

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi poikkeusaikana 2020–2022

”Mitenkäs suu nyt pannaan sosiaalityöntekijä?”

Sosiaalityön
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Suvi-Tuuli Kainukangas

Ohjaajat:
VTT Liisa Lähteenmäki
VTT Katja Forssén

29.4.2023
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiaalityö

Tekijä: Suvi-Tuuli Kainukangas

Otsikko: Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi poikkeusaikana 2020–2022.

”Mitenkäs suu nyt pannaan sosiaalityöntekijä?”

Ohjaajat: VTT Katja Forssén ja VTT Liisa Lähteenmäki

Sivumäärä: 78 sivua, 4 liitesivua

Päivämäärä: 29.4.2023

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista on oltu kiinnostuneita 1990-luvulta lähtien ja sitä on erityisesti tutkittu 2000-luvulla. Sosiaalityöntekijät ovat ihmissuhdetyön ammattilaisia. Sosiaalityössä on eri osa-alueita kuten lastensuojelu, joka keskittyy lapsien ja perheiden tukemiseen, jotta jokaiselle lapselle voidaan turvata oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen, monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Sosiaalityön työkenttä on jatkuvassa muutoksessa ja yhteiskunnalliset muutokset, kuten koronapandemia, heijastuvat sosiaalityöntekijöiden työhön. Koronapandemian myötä yhteiskunnan toimintoihin tehtiin muutoksia ja varauduttiin kriisiin. Muutoksia tehtiin myös sosiaalityöntekijöiden työhön muun muassa etätyösuosituksella.

Tässä pro gradu tutkielmassani tutkin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia työhyvinvoinnista koronapandemian aikana vuosina 2020–2022. Työhyvinvointi jäsennetään tutkielmassani kokonaisvaltaisen mallin kautta, jossa työhyvinvoinnin katsotaan koostuvan fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista ulottuvuuksista sekä työyhteisöstä, omasta itsestä ja hyvinvoinnista. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia poikkeustilanteessa kartoittaakseni laadin tutkimuskysymykset: miten pitkittynyt koronapoikkeustilanne on näkynyt lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa, millaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on koronan aiheuttamasta poikkeustilanteesta lastensuojelun kontekstissa työhyvinvoinnin näkökulmasta ja millaisia ovat olleet korona-ajan erityispiirteet työn tekemisessä.

Tutkimuskysymyksiini vastatakseni teemahaastattelin seitsemää lastensuojelun sosiaalityöntekijää lounaissuomalaisesta keskikokoisesta kaupungista. Haastattelut toteutettiin maaliskuussa 2022. Teemahaastattelun teemoiksi valikoituivat koronapandemian aikana sosiaalialaa koskevan tutkimuksen perusteella etätyö, lastensuojeluilmoitusten määrä, yhteistyötahot poikkeustilanteessa, vuorovaikutus, kuormittavat tekijät, työyhteisön tuki ja oma terveys. Haastatteluaineistoa analysoin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Teoriaohjaavuus nojautui aikaisempien tutkimuksien teemoihin, jotka ovat vaikuttaneet haastatteluissa esiin tulleisiin asioihin. Sisällönanalyysissä jaoin aineiston havainnot neljään kategoriaan, joissa käsitelin yhteensä kymmentä teemaa.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin liittyy koronaerityisiä piirteitä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemukset työhyvinvoinnista korona-aikana vaihtelivat. Osalla koronapandemia ei erityisesti vaikuttanut työhyvinvointiin. Osalla taas koronatilanne on tuonut useita uusia kuormittavia tekijöitä kuten huolen omasta tai läheisten mahdollisuudesta sairastua koronaviruksen aiheuttamaan tautiin. Erityisesti etätyöstä sosiaalityöntekijöillä oli kokemuksia yksinjäamisestä ja tuen puutteesta. Työyhteisössä on näkynyt väsymistä pitkittyneessä tilanteessa. Toisaalta koronatilanne on parantanut työhyvinvointia, sillä kokemus oman työn merkityksellisyydestä on vahvistunut sekä arvostus omaa työtä kohtaan lisääntynyt.

Avainsanat: sosiaalityö, lastensuojelu, sosiaalityöntekijät, työhyvinvointi, koronavirus, COVID-19

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Sosiaalityö ja lastensuojelu yhteiskunnan kentällä	8
2.1	Sosiaalityö ja lastensuojelu lain näkökulmasta	8
2.2	Sosiaalityötä ja lastensuojelua kriisiaikaan	11
2.3	Sosiaalityön määritelmä tässä tutkielmassa	14
3	Työhyvinvoinnin muodostamista ja muodostumista	16
3.1	Työhyvinvoinnin historia ja keskeiset käsitteet	16
3.2	Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi	22
4	Menetelmä ja aineisto	26
4.1	Tutkimustehtävä ja -kysymykset	26
4.2	Aineistona haastattelut	27
4.3	Haastatteluiden analysointi	30
4.4	Tutkimuksen eettisyys	32
5	Kokemukset koronapandemiasta lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa	35
5.1	Terveyden suojaaminen	35
5.1.1	Oma hyvinvointi ja suojavarusteet	35
5.1.2	Erietyiset suojavarusteet	38
5.2	Muuttuneet työtavat	40
5.2.1	Etätyö	40
5.2.2	Vuorovaikutus asiakkaiden kanssa	43
5.2.3	Työn määrä	45
5.2.4	Työn tekeminen korona-aikana	48
5.2.5	Kuormittavat tekijät	51
5.2.6	Suojaavat tekijät	53
5.3	Työyhteisön työhyvinvointi	55
5.4	Muistot koronasta	59
6	Yhteenveto: johtopäätökset ja pohdinta	63
6.1	Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi korona-aikana	65

6.2	Korona-ajan erityispiirteet työn tekemisessä	67
6.3	Kokemukset koronakriisistä	68
6.4	Pohdinta	69
	Lähteet	72
	Liitteet	79
	Liite 1. Tutkimuskutsu	79
	Liite 2. Tutkimuksen suostumuslomake	80
	Liite 3. Teemahaastattelurunko	81

1 Johdanto

Kartoitan tässä pro gradu -tutkielmassani lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia poikkeusaikana maaliskuusta 2020 ja maaliskuuhun 2022. Poikkeusajan ja kriisitilanteen Suomessa sekä maailmassa aiheutti SARS2 COVID19-virus, jota nimitetään koronavirukseksi. Koronavirus levisi maailmanlaajuisesti pandemiaksi keväällä 2020. Jäljempänä tekstissä käytän näitä koronaviruksen aiheuttama tilanne, koronakriisi ja koronaviruspandemia tai Suomen koronaepidemia -termejä, sillä esimerkiksi Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) sekä Valtioneuvosto ovat siirtyneet pandemian pitkittyessä käyttämään tätä termistöä, ja termit saattavat vakiintua käyttöön kuvaamaan tätä ajanjaksoa. Poikkeusajalla tässä tutkielmassa tarkoitetaan koko koronapandemian aikaa. Valmiuslain tarkoittamat poikkeusolot olivat voimassa maaliskuusta kesäkuuhun 2020. Tämän jälkeenkin yhteiskunnan tilanne jatkui poikkeuksellisenä, joten poikkeusaikaa terminä voi käyttää koko ajasta, jolloin yhteiskunnan normaaleja toimintoja ja ihmisten kanssakäymistä on jouduttu rajoittamaan. Poikkeusolojen valmiuslain käyttämisen jälkeen siirryttiin käyttämään tartuntatautilakia, johon tehtiin pikkutarkkoja muutoksia koronakriisin pitkittyessä (Tartuntatautilaki 1227/2016).

Aihe kiinnostaa itseäni erityisesti sen vuoksi, että kandidaatintutkielmassani tutkin sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia ja rajasin ajallisesti tutkimusaineiston päättymään vuoteen 2019. Siirryttäessä 2020-luvulle alkoikin maailmanlaajuinen pandemia, joka muutti yhteiskunnan tapoja toimia sekä työnteon mahdollisuuksia. Yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset, kuten työttömien määrän kasvu tai sosiaaliturvan muutokset näkyvät heijastuksina sosiaalityöntekijöiden työn lisääntymisenä, kun esimerkiksi lastensuojelun tarpeessa olevien määrä tai viimesijaisen toimeentulotuen tarve kasvaa. Tämän mekanismin mukaan yhteiskunnalliset muutokset näkyvät sosiaalityössä nopeasti. (Lehto-Lunden & Salovaara 2016.) Koronaviruspandemian myötä yhteiskuntaan tehtiin paljon muutoksia sulkutoimilla ja rajoituksilla. Aihe on lisäksi erittäin ajankohtainen, sillä tätä tutkielmaa aloittaessani syksyllä 2021 suunniteltiin poikkeusajasta palaamista normaalimpaan yhteiskuntaan. Vuoden 2021 lopulla ja 2022 alkuvuonna koronapandemia kiihtyi kuitenkin uudelleen Omikronvariantti (B.1.1.529) myötä (THL 2022a).

Koronapandemian ensimmäinen aalto levisi maailmalla 2019–2020 vuodenvaihteen aikana sekä levisi nopeasti myös Suomessa keväällä 2020 ja vaikutti merkittävästi yhteiskuntaamme. Poikkeusolot koronaviruksen vuoksi julistettiin 16. maaliskuuta 2020 tasavallan presidentin ja hallituksen yhteistoiminnassa (Valtioneuvosto 140/2020). Poikkeustila oli voimassa 16.3.–

16.6.2020 ja se vaikutti sekä suomalaisten normaaliin arkeen että sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseen. (Tiili, Paasivirta, Kuokkanen, Eriksson & Nelimarkka 2020.) Poikkeustilan aikana voimassa ollut valmiuslaki muutti yhteiskunnan toimintamahdollisuuksia sekä esimerkiksi eri alojen työehtoja (ks. esim. Valmiuslaki 95§).

Koronaviruksen aiheuttamaa kriisiä tutkimaan on perustettu esimerkiksi Suomen Akatemian alla toimivan Strategisen tutkimuksen hanke Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena, PANDEMICS, vuosiksi 2021–2024. Hankkeeseen liittyy monia eri näkökulmia, joissa tutkitaan koronakriisin vaikutuksia yhteiskuntaan ja hyvinvointiin. Lisäksi hanke on tulevaisuusorientoitunut ja kehittää keinoja tulevaisuuden pandemioihin varautumiseen, kuten koetusta koronakriisistä opittujen toimien soveltamista tulevaisuudessa. Hankkeessa tutkitaan ja kehitetään esimerkiksi koulun ja koulutuksen resilienssiä, pandemian oikeudellisia kysymyksiä sekä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin turvaamista pandemia-aikoina. (Suomen Akatemia, Strateginen tutkimus, Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena 2022.)

Yleistä työhyvinvointia koronapandemian aikana on tutkittu Työterveyslaitoksen tutkimushankkeessa ”Miten Suomi voi?”. Tutkimushankkeen tuottama tieto on ainutlaatuista, sillä Työterveyslaitos aloitti tutkimushankkeen tietojen keräämisen osallistujilta marraskuussa 2019 ja tammikuussa 2020 tietämättä tulevasta koronapandemiasta. Poikkeusajan, etätyöhön siirtymisen ja työelämän muutoksen myötä Työterveyslaitos jatkoi tutkimusta osallistujilla vuosien 2020, 2021 ja 2022 aikana. Alustavien tutkimustulosten mukaan työhyvinvointi on ollut korona-aikana vaihtelevaa ja voimavarat sekä kuormitus ovat jakaantuneet uusilla tavoilla. (Työterveyslaitos 2021.) Maalikuussa 2023 seurantatutkimuksessa havaittiin, että työhyvinvointi on heikentynyt koronapandemiaa edeltäneeseen aikaan suhteutettuna (Kaltainen & Hakanen 2023).

Sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden työhyvinvoinnista on oltu kiinnostuneita jo vuosikymmeniä. Keskusteluun työhyvinvoinnin teemat tulivat 1990-luvulla. Nimenomaan sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista taas on oltu kiinnostuneita tutkimuksen näkökulmasta vasta 2000-luvun aikana. (ks. esim. Viinamäki 1997, Piironen 2005 & Mänttari-van der Kuip 2016). Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista erityisesti on tutkittu lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia omasta työhyvinvoinnistaan. (Lehto-Lunden & Salovaara 2016.) Myös Työterveyslaitos on vuonna 2016 tutkinut Kunta10 -tutkimuksen lisätutkimuksena erityisesti sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia. Tutkimuksessa tutkittiin kuormittavia tekijöitä ja suojaavia tekijöitä. Kuormittavat tekijät korostuivat selvästi tutkimuksessa. (Salo,

Rantonen, Aalto, Oksanen, Vahtera, Junnonen, Baldschun, Väisänen, Mönkkönen & Hämäläinen 2016.)

Yhteiskunnallisessa häiriötilanteissa, poikkeustilanteissa ja kriiseissä Suomessa on viranomaisilla lakisääteinen velvoite olla varautuneita hoitamaan omia tehtäviään kaikissa turvallisuustilanteissa. Sosiaalityön näkökulmasta sosiaalipäivystyksellä on keskeinen rooli toimijana näissä valmius- ja varautumistoiminnoissa. Muiden sosiaalihuollon toimijoiden hallinnon eri tasoilla tulisi myös olla perustiedot varautumisesta, ja mahdollisuus muuttaa omaa työskentelyään joustavasti häiriötilanteen vaatimien toimien mukaan. (Rapeli 2017a, 337.) Sosiaalihuollolle ja sosiaalityöntekijöille siis on asetettu vaatimuksia varautumisessa poikkeustilanteisiin. Varautumiseksi määritetään toiminta, jonka päämääränä on varmistaa normaalien tehtävien toteutuminen kaikissa tilanteissa mahdollisimman häiriöttömästi. Varautumista säädellään valmiuslailla, jossa turvataan säädöksillä yhteiskunnan toiminnan jatkuminen poikkeusoloissa. (Rapeli 2017a, 337.) Yhteiskunnassa on muitakin häiriötilanteita kuin poikkeusolot, jolloin tarvitaan tehostettua varautumista kuten koronatilanne osoitti. Sosiaalihuoltolaissa on varautumisen kohdalla kirjattu keskeisiä tehtäviä, joihin lukeutuu äkillisessä kriisitilanteessa vastaaminen ihmisten tuen tarpeeseen. Tällaisia tilanteita koronatilanteessa tuli esiin. ”Kriisitilanteissa tyypillisesti kasvavat taloudellisen tuen tarve ja ohjauksen sekä neuvonnan tarve, samoin *lastensuojelun tarve*. ” (Rapeli 2017a, 338, kursivointi lisätty). Lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin keskittymistä perustelee poikkeus- ja kriisitilanteissa mahdollisesti lisääntyvä lastensuojelun tarve, joka on saattanut näkyä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden arjessa ja työhyvinvoinnissa. Tätä kartoitan teemahaastattelemalla lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijöitä. Tarkoituksena on tuottaa aikalaisanalyysiä. Koronapandemian pitkäaikaiset vaikutukset saattavat selvitä vasta vuosien päästä. Miten yhteiskunnan melkein totaalinen sulkua ja yksilöiden rajoittaminen esimerkiksi harrastusten kautta on vaikuttanut lapsiin ja nuoriin sekä heijastuuko tämä jossain yhteydessä joskus tulevaisuudessa? Toisaalta miten nämä ovat näkyneet lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työssä kuluneiden kahden poikkeuksellisen vuoden aikana.

Tässä tutkimuksessa tutustutaan ensin viitekehyksenä sosiaalityöhön ja lastensuojeluun yleisesti, sen yhteiskunnalliseen asemaan, taustaan ja historiaan. Sivuan myös aikaisempaa poikkeusaikana tehtyä sosiaalityötä. Tämän lisäksi toisena viitekehyksenä toimii työhyvinvoinnin teorit ja aikaisempi tutkimus sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista. Tämän jälkeen esittelen tutkimusasetelman ja siirryn tutkimusaineiston esittelyyn. Näiden jälkeen esittelen tuloksia ja päätän tutkielman johtopäätöksiin.

2 Sosiaalityö ja lastensuojelu yhteiskunnan kentällä

Tutkimukseni teoriataustana toimivat sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun toimintaympäristö sekä asema yhteiskunnassa. Lastensuojelun toimintakentän raamien esittely kuvaa sosiaalityön todellisuutta työkentällä esimerkiksi lain tuomien reunaehtojen kautta. Teoriataustana ovat myös työhyvinvoinnin erilaiset teoriat muun muassa kokonaisvaltaisesta työhyvinvoinnista ja työhyvinvoinnin ulottuvuuksista. Näiden lisäksi teoriataustaan liittyvät kriisit ja niiden määrittely ja tunnistaminen sekä sosiaalityö poikkeusaikana. Teoriataustan taustaoletuksena on että, koronaviruksen aiheuttama maailmanlaajuinen pandemia on yhteiskunnan häiriötilanne, voidaan tutkia tämän tilanteen vaikutuksia työhyvinvointiin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin keskittymistä taas puoltaa aikaisempien tutkimuksien löydökset siitä, että lastensuojelun tarve kasvaa kriisitilanteissa.

Esittelen seuraavaksi sosiaalityön reunaehtoja lain ja eettisyyden näkökulmasta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee olla tietoinen suuresta määrästä erilaisia toimintatapoja, jotka pohjaavat lakiin, kuten myönnettävät mahdolliset palvelut sekä aikarajat.

2.1 Sosiaalityö ja lastensuojelu lain näkökulmasta

Sosiaalityö on tarkasti lailla säädelyä toimintaa, sillä määrätyissä olosuhteissa sosiaalityöntekijöillä on oikeus puuttua asiakkaan perusoikeuksiin (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017). Kun kyseessä on tällaista valtaa omaava ammattiryhmä, on laillisen säätelyn oltava tiukkaa. Sosiaalihuoltolaki ja lastensuojelulaki ovat sosiaalityöntekijöiden arjessa läsnä ja toimivat työn kehyksinä. Näiden lisäksi myös esimerkiksi laki sosiaalihuollon asiakkaista sekä laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä määrittelevät sosiaalityötä ja sen tekemistä. Esimerkiksi viimeksi mainitussa laillistetun sosiaalityöntekijän pätevyysvaatimuksena on Suomessa suoritettu ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyy sosiaalityön pääaineopinnot (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015). Lisäksi perustuslain 124§ säätelee merkittävän julkisen vallan käytön kuuluvan vain viranomaisille (Suomen perustuslaki 731/1999).

Sosiaalihuoltolaissa sosiaalityö ymmärretään asiakas- ja asiantuntijatyönä. Sosiaalityössä ”rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja

seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta. Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä.” (Sosiaalihuoltolaki 1310/2014 15§.) Sosiaalihuoltolaki korostaa toimenpiteiden toimivuuden seuraamista sekä yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa toimimista. Nämä ovatkin keskeisiä sosiaalityön lähtökohtia.

Sosiaalityöntekijät kohtaavat eettistä harkintaa vaativia tilanteita päivittäin, sillä asiat eivät ole aina yksiselitteisiä, vaan niissä täytyy ottaa huomioon monia seikkoja (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011). Suuri eettinen kysymys esimerkiksi on, kenen etua työskentelyssä halutaan ajaa. Lastensuojelussa on aina etusijalla lapsen etu, vaikka se olisikin joskus lapsen vanhempien etua vastaan. Lapsen edun mukainen toiminta on kirjattu lastensuojelulakiin ja sitä on noudatettava sekä eettisissä että laillisissa kysymyksissä. (Lastensuojelulaki 417/2007, 4§.)

Sosiaalityötä määritellään usein vaikeissa elämäntilanteissa olevien ihmisten auttamisena. Erityisesti sosiaalityötä tehdään yhteiskunnan heikommassa asemassa olevien parissa. Sosiaalityön eettisenä vastuuna voidaan nähdä asettuminen heikompien puolelle. Sosiaalityön tarkoitus yhteiskunnassa on tasa-arvoisuuden, yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistäminen ja nämä toimivat keskeisesti sosiaalityön periaatteina. Näiden lisäksi mahdollisuuksien tasa-arvon edistäminen on sosiaalityön tavoitteena. (Pohjola 2016.) Lastensuojelun sosiaalityössä työn painopiste ei välttämättä ole yhteiskunnan heikommassa asemassa olevissa, sillä lastensuojelulain 1 §:n mukaan ”lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 2007, 1§, kursivointi lisätty). Lain mukaan lapsella on oikeus erityiseen suojeluun pelkästään sillä perusteella että on lapsi, muulla yhteiskunnallisella asemalla ei ole merkitystä lasten kohdalla.

Lapsella ja perheellä on mahdollista saada palveluita sosiaalihuoltolain perusteella, jos lapsen tai perheen tilanne ei edellytä lastensuojeluasiakkuutta. Sosiaalihuoltolain 13 §:n mukaan myös sosiaalihuoltolain tarkoituksena on turvata lapsen terveys ja kehitys. Sosiaalihuoltolain nojalla perheelle voidaan myöntää erilaisia palveluita, joiden on tarkoitus tukea lapsen vanhempia, huoltajia tai muita huollosta vastaavia henkilöitä näiden kasvatustehtävässä sekä lapsen huolenpidosta. Sosiaalihuoltolain mukaisia myönnettäviä palveluita ovat esimerkiksi perhetyö, kotipalvelu, kasvatusneuvola, perheneuvola sekä lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten

valvonta (SHL 18§, 19§, 26§, 27§). Uusi sosiaalihuoltolaki vuodelta 2015 muutti sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain suhdetta siten, että osa palveluista, joita aikaisemmin kunta oli velvollinen järjestämään pelkästään lastensuojelun asiakkaille, voidaan nykyisin järjestää myös yleisten perhepalveluiden kautta sosiaalihuoltolain mukaisina (Hämeen-Anttila, 2017, 231).

Usein perhepalveluiden asiakkuus alkaa lastensuojeluilmoituksesta, josta aloitetaan palvelutarpeen arviointi. Palvelutarpeen arvioinnin perusteella päädytään siihen, ettei tilanteessa synny lastensuojelullista huolta, mutta perheelle voidaan myöntää sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita tueksi. Palvelutarpeen arviointi perustuu sosiaalihuoltolakiin. Jos palvelutarpeen arvioinnista aloitetaan lastensuojeluasiakkuus, lapselle laaditaan lastensuojelulain mukainen asiakassuunnitelma (LSL 30§).

Lastensuojelu on aikaan, paikkaan ja kontekstiin sidonnaista: ”Lastensuojelu heijastaa ajalle ominaisia asenteita, arvoja ja sääntöjä” (Heinonen 2016, 244). Pohjimmiltaan lastensuojelu on lapsen turvallisuuden takaamista: ”Lapsella on oikeus erityiseen suojeluun. Eri aikoina syyt lapsen tarvitsemaan suojeluun ovat vaihdelleet, mutta aina taustalla on lapsen kokema turvattomuus” (Hämeen-Anttila 2017, 225). Nykyisin lastensuojelua säätelee pitkälti uusi, vuoden 2007, lastensuojelulaki. Uuden lain tavoitteina ovat ”varhainen puuttuminen, oikea-aikainen tuen ja avun tarjoaminen, vaikuttavuus, suunnitelmallisuus ja yhdenvertaisuus” (Paasivirta 2012, 235).

Lastensuojelulaki asettaa aikarajoja asiakasprosesseille. Lastensuojelutarpeen selvittäminen tulee aloittaa lastensuojeluilmoituksen saapumisesta tai muusta vireille tulosta seitsemän arkipäivän sisällä. Palvelutarpeen arviointi on saatettava loppuun kolmen kuukauden kuluessa, kuitenkin ilman aiheetonta viivästystä. (LSL 26§.) Palvelutarpeen arvioinnin perusteella lapselle voidaan aloittaa erilaisia asiakkuuksia sosiaalihuoltolain tai lastensuojelulain mukaisesti. Palveluita voidaan myöntää lapselle ja perheelle jo palvelutarpeen arvioinnin aikana. Lastensuojelulain mukainen asiakkuus alkaa, jos sille asetetut kriteerit täyttyvät:

- ”1) lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä; taikka
- 2) lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään; ja
- 3) lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia” (LSL 27§.)

Sosiaalihuoltolain 14§:n mukaisia palveluita, kuten esimerkiksi perhetyötä ja kotipalvelua, voidaan myöntää lastensuojeluasiakkaille (SHL 14§). Lisäksi lastensuojelulain palveluvalikosta voidaan myöntää lastensuojelulain 36–40§:n nojalla esimerkiksi tehostettua perhetyötä, perhekuntoutusta tai avohuollon sijoitus. Lisäksi 38–40§:ssä säädetään kiireellisestä sijoituksesta ja huostaanoton valmistelusta, jos lapsi on välittömässä vaarassa. (LSL 36–40§.)

Lastensuojelun ja sosiaalityön yhteiskunnallinen toimintaympäristö on muuttunut paljon pelkästään kymmenen vuoden aikamittarilla. Vuosien 2011 ja 2021 välissä monet sosiaalityötä ja lastensuojelua säätelevät lait ovat päivittyneet ja asiakasmäärät ovat kasvaneet. Hallitus ilmoitti 18.5.2022 lastensuojelulain kokonaisuudistuksen aloittamisesta vielä tämän hallituskauden aikana (Eduskunta 2022). Lastensuojelulakia uudistetaan parhaillaan, ja esimerkiksi vuoden 2022 alusta astui voimaan asiakasmitoitus lastensuojelussa, jolloin lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä saa olla vastuullaan korkeintaan 35 lasta ja vuodesta 2024 alkaen 30 lasta (LSL 13 b §). Lastensuojelun tilastoissa nähdään, että lastensuojeluilmoitusten määrä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa vuoteen 2019 tultaessa (Forsell, Kuoppala & Säkkinen 2020). Koronaviruspandemian myötä yhteiskuntaan tehtiin paljon muutoksia sulkutoimilla ja rajoituksilla. Lastensuojelun tilastoissa koronavuosi 2020 ei vielä näkynyt piikkinä, mutta vaikutusten odotetaan näkyvän pidemmällä aikavälillä (Forsell, Kuoppala & Säkkinen 2021).

2.2 Sosiaalityötä ja lastensuojelua kriisiaikaan

Tässä alaluvussa käsittelemme sosiaalityön tekemistä edellisen suuren yhteiskunnallisen kriisin aikana Suomessa eli 1990-luvun laman aikaan. Tämän jälkeen käyn hieman läpi uusinta tutkimustietoa koronapandemian vaikutuksista sosiaalialaan vuosien 2020 ja 2021 aikana. Tämän jälkeen siirryn määrittelemään, mitä kriisit ovat ja voiko koronapandemiaa pitää kriisinä. Lisäksi tarkastelen viranomaisten velvoitetta varautua erilaisiin turvallisuustilanteisiin.

Suomessa sosiaalityötä ja lastensuojelua on tehty toisenlaisena kriisiaikana jo 1990-luvun lamassa. Hannu Piironen (2005; 2006) on tutkinut sosiaalityöntekijöiden kuvauksia ja kirjoituksia 1990-luvun lamasta. 1990-luvun laman aikana suomalainen yhteiskunta kohtasi valtavia muutoksia, kuten työttömyyden kasvu, taloudellisten resurssien väheneminen sekä sosiaaliturvan leikkaukset, jotka heijastuivat myös sosiaalityöhön. 1990-lukua voidaan

tarkastella rakennemuutoksen ja suunnanmuutoksen aikana (Piironen 2006, Julkunen 2001). Laman tuloksena suomalaiset sosiaalityöntekijät joutuivat jatkuvan epävarmuuden oloissa jatkamaan työtään asiakaskunnan kasvaessa nopeasti esimerkiksi joukkotyöttömyyden takia. Sosiaalityöntekijät kokivat, että sosiaalityön toimintaolosuhteisiin kohdistui henkilöstömäärän supistuksia ja työmäärän kasvamista, jotka johtivat sosiaalityöntekijöiden uupumiseen. (Piironen 2006.) Sosiaalityön tutkijatohtori Maija Mänttari-van der Kuip jäsentää 1990-luvulta alkanutta aikaa niukkuuden aikakaudeksi, jolloin laman aiheuttamat säästöpainet ja leikkaukset jäivät voimaan laman loppumisen jälkeenkin ja ne vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin. Näistä laman aikana nopeasti leikkausten vuoksivsovelletuista käytännöistä tuli pysyviä toimintatapoja. (Mänttari-van der Kuip 2015c.)

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen tutkijaryhmä on tuottanut tutkimustietoa koronaviruspandemian vaikutuksista sosiaalialaan kyselytutkimuksella vuosina 2020 ja 2021 yhdessä Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian kanssa. Tutkimuksen teemoina olivat muun muassa työn sisällöt ja työn toteuttaminen, kollegiaalinen tuki ja johtaminen, asiakkaiden elämäntilanne ja työkuormitus, työturvallisuus sekä työn ja yksityiselämän tasapaino. Kyselytutkimuksen perusteella ”75 prosenttia sosiaalialan ammattilaisista arvioi työkuormituksensa lisääntyneen pandemia-aikana” (Harrikari, Romakkaniemi, Fiorentino, Saraniemi, Tiitinen & Leppiaho 2021, 42). Työn kuormittavuus on tutkimuksen mukaan lisääntynyt selvästi vuonna 2021 verrattuna vuoteen 2020. Työturvallisuuden näkökulmasta tutkittiin lähinnä työntekijöiden kokemusta pelosta virustartunnan saamisesta. Työelämän ja yksityiselämän välistä jännitettä koronapandemia on useissa tapauksissa lisännyt. Työntekijät kokevat, ettei työaika riitä työtehtävien tekemiseen ja työpaine on lisääntynyt. Mahdollisuus etätööhön on helpottanut esimerkiksi yksinhuoltajien ja lapsiperheiden työn ja yksityiselämän välistä jännitettä. Tutkimuksen yksi keskeinen löydös oli, että nuorimmat sekä yksin asuvat ammattilaiset ovat olleet työkuormituksen ja viruspelon suhteen heikoimmassa asemassa. (Harrikari ym. 2021.)

Valtioneuvoston julkaisusarjassa kriisitilanteissa viestimisestä vuodelta 2007 kriisien perusolemuksesta on kuvailtu kattavasti. Kriisiksi käsitetään normaalioloista poikkeava tilanne, jossa tulee käyttää tehostettuja toimia. Kriisien perusolemuksesta tuodaan esiin odottamattomuus, äkillisyys ja poikkeavuus, joka liittyy turvallisuustilanteen muutokseen sekä aiheuttaa uhkaa väestön turvallisuudelle ja yhteiskunnan toiminnalle. Kriiseissä on eri tasoja paikallisesta kansainväliseen. Tehostettua viestintää tarvitaan erityisesti suuronnettomuudessa, sotilaallisissa kriiseissä tai tautiepidemiassa. (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2007).

Lisäksi Kriisit ja työyhteisöt -teoksessa on määritetty kriisin tunnusmerkkejä. Kriisitilanteen tunnusmerkkejä ovat yhtäkkisyys, arvaamattomuus ja seurausten ennakoimattomuus. Toisaalta määrittelyyn on myös liitetty ajatus siitä, että kriisit ovat arvaamattomia mutta eivät odottamattomia (Seeck 2009). Koronapandemia voidaan yllättävyytensä, nopean etenemisensä ja yhteiskunnallisten vaikutusten vuoksi kutsua kriisitilanteeksi.

Suomessa on varauduttu perinteisesti lähinnä luonnon mahdollisesti aiheuttamiin katastrofeihin ja kriisitilanteisiin kuten tulviin ja myrskyihin, jotka katkovat sähköjä ja tekevät muuta tuhoa. Lisäksi on arvioitu varautumisen tarvetta terrori-iskuihin. (Hellenberg, Talvitie, Visuri & Volanen 2011.) Varautumista säätelee valmiuslaki (1552/2011). Turvallisuuskomitean yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa vuoden 2017 valtioneuvoston periaatepäätöksessä kehoitetaan käyttämään termiä häiriötilanne ennemmin kuin termiä häiriötila. Strategian mukaan termeinä ei saisi käyttää kriisiä tai katastrofia. (Valtioneuvoston periaatepäätös 2.11.2017.) Turvallisuusstrategia määrittää häiriötilanteen olevan: ”uhka tai tapahtuma, joka vaarantaa yhteiskunnan elintärkeitä toimintoja tai strategisia tehtäviä ja jonka hallinta edellyttää viranomaisten ja muiden toimijoiden tavanomaista laajempaa tai tiiviimpää yhteistoimintaa ja viestintää” (Valtioneuvoston periaatepäätös 2.11.2017, 97). Turvallisuusstrategiassa ilmoitetaan, että häiriötilanne on täsmällisempi termi kuin kriisi tai katastrofi, joten valtioneuvoston kanslia käyttää termiä ”häiriötilanne” näiden sijasta tai tarvittaessa tarkempaa termiä kuten poikkeusolot. Valtioneuvoston kanslian koronavirustautiin liittyviä tiedotteita tarkastellessa vuosilta 2020–2022 on kuitenkin käytetty johdonmukaisesti termiä koronakriisi (ks. esim. Romakkaniemi 15.5.2020). Poikkeusolot-termiä tulee käyttää vain silloin kuin eduskunta on yhdessä presidentin kanssa todennut poikkeusolot ja valmiuslaki on käytössä.

Terveyteen liittyvät tai sitä uhkaavat kriisit on aiemmin rajattu lähinnä väkivaltaan tai elintarvikkeiden tai veden saastumiseen (Hellenberg, Talvitie, Visuri & Volanen 2011). Kuitenkin Suomessakin on 2000-luvun aikana jouduttu varautumaan aikaisempiin SARS ja MERS koronaviruksiin. Koronavirukset ovat zoonooseja eli ne ovat tartuntatauteja, jotka tarttuvat eläimestä ihmiseen. Aikaisempi varautuminen on luonut ainakin teoriassa jo varautumis- ja toimintasuunnitelmia uuden viruksen leviämisen varalta. (Calleja 2020.)

Suomessa kaikilla viranomaisilla on valmiuslakiin sisällytetty velvollisuus pitää yllä valmiutta ja varautua hoitamaan omaa tehtäväänsä kaikissa yhteiskunnan turvallisuustilanteissa ja poikkeusoloissa. Sosiaaliviranomaisia koskevat nämä samat säädetyt valmiustoiminnan velvoitteet. Velvoite koskee sekä sosiaali- ja kriisipäivystystä että kaikkia sosiaalihuollon

toimijoita eri tasoilla. Varautumis- ja valmiustoiminnan rooli korostuu sosiaalipäivystyksessä, mutta perustiedot ja valmius- sekä varautumissuunnitelmat tulee olla kaikilla toimijoilla. Varautumiseksi määritetään suunnittelu ja toiminta, jolla voidaan varmistaa lakisääteisten tehtävien mahdollisimman häiriötön hoitaminen kaikissa tilanteissa. (Rapeli 2017a.)

Rapelin väitöskirjan mukaan sosiaalityön varautuminen häiriötilanteisiin on vaihtelevaa. Suurempien kokonaisuuksien sosiaalityö on varautuneempi kuin pienempien. Rapelin mukaan sosiaalityön ja muiden turvallisuusviranomaisten varautumista häiriötilanteisiin voidaan parantaa yhteisillä harjoituksilla ja yhteistyön lisäämisellä. Tällä hetkellä sosiaalityö ei itse tunnista olevansa varautumisen viranomainen eivätkä muut viranomaiset tunnista tätä. (Rapeli 2017b.) Siirryttäessä vuoden 2023 alusta hyvinvointialueille myös varautumisen vastuu siirtyy enemmän sinne. (Yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2017.) Kriisitilanteissa tai häiriötilanteissa sosiaalityössä näyttää painottuvan yksilöiden ja perheiden kanssa tehtävän työn rooli. Rapeli tarkasteli väitöskirjansa (2017b) osana sosiaalihuollon eri asumisyksikköjen valmiussuunnitelmia ja varautumista häiriötilanteisiin. Rapelin havaintojen mukaan valmiussuunnitelmat, jotka koskivat vanhus- ja vammaispalveluiden asumisyksiköiden toimintaa, oli todennäköisemmin liitetty osaksi kunnan muuta sosiaalihuollon valmiussuunnitelmaa toisin kuin lastensuojelun yksiköiden tai päihde- ja asumispalveluiden valmiussuunnitelmat. Häiriötilanteessa eri yksiköiden asiakkaat ovat eriarvoisessa asemassa. (Rapeli 2017b.)

2.3 Sosiaalityön määritelmä tässä tutkielmassa

Sosiaalityön toiminta on nojautunut yhteiskunnassa eri aikakausina vaihdellen erilaisiin teoreettisiin kehyksiin. Lisäksi sosiaalityö on omaksunut eri toimintaympäristöistä erilaisia orientaatioita. ”Yhteiskunnallisen asemansa ottavan sosiaalityön katsotaan perustuvan kriittiseen tai radikaaliin teoriaperustaan” (Pohjola, Kemppainen, Niskala, & Peronius 2019, 334). Tällöin sosiaalityössä tiedostetaan siihen vaikuttavien poliittisten, ideologisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden merkitykset. Tämän lisäksi teoriaperustassa ollaan myös valmiita asettamaan sosiaalityön oma toiminta kriittiseen tarkasteluun. (Pohjola ym. 2019.)

Muiden toimijoiden jäsenyksissä sosiaalityöstä korostuvat sosiaalityön korjaavuus ja viimesijaisuus. Sosiaalityö saatetaan nähdä toimeentulotukeen liittyvien näkökulmien edustajana tai huostaanottojen tekijänä. Tällaiset kuvaukset luovat vinoutunutta käsitystä

sosiaalityöstä, eivätkä tuo esiin sosiaalityön mahdollisuuksia esimerkiksi ennaltaehkäisevänä toimintana. (Pohjola ym. 2019.)

Sosiaalityön ytimessä arvopohjana on ihmisoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittamisen lisäksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden sekä tasa-arvon tukeminen. Yksi sosiaalityön tärkein tehtävä on tehdä jokaiselle asiakkaalle asiakassuhteessa yksilökohtainen tilannearvio, jossa otetaan huomioon asiakkaan elämän kokonaisuus ja kontekstit. (Pohjola ym. 2019.)

Tässä tutkielmassa sosiaalityö ymmärretään aikaisemmin luvussa kuvatun mukaan laajasti erityisenä asiantuntijatyönä ja ihmissuhdetyönä, jolla pyritään tukemaan asiakkaiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan hyvinvointia. Sosiaalityöntekijät ovat yliopistokoulutuksen läpikäyneitä sosiaalisen ja hyvinvoinnin asiantuntijoita. Sosiaalityön työkenttä on jatkuvassa muutoksessa yhteiskunnallisen muutoksen mukana kuten koronapandemia, yhteiskunnallisen turvallisuustilanteen muutos, häiriötilanteet ja palvelurakenteen muutokset kuten sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus hyvinvointialueuudistuksineen osoittavat. Lastensuojelu keskittyy lapsien ja perheiden tukemiseen, jotta jokaiselle lapselle voidaan turvata oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen, monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Lastensuojelu sosiaalityön osa-alueena käsittää lastensuojelun avohuollon prosessit sekä sijaishuollon ja huostaanoton.

3 Työhyvinvoinnin muodostamista ja muodostumista

Tässä aluvuossa käsittelem työhyvinvoinnin käsitettä ja mitä työhyvinvoinnilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa. Lisäksi perehdyn tämän luvun lopulla aikaisempiin tutkimustuloksiin sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista 2000-luvulla.

3.1 Työhyvinvoinnin historia ja keskeiset käsitteet

Työhyvinvointia on tutkittu viimeisinä vuosikymmeninä paljon, mutta käsitteenä työhyvinvointi ei ole vielä vakiintunut tarkoittamaan tiettyä kokonaisuutta (Laine 2014, 9). Lyhyen olemassaolonsa aikana työhyvinvoinnin käsite on ehtinyt laajentua jo useamman kerran. Aivan ensimmäiseksi työhyvinvointi tarkoitti vain fyysisen terveyden työsuojelua. Sittemmin termi laajeni koskettamaan myös henkistä työsuojelua, työkuormitusta sekä stressiä. Nämä tulokulmat olivat selvästi painottuneet työhyvinvointia kuormittavien tekijöiden eli työpahoinvointia tuottavien tekijöiden poistamiseen. Vasta aivan viime aikoina tutkimukseen sekä julkiseen keskusteluun on tuotu ajatus siitä, että työssä voi myös viihtyä. Tarvittiin uusia termejä, kuten työn imu tai työn ilo. (Laine 2014, 9–11.) Työterveyslaitoksen tutkimusprofessori Jari Hakanen on tutkinut erityisesti työn imua ja työn iloa. Hakasen mukaan työn imu tarkoittaa innostuneisuutta työssä, jolloin työntekijällä on selvästi myönteinen vireystila, jolloin omistautuneisuus ja myönteisyyden kokemukset tuottavat työhyvinvointia (Hakanen 2011). Yksinkertaisuuteen pyrkien sosiaali- ja terveysministeriö on määrittänyt työhyvinvoinnin tarkoittamaan kokonaisuutta, jonka muodostavat itse työ, työn mielekkyys, työn turvallisuus, terveys ja hyvinvointi. (STM 2022a.) Hyvinvointi-termiä käytetään usein, mutta sen kokonaisvaltainen merkitys ei ole yksiselitteinen. Hyvinvointi ja hyvinvoinnin määrittely on monimuotoista. Perinteisesti Erik Allardt on erottanut hyvinvoinnin osa-alueiksi kolme aluetta: elintaso (having), yhteisyyssuhteet (loving) ja itsensä toteuttaminen (being). Läheisiä ihmissuhteita ja terveyttä pidetään merkityksellisimpänä yksilön omalle hyvinvoinnille. (Karisto 2016.)

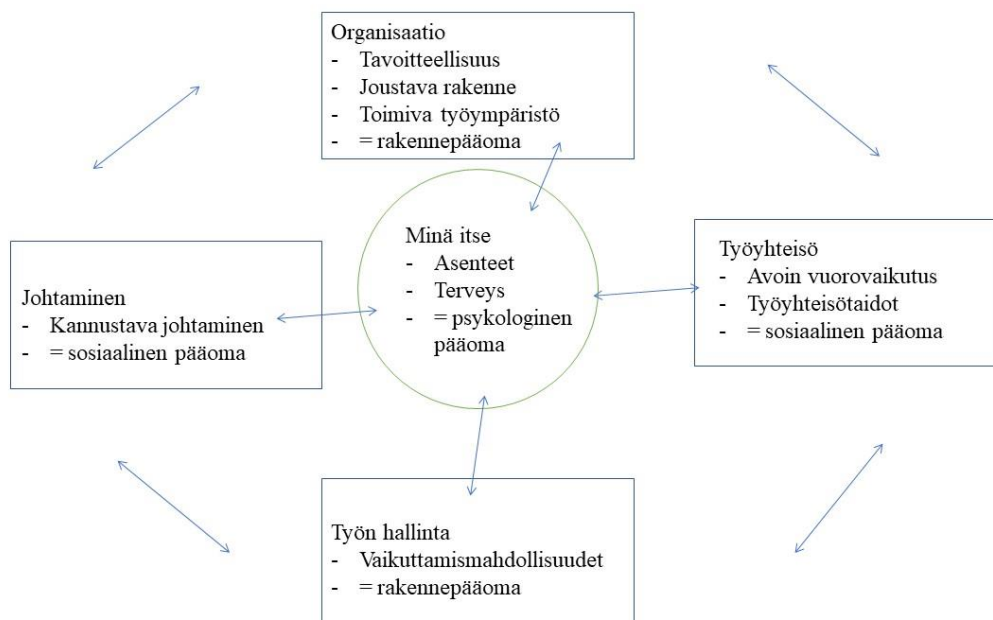
Työhyvinvointia voidaan määritellä useista eri lähtökohdista ja näkökulmista käsin. Pohjimmiltaan työhyvinvoinnissa kuitenkin on kyse ”yksilön voimavarojen ja ympäristön vaatimusten välisestä tasapainosta” (Lehto-Lunden & Salovaara 2016, 169). Lisäksi työssä jaksamista kartoitettaessa tulisi ottaa huomioon työhyvinvoinnin moniulotteisuus, johon kuuluvat ”yksilön ammatti-identiteetti ja henkilökohtainen elämä, organisaation johtaminen ja

toimintatavat sekä työn ja toimintaympäristö, jotka kietoutuvat moninaisilla tavoilla yhteen” (Lehto-Lunden & Salovaara 2016, 169). Työhyvinvoinnin kokonaisuuteen kuuluvat siis fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja henkinen hyvinvointi. (Virolainen, 2012.) Yksinkertaisimmillaan työhyvinvoinnin voi ajatella koostuvan työtä kuormittavien ja suojaavien tekijöiden kautta: työssä kuormittavat tekijät lisäävät työpahoinvointia ja toisaalta taas suojaavat tekijät luovat työhyvinvointia ja pienentävät työpahoinvointia. Näiden tekijöiden suhde on kokonaisvaltaisen työhyvinvoinnin kannalta olennainen. Tässä tutkimuksessa työhyvinvoinnilla tarkoitetaan sekä työhyvinvoinnin moniulotteisuutta, jossa otetaan huomioon myös yksilön henkilökohtainen elämä, että työtä kuormittavien tekijöiden ja suojaavien tekijöiden välistä suhdetta.

Työhyvinvointiin liittyy keskeisesti pohdinta, kenen vastuulla työntekijän työhyvinvointi on. Työhyvinvointia voidaan mallintaa useilla eri tavoilla. Kokonaisvaltaisessa mallissa vastuu työhyvinvoinnista jaetaan. Työntekijällä on vastuu pitää huolta itsestään, mutta työnantajalla on vastuu pitää huolta työn tekemisen edellytyksistä sekä tukea työntekijän työhyvinvointia. (Laine 2014, 9–10.) Kokonaisvaltaisessa mallissa on huomioitu myös työsuojelulakiin vuonna 2013 tehdyn muutoksen myötä. Tämä muutos velvoittaa työnantajan ottamaan huomioon työn fyysisen sekä psyykkisen kuormituksen (Työturvallisuuslaki 738/2002 10§). Työturvallisuuden voidaan olettaa olevan osa työhyvinvointia, sillä työntekijän työhyvinvointia voidaan tukea työturvallisuuden keinoin, huolehtimalla esimerkiksi psyykkisen kuormituksen määrästä.

Yhtenä mahdollisuutena hahmottaa työhyvinvointia on Marja-Liisa Mankan luoma voimavaralähtöinen malli. Marja-Liisa Manka on kehittänyt kuvion työhyvinvoinnin ulottuvuuksista ja siihen vaikuttavista tekijöistä. (Manka & Manka 2016.) Tekijät ovat vuorovaikutuksessa keskenään sekä riippuvuussuhteessa. Manka on jäsentänyt työhyvinvointiin vaikuttavat tekijät viiteen eri kategoriaan sekä kolmeen pääomamalliin. Ensimmäisessä kategoriassa vaikuttavia tekijöitä ovat organisaatioon liittyvät tekijät kuten tavoitteellisuus, joustava rakenne, jatkuvat kehittyminen ja toimiva työympäristö. Manka on jäsentänyt näiden olevan rakennepääomaa. Rakennepääomaan liittyvät työpaikan sisäiset toimintamahdollisuudet ja niiden toteutuminen. Toisen kategorian vaikuttavina tekijöinä ovat johtamiseen liittyvät tekijät kuten osallistava ja kannustava johtaminen. Johtaminen kuuluu Mankan mukaan sosiaaliseen pääomaan. Kolmas vaikuttava lokero on työyhteisö. Työyhteisöön kuuluviin tekijöihin kuuluvat avoin vuorovaikutus ja työyhteisötaidot, jotka ovat myös sosiaalista pääomaa. Neljäntenä lokerona ovat loput rakennepääomaan liittyvät työn hallintaan vaikuttavat tekijät. Näitä tekijöitä ovat vaikuttamismahdollisuudet ja kannustearvo,

oppimisen ja monipuolisuuden näkökulmasta. Viimeisenä lokerona ovat työntekijään itsean liittyvät tekijät kuten terveys ja fyysinen kunto. Omaan itsean liittyä näiden lisäksi psykologinen pääoma. (Manka & Manka 2016, 76.) Mankan mallia mukailaan alla olevassa kaaviossa 1.

Kaavio 1. Mukailen Mankan (2016) työhyvinvoinnin voimavaralähtöinen malli

Työhyvinvointi on useiden tekijöiden summa, ja siihen vaikuttavatkin monet tekijät, kuten työntekijän oma henkilökohtainen elämäntilanne tai vaikkapa oma terveys. Työhyvinvointi on sekä työntekijän, työnantajan sekä yhteiskunnan etu. (Virolainen 2012.) Työhyvinvoinnin laiminlyöntien vuoksi yhteiskunnalle aiheutuvien kulujen määräksi on arvioitu 24 miljardia euroa vuodessa. Kulut syntyvät muun muassa ennen aikaisesta eläköitymisestä, sairauspoissaoloista, sairaana töissä olemisesta sekä ammattitaudeista. (Manka & Manka 2016, 7.) Työhyvinvoinnin ylläpitäminen sekä työpahoinvoinnin torjuminen ja siihen puuttuminen näyttävätkin sekä yhteiskunnan että yksilön etuna, mutta myös vastuuna. Tätä näkökulmaa tukee esimerkiksi juuri lainsäädännön tasolla työturvallisuuslaki, jossa vastuu työhyvinvoinnista sekä työturvallisuudesta jaetaan työnantajalle ja työntekijälle (Työturvallisuuslaki 738/2002, 2§).

Työhyvinvoinnin liittyä monia keskeisiä käsitteitä, jotka ilmentävät työhyvinvoinnin moniulotteisuutta. Keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi työhyvinvoinnin eri ulottuvuudet

fyysisellä, psyykkisellä ja sosiaalisella tasolla sekä työn imu. Seuraavaksi määritellään näitä käsitteitä.

Fyysinen työhyvinvointi pitää sisällään fyysiset työolosuhteet, työn aiheuttaman fyysisen kuormituksen ja työn ergonomiset ratkaisut. Ergonomisiin ratkaisuihin kuuluvat työasennot sekä työtuolit ja -pöydät. Myös työpaikan siisteys, melu sekä työvälineet kuuluvat fyysiseen työhyvinvointiin, sillä ne luovat puitteita fyysisille työolosuhteille. Fyysinen työhyvinvointi ja siihen liittyvät tekijät ovat erilaisia riippuen ammatista. Toimistotyössä, jota sosiaalityöntekijätkin usein tekevät, fyysiseen työhyvinvointiin liittyvät kuormitustekijät liittyvät näyttöpäätteen edessä istumiseen eli liikkumattomuuteen. (Virolainen 2012, 17.) Fyysiseen työhyvinvointiin ja työturvallisuuteen koronapandemia peilautuu eri tavalla, sillä kuormittavana tekijänä on ollut riski fyysisesti sairastua koronaviruksen aiheuttamaan tautiin (Harrikari ym. 2021).

Fyysisen työhyvinvoinnin vastaparina voidaan nähdä psyykkinen työhyvinvointi. Psyykkisellä työhyvinvoinnilla on nykyisin keskeinen rooli työhyvinvointia tarkasteltaessa. Psyykkiseen työhyvinvointiin kuuluvat työn stressaavuus, työilmapiiri sekä työpaineet. Fyysiset työhyvinvointiin vaikuttavat tekijät ovat helpommin korjattavissa ja niiden vaikutus kokonaisvaltaiseen työhyvinvointiin on pienempi kuin psyykkisillä tekijöillä. Psyykkisen työhyvinvoinnin rooli on erityisen tärkeä asiantuntijatehtävissä. Psyykkistä kuormitusta aiheuttavista tekijöistä kiire on suurin. Kiire ja muut kuormitustekijät aiheuttavat psyykkistä työpahoinvointia, mikä puolestaan lisää esimerkiksi sairauspoissaoloja. (Virolainen 2012, 18.) Psyykkinen työhyvinvointi on tärkeä huomioida sosiaalityössä, sillä työssä kohdataan vaikeissa tilanteissa olevia ihmisiä (Pohjola 2016).

Sosiaalinen työhyvinvointi tarkoittaa työpaikalla tapahtuvaa kanssakäymistä muiden työyhteisön jäsenten kanssa. Tähän sisältyy mahdollisuus keskustella vapaasti työkavereiden kanssa sekä työstä että sen ulkopuolisista asioista. Myös työyhteisön työntekijöiden välit ovat tärkeässä osassa sosiaalista työhyvinvointia. Sosiaalinen työhyvinvointi on parempaa, kun työyhteisön jäsenillä on hyvät välit ja kollegoja on helppo lähestyä. Sosiaalinen kanssakäyminen on tärkeä osa jokapäiväistä työskentelyä. Jos työaika ja -paikka ovat erittäin kiireisiä, voi sosiaalisen kanssakäynnin määrä jäädä kuitenkin vähäiseksi. Tämä puolestaan vaikuttaa negatiivisesti sosiaaliseen työhyvinvointiin. (Virolainen 2012, 24.) Sosiaalityöntekijöiden työssä sosiaaliseen työhyvinvointiin voi vaikuttaa myös työn oleellinen sosiaalinen luonne, johon kuuluu asiakastyötä (Törrönen 2016).

Henkistä työhyvinvointia ei aina käsitellä omana kokonaisuutenaan, vaan se liitetään usein osaksi psyykkistä hyvinvointia. Virolainen (2012) nostaa henkisen työhyvinvoinnin kuitenkin täysin omaksi työhyvinvoinnin osa-alueekseen. Henkiseen työhyvinvointiin kuuluvat yksilön omat arvot ja moraalit sekä se, miten näitä voi toteuttaa omassa työssään. Jos työssään joutuu jatkuvasti rikkomaan omaa moraaliaan vastaan, aiheuttaa se henkistä työpahoinvointia. Olennaisesti henkisyteen kuuluu, miten työyhteisön jäsenet kohtaavat toisensa ja arvostavat toisiaan, miten asiakkaita kohdellaan sekä miten yleisesti yhteistyö sujuu. (Virolainen 2012, 26.) Sosiaalityöntekijöiden työssä on runsaasti eettisiä ohjeita, sääntöjä ja lainsäädännöllinen ulottuvuus, jolloin näitä vastaan toimiminen voi koskea henkistä työhyvinvointia.

Työpahoinvointi mielletään usein työhyvinvointia tuottavien tekijöiden puuttumiseksi. Työhyvinvointi on taistelemista näitä työpahoinvointia aiheuttavista tekijöistä vastaan. Työhyvinvoinnin tutkimus on painottunut työpahoinvoinnin tutkimukseen, sillä sitä on helpompi hahmottaa. Hahmottamisen helppous perustuu siihen, että kuormittavat tekijät huomataan helpommin kuin suojaavat tekijät, sillä suojaavien tekijöiden kanssa työ sujuu ja kuormittavat tekijät jarruttavat sitä. Työpahoinvoinnin tutkimuksen teemoja ovat olleet työstressi, työuupumus ja työpoissaolot. Työpahoinvointi työpaikalla saattaa olla esimerkiksi näitä tai johtaa näihin. (Virolainen 2012, 9, 30–38.)

Työpahoinvoinnille toinen vastakkainen termi on työn imu. Työn imu tai työn ilo on uusi tutkimuksen kohde. Käsite syntyi 2000-luvun alussa ja painottaa työhyvinvoinnin positiivista puolta. Työssä oleminen voidaan kokea myös mielenkiintoiseksi, sopivasti haastavaksi sekä mielekkääksi. (Virolainen 2012, 90–91.) Työn imun osa-alueiksi on paikannettu tarmokkuus, omistautuminen ja uppoutuminen. Omistautuminen tarkoittaa työpaikkaan sitoutumista ja uppoutuminen taas työn mielekkyyttä. (Manka & Manka 2016, 41.)

Työpahoinvointia selitetään kuormittavilla tekijöillä. Kuormittavat tekijät ovat suurissa määrissä koettuina työpahoinvointia lisääviä tekijöitä. Kuormittavat tekijät vaihtelevat eri ammattiteissa, mutta niitä voivat olla esimerkiksi fyysiset ja psyykkiset tekijät. Työtahti on kiristynyt selvästi 1980-luvulta alkaen. Työn määrä on lisääntynyt, mutta samalla työntekijöiden määrä on vähentynyt. Tästä seuraavat kuormittavina tekijöinä kiire sekä resurssien niukkeneminen. (Virolainen 2012, 30–55.) Suojaavat tekijät eli voimavaratekijät puolestaan lisäävät työhyvinvointia. Tekijät voivat olla sekä yksilöllisiä että työyhteisön tai työpaikan omia. Yksilölliset voimavaratekijät ovat esimerkiksi työntekijän kokemus ja luja ammattitaito sekä asiantuntijuus. Työyhteisön voimavaroja taas ovat muun muassa

vaikutusmahdollisuudet työhön, hyvä tiedonkulku sekä työyhteisön ja lähijohtajan tuki. (Virolainen 2012, 11–14.)

Tässä tutkimuksessa työhyvinvointi ymmärretään koostuvan kaikista edellä kuvatuista osa-alueista, jotka muodostavat kokonaisuuden muotoutuen arjessa jatkuvasti. Työhyvinvointiin liittyy myös henkilöstön henkilökohtainen elämä, jolla on hyvinvoinnin kokonaisvaltaisuuden vuoksi merkitystä myös työhyvinvoinnin kannalta. Seuraavaksi kuvaan vielä työhyvinvoinnin käsitettä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta sekä työhyvinvoinnin käsitteen mahdollisia ongelmakohtia.

Työhyvinvointiin liittyy monia keskeisiä käsitteitä, joiden kautta työhyvinvointia voi erotella pienemmiksi palasiksi sekä lähestyä eri näkökulmista. Nämä kaikki edellä esitetyt käsitteet ovat kokonaisvaltaisen työhyvinvoinnin osasia ja vaikuttavat myös sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin. Kuitenkin sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa on myös erityispiirteensä, joita luovat sosiaalityön lakisääteiset raamit sekä ammattieettiset ohjeet. Näin ollen sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin liittyy olennaisena osana sosiaalityöntekijöiden toimintaympäristössä ja yhteiskunnallisessa asemassa tapahtuneet yhteiskunnalliset muutokset, jotka heijastuvat asiakasmääriin ja sitä kautta työssä jaksamiseen ja työhyvinvointiin. Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia ei voida tutkia erillään siitä yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa työtä tehdään, sillä myös yhteiskunnalliset muutokset näkyvät sosiaalityöntekijöiden työssä.

Työhyvinvoinnin käsitteessä on kuitenkin omia ongelmiaan. Työhyvinvoinnin erottaminen omaksi käsitteekseen on haasteellista. Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus (2014) -teoksen lopussa tekijät tarkastelevat kontekstin merkitystä sosiaalihuollosta kertovassa tutkimuksessa. Sosiaalityötä koskevassa tutkimuksessa kontekstin merkitys nähdään tärkeänä. Mänttari-van der Kuip tutki väitöskirjassaan (2015b) sosiaalityöntekijöiden subjektiivista työhyvinvointia ja havaitsi käsitteellisiä ongelmia. Ongelmaksi muodostui työhyvinvoinnin erottaminen omaksi palakseen kokonaishyvinvoinnista. Samoin hyvinvoinnin tarkastelu vain työn kontekstissa oli vaikeaa. Työhyvinvointi muodostuu juuri työn kontekstissa, mutta työn rajaaminen ja hyvinvoinnin rajaaminen omiksi osakseen yksilön kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista on vaikeaa, sillä kaikki osat vaikuttavat toisiinsa. Työhyvinvoinnin tutkimuksessa on usein erotettu työhyvinvointi muusta yksilön kontekstista ja tarkkailtu vain työhön liittyviä tekijöitä. (Haverinen, Kuronen ja Pösö 2014.) Sama ongelma on tunnistettu myös muussa

työhyvinvoinnin tutkimuksessa. Työhyvinvointia ei voida nähdä erillisenä muusta elämästä. Yksilöllisellä tasolla työelämä ja muu elämä ovat vuorovaikutuksessa. (Laine 2014, 11.)

3.2 Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista tai työpahoinvoinnista on oltu kiinnostuneita jo 1990-luvulta alkaen (ks. esim. Viinamäki 1997, Piironen 2005 & Mänttari-van der Kuip 2016). Tällöin se nousi vahvasti keskusteluun mutta vasta 2000-luvulla enemmän tutkimusaiheeksi. (Lehto-Lunden & Salovaara 2016, 165.) Tutkimusta on tehty erityisesti myös opinnäytetasolla eli pro gradu -tutkielmissa (ks. esim. Piispanen 2018, Varjoranta 2012). 2000-luvun alkupuolella saadut tutkimustulokset ovat olleet huolestuttavia. Sosiaalityöntekijät kokevat työnsä aikaisempaa vähemmän mielekkääksi. Samoin sosiaalityöntekijöiden vaikutusmahdollisuuksien on koettu vähentyneen. Sosiaalityöntekijät näkevät työssään käytännössä yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Poliittiset, erityisesti sosiaalipoliittiset, päätökset näkyvät asiakkaiden sekä resurssien määrässä. Kuitenkaan sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi ei näyttäydy pelkästään työpahoinvointina. On osoitettu, että sosiaalialalla on myös työn imua. Sosiaalityötä pidetään mielenkiintoisena ja siihen sitoudutaan. (Lehto-Lunden & Salovaara 2016, 169–170).

Sosiaalialaan liittyvää työhyvinvointitutkimusta on ajoittain vaikea tulkita tai verrata keskenään, sillä esimerkiksi sosiaalityöntekijän pätevyysvaatimukset ovat muuttuneet vuonna 2015 (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015). Ennen tätä tehdyssä tutkimuksessa sosiaalityöntekijän työnimike on saattanut kattaa eri koulutustaustaiset henkilöt kuin nyt. Lisäksi tutkimuksissa ajoittain niputetaan sosiaalityö ja sosiaaliala samaan kategoriaan.

Työterveyslaitoksen vuoden 2010 seurantatutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden työoloista nostetaan esiin kuormitustekijöinä asiakkaiden moniongelmaisuus, monimutkaiset ongelmanratkaisut, päätöksenteko sekä asiakasvastuu. Näiden lisäksi asiakkaiden tunteiden vastaanottaminen ja niiden käsitteleminen kuormittaa ja tuntuu raskaalta. (Laine, Kokkinen, Kaarlela-Tuomaala, Valtanen, Elovainio, Keinänen ja Suomi 2011.) Tunteiden käsittelyä sosiaalityössä on tutkittu myös kansainvälisesti ja tulokset ovat samansuuntaisia. Sosiaalityöntekijät kokevat tunteiden, omien sekä asiakkaiden tunteiden, käsittelyn liittyvän työuupumukseen (Tesi, Aiello & Giannetti 2019). Suomalaisessa vertailevassa määrällisessä tutkimuksessa vertailtiin sosiaali- ja terveydenhuollon eri sektoreiden työoloja ja erilaisia

kuormittavia tekijöitä. Sosiaalityöntekijöiden keskuudessa koettiin keskimääräistä enemmän ristiriitaa valmiuksien ja työn vaatimuksien välillä. Vuonna 2010 sosiaalipalveluiden työntekijät kokivat tietotekniikasta saavansa keskimääräistä enemmän hyötyä työssä kuin muut sosiaali- ja terveysaloilla työskentelevät. Sosiaalipalveluiden työntekijät kokivat koko tutkimuksessa vähiten onnistuvansa työssään usein. Sosiaalipalveluiden työntekijät olivat kokeneet tavanomaista enemmän muutosprosesseja organisaation rakenteeseen tai toimintaan liittyen. Asiakastyön moraalisia ja eettisiä haasteita kohdattiin tutkituista aloista sosiaalipalveluissa eniten. (Laine ym. 2011.)

Viimeisin suuri tutkimus sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista on Työterveyslaitoksen Kunta10 -tutkimus, jonka sosiaalityöntekijöihin keskittyvä osuus on tehty 2013 ja 2015. Tutkimus oli määrällinen ja siihen vastasi vuosien aikana yhteensä noin 5000 suomalaista sosiaalityöntekijää. Tutkimuksessa selvitettiin sosiaalityöntekijöiden hyvinvointia ja pyrittiin kartoittamaan kuormitus- ja voimavaratekijöitä, jotka liittyvät sosiaalityöhön. Samassa tutkimuksessa vertailtiin myös suomalaisten ja ruotsalaisten sosiaalityöntekijöiden kuormittuneisuutta. Tutkimuksen keskeisin tutkimustulos on, että sosiaalityöntekijät ovat selvästi enemmän poissa töistä mielenterveyteen liittyvien ongelmien vuoksi verrokkiryhmiin verrattuna. Verrokkiryhmässä olivat psykologit, erityisopettaja ja lastentarhanopettajat. Myös työkyvyttömyys mielenterveydellisistä syistä oli korkeampaa kuin muilla. Lisäksi Työterveyslaitoksen tutkimuksen tuloksissa nostettiin esiin, että sosiaalityöntekijöiden työn vaativuus on erittäin kuormittava tekijä. Vaativuutta kuvasivat työn kohtuuton määrä ja paine tehdä laadukasta työtä mahdollisimman vähässä ajassa. Tutkimuksessa keskityttiin paljolti työpahoinvointiin, mutta muutama työhyvinvointia kohentavakin tekijä nousi esiin. Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia paransi sosiaalisen pääoman suuruus työpaikoilla. (Salo ym. 2016.) Sosiaaliseen pääomaan liittyy esimerkiksi keskinäinen luottamus, sosiaalinen tuki ja vastavuoroisuus (THL 2022b).

Näiden lisäksi myös Maija Mänttari-van der Kuip käsittelee useissa tutkimuksissaan sosiaalityöntekijöiden kokemaa moraalista ahdinkoa, jossa heillä ei ole työn ulkoisista tekijöistä, kuten resursseista, johtuvia mahdollisuuksia tehdä työtään niin hyvin kuin he oman moraalinsa ja ammattietiikkansa pohjalta haluaisivat tehdä. Tämä aiheuttaa sosiaalityöntekijöille selvästi henkistä työpahoinvointia. (Mänttari-van der Kuip 2016; 2015b.)

Aikaisempien tutkimuksien mukaan sosiaalityöntekijöitä kuormittavia tekijöitä ovat olleet muun muassa ”moraalinen stressi tai moraalinen ahdinko”, riittämättömät resurssit,

riittämättömyyden tunne sekä työn laadullinen ja määrällinen kuormitus ja Mänttari-van der Kuipin käyttämä ”niukkuuden aikakausi”. Mänttari-van der Kuip taustoittaa niukkuuden aikakautta 1990-luvun lamaan, jolloin laman aiheuttamat säästöpainet ja leikkaukset jäivät voimaan laman loppumisen jälkeenkin. Näistä laman aikana nopeasti sovelletuista käytännöistä tuli pysyviä toimintatapoja, vaikka mahdollisuus resurssien kasvattamiseen olisi ollut talouden kasvaessa. (Mänttari-van der Kuip 2015c.) Lisäksi toisessa tutkimuksessa huomattiin suomalaisten sosiaalityöntekijöiden olevan keskimäärin selvästi kuormittuneempia ja kokevan enemmän ristiriitoja sekä resurssien olevan niukemmat kuin muissa Pohjoismaissa (Saarinen, Blomberg ja Kroll 2012). Tätä ilmiötä on selitetty Mänttari-van der Kuipin niukkuuden aikakauden ohella resurssipulan johtuvan osittain esimerkiksi siitä, että Suomessa sosiaalisektorin resurssit ovat muita Pohjoismaita pienemmät, jolloin työntekijät ovat kuormittuneempia (Saarinen, Blomberg ja Kroll 2012, 409–414.). Kansainvälisen tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden kokema kuormitus työn määrästä ei ole pelkästään selitettävissä työn suurella määrällä vaan tilanteeseen vaikuttaa myös työn luonne (Shier & Graham 2011).

Lisäksi on tutkittu lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden, joiden työhön ei kuulu lastensuojelullisia työtehtäviä, eroja työhyvinvoinnissa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät vastasivat tutkimukseen useammin kokevansa työuupumista sekä sekundaaritraumatisoitumista kuin sosiaalityöntekijät, joilla ei ollut lastensuojelutehtäviä. Toisaalta tutkimuksissa on myös selvitetty, että kaikkien tutkittujen sosiaalityöntekijöiden, eli lastensuojelullisia tehtäviä tekevien ja niiden jotka eivät tee, asiakastyössä esiintyvä myötätuntotyytyväisyys ja yleinen terveydentilan sekä kokonaistyöhyvinvointi ovat samaa tasoa. Myötätuntotyytyväisyys tarkoittaa tyytyväisyyttä työn tekemisen mahdollisuuksia ja asiakkaiden auttamista kohtaan. (Baldschun, Hämäläinen, Töttö, Rantonen & Salo 2019.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa korostuvat tutkimuksen perusteella tietyt ulottuvuudet, mutta kaikkien sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia tarkastellessa lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät välttämättä korostu tilastoissa ja tutkimuksissa. Mänttari-van der Kuipin tutkimuksessa lastensuojelussa työskentelevät sosiaalityöntekijät eivät kokeneet suurempaa kuormitusta (Mänttari-van-der Kuip 2015a).

Koska sosiaalityön arki on sidoksissa työn konkreettisen tekemisen kontekstiin, on sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin liittyviä tekijöitä tarkasteltava laajasti sosiaalityön toimintaympäristö, lait ja eettiset ohjeistukset huomioon ottaen. Sosiaalityöntekijä toimii ammattilaisena näiden kaikkien lakien, eettisten periaatteiden ja vaatimusten ristipaineissa. Nämä kaikki ovat lisäksi asioita, jotka vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin, sillä

ne ovat jatkuvasti läsnä arkityössä ja sen julkisuuskuvassa sekä ihmisten käsityksissä sosiaalityön paikasta yhteiskunnassa.

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin kannalta myös työnohjaus on merkityksellistä. Sosiaalityöntekijöiden voidaan jäsentää olevan hyvinvoinnin ammattilaisia ja sosiaalityön olevan moniosaista asiakastyötä, palvelutyötä ja asiakaspalvelutyötä. Sosiaalityö on myös ihmissuhdetyötä, jossa rakennetaan luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välille työskentelyn aikana. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007.)

Sosiaalityön tämänhetkisiä ongelmia ovat jo 2000-luvun alussa olleet pätevien sosiaalityöntekijöiden saaminen alalle ja pysymään alalla. Ongelmina henkilöstön näkökulmasta on pätevien työntekijöiden pulan lisäksi arvostuksen, palkkauksen ja koko alan vetovoiman puutteet. Asiakasmäärää on luonnehdittu kestävämmäksi ja kuntatalouden kriisi tuovat omat ulottuvuutensa organisaatiomuutosten mukana kuormittaviksi ja ongelmallisiksi tekijöiksi. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007.)

Sosiaalityössä työnohjausta pidetään tärkeänä. Vaativassa ihmissuhdetyössä on perinteisesti arvostettu työnohjausta erityisesti, sillä työnohjaus on tapa ylläpitää ammattitaitoa, ammatillisuutta sekä ammatillista kasvua. Sosiaalityötä tehdään jatkuvassa muutoksessa. Sosiaalityöntekijöiden työssä ovat läsnä uudistuvat haasteet ja monet kuormitustekijät. Näiden vuoksi sosiaalityössä on hyödyllistä käyttää työnohjausta tukevana menetelmänä oman työn pohdintaan. Työnohjauksen tarkoitus ihmissuhdeammateissa on tukea työntekijää työssään jaksamisessa, parantaa työn sujuvuutta, taata työn laatua, parempaa organisointia ja ammatin kehittämistä. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007.)

Sosiaalityöntekijän työhön liittyvä työnohjaus on alkanut vakiintua Suomessa. Työnohjauksen tarkoituksena voi olla edellä mainittujen lisäksi työntekijöiden osaamisen kasvattaminen, onnistumisten huomaaminen ja niiden esiin nostaminen, työmotivaation lisääminen ja työn kehittäminen. Sosiaalityön työnohjauksessa saatetaan käsitellä perustehtävään keskittymistä, vaikeita asiakastilanteita tai työyhteisön sisäisiä haasteita tai ihmissuhteita. Työnohjauksella on merkittävä rooli työsuojelun näkökulmasta, jonka lisäksi ohjauksen tavoitteena on auttaa sosiaalityöntekijää kehittymään ammattipätevytydessään ja ammatti-identiteetissään. Työnohjauksen vaarana on, että se jää työstä irralliseksi, jolloin todellinen reflektio ja aito keskustelu eivät toteudu. (Lehto-Lunden & Salovaara 2016, 175–176.)

4 Menetelmä ja aineisto

Tässä luvussa kuvaan tutkimusasetelmalla miksi tutkin, tutkimustehtävällä mitä tutkin ja tutkimusmenetelmällä mitä menetelmää käytetään ja siihen liittyviä valintoja. Ensin täsmennän tutkimustehtävääni ja tutkimuskysymyksiäni. Tästä siirryn alaluvussa 4.2 aineiston kuvaukseen, sisällyttäen siihen aineiston keruun. Kerron analyysimenetelmän käytöstä ja valinnasta alaluvussa 4.3 sekä viimeisenä alaluvussa 4.4 tutkimuksen eettisyydestä.

4.1 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tämän pro gradu -tutkielmani tarkoitus on tutkia suomalaisten lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia vuosien 2020–2022 välisenä poikkeusaikana. Tätä taustoitin tarkastelemalla ja jäsentämällä edellä aikaisempia tutkimuksia sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista. Syitä tämänkaltaisen aiheen valitsemiselle on muutamia. Alkuvuonna 2020 alkanut koronapandemia levisi maailmalla nopeasti ja johti yhteiskuntien sulkemisiin. Suomessakin otettiin käyttöön monia koronarajoituksia. Suomalaiset sosiaalityöntekijät ovat jo aiemmin voineet työssään melko huonosti, joten koen tärkeäksi kartoittaa tällaisen nopean yhteiskunnallisen kriisin vaikutuksia tähän ammattiryhmään. Aikaisemmassa kriisitutkimuksessa on nostettu esiin lastensuojelun tarpeen korostuminen kriisitilanteessa. Lastensuojelun tarpeen lisääntyminen ja työn määrän kasvaminen ovat ennako-oletuksena tutkimuksessa. Aikalaisanalyysin tuottaminen, toivottavasti ainutlaatuisessa tilanteessa, on oleellista, jotta sitä voidaan myöhemmin asettaa osaksi suurempaa kokonaisuutta. Aikalaisanalyysia tutkielmasta tekee se, että tutkielmaa kirjoittaessa vuonna 2022 koronapandemia vaikuttaa edelleen arkeen. Aikalaisanalyysia tarvitaan sosiaalityön muuttuvassa ja uudelleen rakentuvassa toimintaympäristöissä (Pohjola 2019, 193).

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) miten pitkittynyt koronapoikkeustilanne on näkynyt lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa?
- 2) millaisia yksilöllisiä ja jaettuja kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on koronan aiheuttamasta poikkeustilanteesta lastensuojelun kontekstissa työhyvinvoinnin näkökulmasta?

3) millaisia ovat olleet korona-ajan erityispiirteet työn tekemisessä työhyvinvoinnin näkökulmasta?

4.2 Aineistona haastattelut

Tutkimukseni aineisto on laadullinen ja se koostuu teemahaastatteluista. Haastateltaviksi valitsin erään lounaissuomalaisen keskikokoisen kaupungin lastensuojelun alku- ja avohuollon sosiaalityöntekijät. Keskikokoisen kaupungin valitsemiseen vaikutti, että sen kokoisessa kaupungissa sosiaalityö on jaettu eri yksiköihin, jolloin lastensuojelussa työskentelevät omat sosiaalityöntekijät, joiden työtehtävät liittyvät lastensuojeluun. Pienemmässä kaupungissa sosiaalityöntekijät saattavat tehdä kaikkia sosiaalityön eri aloja ja suuremmassa kaupungissa taas yksiköiden koot saattavat kasvaa haasteellisiksi haastattelun kannalta. Lisäksi Suomessa on tutkitun kaupungin kaltaisia lukuisia, joten kaupunki toimii keskivertona suomalaisena kaupunkina. Toisaalta pienen kaupungin sosiaalityöntekijöiden haastattelemineen olisi voinut tuoda monipuolisempaa kuvaa koronapandemian vaikutuksista eri sosiaalityön aloihin. Suuremmassa kaupungissa taas haastateltavia olisi voinut saada sattumalta toimistolta vielä enemmän. Valitsin tutkittavan yksikön sen vuoksi, että olen aiemmin ollut kyseisessä yksikössä harjoittelijana ja yksikköä oli sen ansiosta helppo lähestyä. Entisten työtovereiden ja ohjaajien haastattelemisen eettisyyttä käsittelen tämän luvun lopussa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden valikoituminen haastateltaviksi perustuu tutkielman rajaukseen ja tutkimustehtävään.

Aineiston keruu on toteutettu puolistrukturoidulla teemahaastatteluilla. Teemahaastattelu tarkoittaa, ettei haastattelurunkoon tai haastatteluun ole suunniteltu yksityiskohtaisia kysymyksiä, vaan haastattelu etenee tiettyjen teemojen ympärillä. Puolistrukturoidun teemahaastattelussa tekee se, että teemat on mietitty ja jäsennetty etukäteen. Teemat on valittu aiempien tutkimusten pohjalta. Kaikille haastateltaville teemat ovat samat, vaikka niissä voidaankin liikkua vapaamuotoisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2009.) Vaikka teemat on valittu etukäteen, on tärkeää muistaa, että haastattelussa ja analysoinnissa korostuvat teemat eivät välttämättä ole samoja (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009).

Haastattelut toteutin ryhmähaastatteluina ja mahdollisuutta yksilöhaastatteluun tarjosin tarvittaessa. Ryhmähaastattelua voi käyttää yksilöhaastattelun sijaan tai sen ohessa. Ryhmähaastattelun tarkoitus on, että haastateltavat keskustelevat tutkimuksen kohteena

olevasta teemasta yhdessä. Haastattelija puhuu samaan aikaan kaikille haastateltaville ja kysyy mahdollisesti välillä kysymyksiä yksilökohtaisestikin. Ryhmähaastatteluihin lukeutuvat parihaastattelu sekä niin kutsutut täsmäryhmähaastattelut, joiden haasteltavat on valittu tarkasti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009.) Omaa haastatteluani voi pitää täsmäryhmähaastatteluna, sillä siihen on valittu tarkkaan tietyn kaupungin lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijät. Ryhmähaastattelussa voidaan käyttää apuna teemahaastattelurunkoa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009). Kuitenkin keskustelun on tarkoitus olla vapaamuotoista käsiteltävien teemojen ympärillä, joten runkoon ei sovi nojautua liiaksi.

Teemahaastattelun teemoja ovat aikaisemman poikkeusaikana tehdyn tutkimuksen (Forsell 2020; Harrikari ym. 2021; Tiili ym. 2020) pohjalta etätyö, lastensuojeluilmoitusten määrä, yhteistyötahot poikkeustilanteessa, vuorovaikutus, kuormittavat tekijät, työyhteisön tuki ja oma terveys. Haastattelut toteutettiin maaliskuussa 2022 kahtena ryhmähaastatteluna, joista ensimmäiseen osallistui neljä ja toiseen kolme sosiaalityöntekijää. Haastateltavien sosiaalityöntekijöiden valintakriteerinä oli, että he olivat työskennelleet korona-aikana kyseisen kaupungin lastensuojelussa. Haastattelut nauhoitettiin ja ensimmäisen haastattelun pituus oli 1h 25 min ja toisen 1h 2min. Haastattelut litteroitiin pian haastattelujen jälkeen ja ensimmäisen litteroinnin pituus oli 88 sivua ja toisen 41 sivua. Yhteensä nauhoitusta oli 2h 27min ja sivuja 129. Litteroinnin apuvälineenä käytin Microsoft Wordissa olevaa litterointityökalua ja tarkistin tämän tuottaman tekstin. Automaattilitterointi lisäsi aikaleimat puheenvuorojen eteen, joten ne oli helppo löytää äänitteeltä tarkistukseen. Tutkimuksen kannalta epärelevantit tiedot anonymisoin poistamalla liiat tunnistetiedot ja esimerkiksi maininnat kyseessä olevasta kaupungista. Äänitin haastattelut kahdella puhelimella, joista toinen oli poistettu kaikesta muusta käytöstä paitsi haastatteluiden äänityskäytöstä. Toiseen puhelimeen tallensin äänitteen salasanan taakse ja siirsin äänitteet molemmista puhelimista salattuun kansioon tietokoneelle. Haastatteluista jälkimmäinen oli lyhyempi ja siihen osallistui vähemmän haastateltavia. Puheenvuorot olivat myös tiiviimpiä ja hiljaisuuksia oli enemmän, joten litteroituna aineistoa tuli tästä haastattelusta vähemmän. Haastatteluaineiston litteroinnin jälkeen tutkimuskysymyksiin vastatakseni teemoittelin aineistoa sekä käytin analyysimenetelmänä sisällönanalyysia. Aineiston keruun onnistumisesta ja aineiston laajuudesta johtui sisällönanalyysimenetelmän valinta.

Omassa tutkimuksessani haastateltiin kahdessa ryhmähaastattelussa, jotka olivat teemahaastatteluja, yhteensä seitsemää lastensuojelun sosiaalityöntekijää. Määrä ja kunta

valikoituvat sen vuoksi, että Suomessa on suhteessa enemmän alle 40 000 asukkaan kaupunkeja ja kuntia kuin suuria kuntia. Haastattelemiini kaupungin lastensuojelun sosiaalityöntekijät kuvastavat keskivertoa kaupunkia sosiaalityössä.

Laadullisessa tutkimuksessa käydään keskustelua kerättyjen aineistojen suuruudesta. Lähtökohtaisesti laadullisen tutkimuksen aineistot ovat, ainakin opinnäytetöissä, vähäisiä verrattuna määrälliseen tutkimukseen. Laadullisessa tutkimuksessa opinnäytetöissä tulisi ottaa huomioon opinnäytteen olevan opiskelijan harjoitustyö ja sen pääasiallisena tarkoituksena on osoittaa opiskelijan ymmärrystä ja osaamista omalta oppialaltaan. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 85). Harjoitustyössä aineiston määrä ei ole ratkaisevassa asemassa. Laadullisessa tutkimuksessa ei ole tarkoitus pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin. Laadullisilla analyysimenetelmillä pyritään esimerkiksi ”kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa, antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle” (Tuomi & Sarajärvi 2013, 85). Tämän seurauksena laadullisen tutkimuksen periaatteena on, että henkilöt, joita esimerkiksi haastatellaan tietävät tutkittavasta aiheesta tai heillä on kokemuksia kyseisestä aihepiiristä. Haastateltavien valitseminen ei siis voi olla satunnaista vaan sen tulee olla harkittua ja tarkoituksenmukaista. (Tuomi & Sarajärvi 2013) Lastensuojelun sosiaalityöntekijät valikoituivat haastateltaviksi sen perusteella, että heillä on tietoa ja kokemusta sosiaalityöntekijän työstä ja työhyvinvoinnista poikkeuksellisena korona-aikana.

Haastattelut halusin ehdottomasti pitää kasvokkain tarvittavia suojavaarusteita käyttäen, sillä kokemukseni mukaan vuorovaikutus on samassa tilassa läsnä ollessa aidompaa kuin etäyhteyksien päässä. Etäyhteyksissä keskittyminen lipuu helposti muualle. Lisäksi halusin tarjota mahdollisuuden korona-ajan keskellä istua samassa tilassa väljästi haastattelijan ja työkollegoiden kanssa, jotta tilanne tuntuisi luonnollisemmalta ja toisaalta pieneltä tauolta normaalista työstä.

Molemmat haastattelutilanteet tuntuivat luontevilta ja onnistuneilta. Pyysin haastattelujen lopuksi haastateltavia kertomaan, miltä heistä tuntui osallistua ja millaisena he kokivat haastattelun. Ensimmäiseen haastatteluun osallistuneet kertoivat erityisesti kokeneensa haastattelun hyvänä keskusteluna poikkeusajan kokemuksista. Vaikutti siltä, että asiaa ei tuolloin ollut vielä avoimesti käsitelty työyhteisössä. Poikkeuksellista aikaa oli haastattelujen aikana eletty melkein päivälleen kaksi vuotta. Haastatteluissa välittyi, että kokonaisuutena poikkeusaikaa ei juurikaan vielä ajateltu ja osittain puheenvuoroissa välittyi paljon tajunnanvirtaa, muistelua ja vertailua alun sekavuuden ja nykytilanteen välillä.

4.3 Haastatteluiden analysointi

Analyysimenetelmän valitseminen tälle tutkimukselle oli haastavaa, sillä haastatteluja olisi voinut analysoida useilla eri menetelmillä, jolloin löydökset olisivat erilaisia. Tutkimuskysymyksiin peilattuna sisällönanalyysi vaikutti jo alun perin parhaalta laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmältä aineiston kokoon nähden sekä tutkimuskysymysten muotoilun perusteella. Sisällönanalyysia on perinteisesti kolmea erilaista. Analyysimuodot ovat aineistolähtöinen, teoriaohjaava ja teorialähtöinen sisällönanalyysi. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95–124.)

Teorialähtöinen sisällönanalyysi on usein luonnontieteissä käytetty menetelmä, jossa jo valmiina olevaa teoriaa testataan esimerkiksi uudessa ympäristössä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 97). Teorialähtöinen analyysi ei siis helposti sovi omaan tutkimukseeni. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä puolestaan on myös teoria jo sisäistettynä. Analyysiä tehdään vuoroin teoria ja vuoroin aineisto edellä. Aineistosta voi nousta havaintoja, mutta niiden tyypittely ja luokittelu on teorian ohjaama. Kolmas sisällönanalyysin menetelmä on aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Aineistolähtöisyys tarkoittaa, että aineisto ohjaa analyysin tekemistä. Analyysissä aineistosta nostetaan ja haetaan esiin kaikista oleellisimmat seikat riippumatta aiemmasta tutkimuksesta. Tällöin tulee varoa, ettei teorian tieto vaikuta aineistosta nouseviin seikkoihin ja niiden tulkintaan. Tärkeintä olisi tulkita aineistoa sen omista lähtökohdista. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95–124).

Sisällönanalyysin erilaisia menetelmiä voidaan kuvata myös janaana, jolloin jokainen tutkimus asettuu jollekin kohdalle janaa eri sisällönanalyysin menetelmien väliin. Analyysimenetelmän valinta teoriaohjaavan ja aineistolähtöisen menetelmän väliltä oli haastavaa. Toisaalta taas haastatteluissa korostuvat teemat ovat saattaneet olla jotain aivan muuta kuin aiemman tutkimuksen mukaan tärkeiltä tuntuvat. Aineistoa tulisikin tulkita avoimin mielin ja nostaa siinä olevat keskeiset seikat. Aineistolähtöisessä analyysissä on tärkeää, että oman analyysin ulkopuolelle suljetaan aiemmat tutkimukset, tiedot, teoriat ja havainnot. Nämä eivät vaikuta analyysin tekemiseen tai lopputulokseen (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95). Olen kerännyt aineiston vahvasti teemahaastattelulla, johon valitut teemat pohjaavat aikaisempaan tutkimukseen, joten teoriaohjaava analyysi on perustellumpi, sillä aikaisemmilla havainnoilla ja tiedoilla on selvästi vaikutusta tähän tutkimukseen ja analyysiin. Tämän vuoksi päädyin teoriaohjaavan sisällönanalyysin.

Teoriaohjaava sisällönanalyysi on muidenkin laadullisen tutkimuksen menetelmien mukaisesti prosessi, joka alkaa aineiston teemoittelulla ja pelkistämällä, jota ohjaa tutkimustehtävä. Pelkistämällä tarkoitetaan tutkimustehtävän kannalta aineistosta olennaisten ilmausten nostamista. Pelkistämisen jälkeen ilmaukset ryhmitellään. Tässä välissä ilmaukset on voitu lyhentää yhden sanan tai lauseen mittaisiksi. Ryhmittelyssä samaa tarkoittavat ilmaukset luokitellaan samaan alaluokkaan. Alaluokkia yhdistellään yläluokiksi ja lopulta pääluokiksi. Ryhmittelystä seuraava vaihe on abstrahointi. Abstrahointi tarkoittaa käsitteellistämistä. Abstrahoinnissa erotellaan olennainen tieto tutkimuksen näkökulmasta ja tämän valitun tiedon perusteella lähdetään muodostamaan teoreettisia käsitteitä. Käsitteellistämävaiheessa aineiston tuottaman alkuperäisinformaatiosta muodostetaan teoreettisia käsitteitä ja lopulta johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajarvi 2013.) Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä jokaiseen vaiheeseen vaikuttaa teoriaohjaavuus eli aikaisempi tieto tai teoria ohjaa esimerkiksi alaluokkien ja yläluokkien määrittämistä. Alaluokat tässä tutkimuksessa muodostuivat pääasiassa aikaisemman tutkimuksen teemoista, mutta yläluokat muodostuivat yhdistämällä aikaisempia teemoja suuremmiksi kokonaisuuksiksi.

Tutkimuksen aineiston analyysin tein pääpiirteittäin edellä kuvaamani laadullisen sisällönanalyysin prosessin mukaan huomioiden aikaisemman tutkimuksen vaikutuksen teoriaohjaukseen. Taulukossa 1 on kuvattu analyysin edistyminen yhden kategorian kohdalla.

Taulukko 1 Analyysin eteneminen

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Erityispiirre koronasta (yläluokka)	Työhyvinvointiin liittyvä piirre (kategoria)
"Maskiasia, että sitten kun niitä parempia maskeja vihdoin saatiin. Niin saatiinko me niinku muutama kappale per ihminen."	Kasvomaskien huono saatavuus ja kappalemäärien rajoitus	Suojautuminen koronavirukselta	Terveysten suojaaminen
"On se sillä tavalla pelottanut kyllä ja se että tietää, että asiakkaat useinkaan ei ole ottanut rokotteita tai eivät käytä maskia, eikä me voida velvoittaa siihen."	Maskien käyttäminen ja rokotteiden ottaminen tai ottamatta jättäminen ja pelko		
"Tai silleen, sit jotenkin luotti myöskin niihin rokotuksiin mitä oli saanut"	Luotto rokotuksiin		

Taulukossa 1 esitetyn mukaan olen ensin ryhmitellyt haastatteluiden alkuperäisiä ilmaisuja eri teemojen alle ja pelkistänyt ilmauksia. Tämän jälkeen olen yhdistellyt teemoja ja paikantanut niistä korona-aikaan liittyvän erityispiirteen kuten suojautuminen koronavirukselta, etätyö tai työyhteisön tuki. Koronatilanteeseen liittyviä erityispiirteitä eli yläluokkia aineistosta muodostui lopulta kymmenen. Yläluokat ovat: *oma hyvinvointi, etätyö, vuorovaikutus asiakkaiden kanssa, työyhteisön tuki, työn määrä, kuormittavat tekijät, suojaavat tekijät, kokemukset koronasta, suojautuminen koronavirukselta ja työn tekeminen korona-aikana*. Näistä korona-ajan erityispiirteiden yläluokista tiivistin kolme kategoriaa. Näiden jälkeen olen kategorisoinut korona-ajan erityispiirteet sen perusteella mihin ne olennaisesti liittyvät työhyvinvoinnin kannalta. Nämä kategoriat ovat *terveyden suojaaminen, muuttuneet työtavat ja työyhteisön hyvinvointi*. Terveiden suojaaminen kuuluu työhyvinvoinnin kannalta fyysiseen työhyvinvointiin, työyhteisö pitää sisällään psyykkisen ja sosiaalisen työhyvinvoinnin, ja muuttuneet työtavat pitivät sisällään työhyvinvoinnin kannalta useita piirteitä kuten asiakastyön muutoksen ja työn määrän vaihtelun. Jokainen teema ja kategoria liittyy työhyvinvointiin ja niissä ymmärretään työhyvinvoinnin koostuvan fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta ulottuvuudesta sekä työyhteisöön ja yksilöön liittyvistä teemoista ja työn konkreettisista mahdollisuuksista tehdä työtä eettisesti. Kategorioihin lisäsin vielä ylimääräisen lopetus kategorian, *muu, muistot koronasta*, jossa keräsin teemahaastatteluiden lopuksi haastatelluilta sosiaalityöntekijöiltä muistoja koronapandemiasta, jotka eivät suoraan kuuluneet muihin teemoihin, mutta niistä oli mahdollista nostaa työhyvinvoinnin kannalta merkityksellisiä seikkoja sekä aikalaiskokemusta. Yhteiskunnalliset muutokset näkyvät sosiaalityöntekijöiden työssä ja koronapandemia muutti yhteiskuntaa. Lisäksi koen tärkeäksi tuoda esiin ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia toivottavasti ainutlaatuisesta tilanteesta.

Kolme tutkimuksessa esiteltävää kategoriaa ovat *terveyden suojaaminen, muuttuneet työtavat ja työyhteisön hyvinvointi*. Muuttuneet työtavat oli alun perin nimellä muuttunut työ, mutta aiemmasta koronapandemian aikana tehdystä tutkimuksesta selviää, että itsessään työ ei ole juurikaan koronan myötä muuttunut, mutta työn teon tavat ovat muuttuneet kuten etätyö ja etäyhteyksien tuleminen työhön. (Harrikari ym. 2021.)

4.4 Tutkimuksen eettisyys

Eettisessä tutkimushaastattelussa tärkeitä аспектеja ovat haastateltavien vapaaehtoinen osallistuminen, haastateltavien kunnioitus eikä haastattelusta saa koitua negatiivisia seurauksia

haastateltaville tai organisaatiolle, jota he edustavat. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019). Näitä olen tutkimusprosessini pyrkinyt noudattamaan varmistamalla haastateltavien vapaaehtoisuuden, antamalla heille tilaa haastatteluissa sekä anonymisoimalla haastattelut.

Ennen haastattelujen tekemistä kartoitin haastateltavia osallistumalla tutkittavan kaupungin lastensuojelun viikkotiimiin eli viikoittaiseen kokoontumiseen etäyhteydellä. Kerroin tutkimuksestani ja pyysin vapaaehtoisia haastateltavia sopimaan yhdessä ryhmähaastattelupäivän. Osa yksikön työntekijöistä ilmoitti tässä vaiheessa, ettei halua osallistua tutkimukseeni. Vapaaehtoisia osallistujia oli kuitenkin useita ja heidät jaettiin kahteen ryhmään, joille kartoitettiin erilliset haastattelupäivät, jotta mahdollisimman moni pääsisi osallistumaan. Haastattelupäivinä osallistujien kokoonpano olikin hieman erilainen kuin mitä alun perin oli kartoitettu, sillä päivystysvuorot ja sairastapaukset siirsivät haastateltavia päivältä toiselle. Tarjosin mahdollisuutta myös yksilöhaastatteluun. Tutkimukseen osallistuville haastateltaville toimitin ennen tutkimukseen osallistumista tutkimuskutsun, tietosuojaselosteen ja haastattelussa palautettavan tutkimukseen suostumuslomakkeen. Tutkielman liitteenä ovat suostumuslomakkeen pohja, teemahaastattelun runko ja tietosuojaseloste. Tutkittavan kaupungin tutkimuslupia käsittelevälle taholle lähetin tutkimussuunnitelman sekä tutkimuslupahakemuksen, ja sain heiltä luvan toteuttaa tutkimushaastattelut. Haastateltavia on informoitu henkilötietojen käsittelystä ja keräämisestä Euroopan yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) mukaan. Haastateltavien henkilötietojen suojaaminen on tärkeä osa hyvää tieteellistä käytäntöä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019). Henkilöön kohdistuvat tiedot ja tunnisteet on litteroinnin yhteydessä häivytetty. Tutkimusaineisto poistetaan pro gradu -tutkielman valmistumisen jälkeen eikä litteroitua tai nauhoitettua haastattelua ole päässyt kuuntelemaan tai lukemaan muu kuin tutkija.

Tutkimussuunnitelma on käynyt läpi kyseisen kaupungin tutkimuslupamenettelyn ja saanut tutkimuslupan haastatteluihin kaupungin sosiaali- ja perhepalvelujohtajalta. Tutkimuslupa on ehdollinen siinä suhteessa, että tutkimuksen teolta odotetaan ja oletetaan hyvien tutkimuseettisten ja tutkimuskäytäntöjen periaatteiden noudattamista. Lisäksi luvassa pidettiin tärkeänä salassapitosäädöksiä ja vaitiolovelvollisuutta.

Tutkimuksen aineiston keruussa on kiinnitetty erityisesti huomiota haastateltavien tiedottamiseen ja heidän vapaaehtoisuutensa korostamiseen. Haastateltavilta on kerätty kirjallisesti tai haastattelun äänittämisen alussa suostumus tutkimukseen osallistumiseen sekä kuittaus henkilötietojen käsittelyn riittävästä esittelystä tietosuojaselosteella.

Yleensä haastatteluissa haastateltava(t) ja haastattelija(t) ovat toisilleen tuntemattomia. (McEvoy 2001). Omassa tutkimuksessani näin ei ollut. Kollegojen haastattelemisessa on sekä hyviä että huonoja puolia. Huonoina puolina on aikaisemmassa tutkimuksessa tuotu esiin, että työpaikalla käynnissä olevat sosiaaliset suhteet vaikuttavat haastatteluissa esiin tuotaviin asioihin. Toisaalta hyvänä asiana valmiiksi tuttujen ihmisten ja kollegojen haastattelussa on yhteisen kokemuspohjan vaikutus haastattelussa käsiteltävien aiheiden syvällisyyteen. Tämän lisäksi hyvänä asiana on nopeampi luottamuksen syntyminen tutkijaa kohtaan. (McEvoy 2001).

Toisena eettisenä juonteena tutkimuksessani onkin otettava huomioon, että olen itse ollut harjoittelijana kyseisessä yksikössä aiemmin korona-aikana. Väistämättä tunsin siis osan haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä, sillä olen toiminut harjoitteluni aikana heidän työparinaan. Tuttuus mahdollisti mahdollisesti helpommin henkilökohtaisistakin asioista puhumisen. Haastattelun jälkeen kokoavana kommenttina haastateltavat kertoivat, että oli mukavaa puhua ja purkaa yhdessä työkavereiden kanssa viimeisten kahden vuoden poikkeusaikaa.

Toisaalta tuttuus on voinut tuoda kielteisiä aspekteja haastatteluun. On mahdollista, että haastateltavien ollessa tuttuja keskenään sekä haastattelijan ja tutkijan kanssa ovat roolit voineet olla epäselviä tai kummallakin puolella on saattanut olla vaikeuksia suhtautua entiseen työkaveriin tutkijana tai tutkijan entisiin työkavereihin tutkittavina. Ryhmähaastattelun heikkoutena on, että haastattelun aiheeseen liittyviä epäkohtia on mahdollisesti vaikeampaa tuoda esille. Tutkijana tuttujen ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa oleminen voi altistaa väärintulkinnolle. Toisaalta on myös mahdollista, että haastateltavat haluavat kertoa tutkijaa miellyttäviä asioita ja asioita, jotka ajattelevat olevan tutkimuksen kannalta tärkeitä.

5 Kokemukset koronapandemiasta lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tuloksia, eli mitä sisällönanalyysin teoriaohjaavalla tutkimusmenetelmällä aineistosta löytyi aineistolle esitettyjen kysymysten jälkeen. Haastatteluissa korostuivat odotetusti monet teemat, jotka liittyivät teemahaastatteluun valikoituneisiin teemoihin. Näitä teemoja olivat *oma terveys, työn määrä, etätyö, vuorovaikutus, työyhteisön tuki ja kuormittavat tekijät*. Uusina teemoina haastatteluista nousivat poikkeusajan henkilökohtaiset merkitykset, korona-ajan muistot, uudet työntekemisen muodot, suojaavat tekijät, poikkeusajan jättäminen taakse ja uudet uhat. Teemaluokkia aineistosta erottelin yhteensä 10 ja näistä kategorioita neljä. Alaluvut rakentuvat aineistolainauksien ja näitä selittävien sekä taustoittavien tekstien vuorottelusta. H1-7 lyhenteet lainauksien perässä kertovat keneltä haastateltavalta lainaukset ovat peräisin.

5.1 Terveiden suojaaminen

5.1.1 Oma hyvinvointi ja suojavarusteet

Terveiden suojaamisen -kategoriaan luokittelin haastateltujen sosiaalityöntekijöiden ilmaukset ja kokemukset liittyen omaan hyvinvointiin sekä koronavirukselta suojautumiseen. Fyysiseen terveyteen liittyvää aiempaa tutkimusta sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista ei juurikaan ole. Fyysiseen turvallisuuteen asiakaskohtamisissa on kiinnitetty huomiota aiemmin kuten myös pääosin istumatyötä tekevien fyysisen terveyden kannalta. Kansainvälisessä tutkimuksessa on myös tutkittu erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin kohdistuvaa väkivaltaa, aggressioita ja uhkia (Littlechild 2005).

Omaan hyvinvointiin liittyvät negatiiviset tekijät haastatteluissa olivat liitännäisiä fyysiseen terveyteen, pelkoon koronaviruksen aiheuttamaan tautiin sairastumisesta sekä liikunnan vähentymisestä ja sen merkityksistä terveydelle. Lisäksi psyykkiseen terveyteen eli mielenterveyteen liittyvät asiat korostuivat. Useat haastatellut sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa tai olleensa huolissaan perheestään ja läheisistään koronaan sairastumisen mahdollisuuden vuoksi. Myös lomamahdollisuuksien kaventuminen matkustusrajoitusten vuoksi koettiin kuormittavana, sillä lomailu on ollut tärkeä tapa palautua ja päästä irti työstä. Tämä kertoo sosiaalityöntekijöiden tiedostavan, että työstä palautuminen on tärkeää työhyvinvoinnin kannalta ja palautumisen mahdollisuuksia pitäisi olla riittävästi.

Ja sit yks juttu mitä mä mietin myöskin että liikunta on jäänyt tosi vähälle, että mä oon kyllä huomannut sen omassa jaksamisessa ja kunnossa, kun ryhmäliikunta aikaisemmin siis harrastin. (H5)

Mutta eniten on varmaan just ahdistanut se, että pelkää sitä tautia, mitä se itselle tai perheelle tekee. Ja sitten toisekseen se ettei pääse ulkomaille -- koska meidän lomiin on aina liittynyt se, että sitä pääsee irti töistä kun lähtee jonnekin ja sitten kun ei pääsekään. (H5)

Kaikenmoista siis varmasti tämmöistä ihan henkilökohtaista kuormitusta jostain läheisistään huolissaan. Jos on riskiryhmä tai vanhuksia. (H6)

Omaan hyvinvointiin ja terveyden suojaamiseen liitin myös sosiaalityöntekijöiden kertomukset huolesta liittyen koronarokotuksiin ja koronalta suojautumiseen esimerkiksi kasvomaskien avulla. Sosiaalialalle yleisesti kohdennetun määrällisen kyselyn (Harrikari ym. 2021) tuloksissa sosiaalialan ammattilaisten turvattomuus oli lisääntynyt vuosien 2020 ja 2021 aikana. Turvattomuus on liittynyt koronavirukseen ja tietämättään esimerkiksi asiakkaiden ja työkavereiden tartuttaminen. Tekemissäni haastatteluissa sosiaalityöntekijä kuvasi ”pelolla” kokemuksiaan koronaviruksen leviämisen alkuajoista. Tällöin ei vielä ollut rokotetta COVID-19 virukseen tai hoitokeinoja. Keväällä 2020 ei vielä tiedetty millaisia vaikutuksia sairastumisella on. Pelko sairastumisesta, asiakkaiden tartuttamisesta tai oman perheen tartuttamisesta ja sairastumisesta korostuu sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa mahdollisesti sosiaalityön sosiaalisen luonteen vuoksi. Työtä tehdään perinteisesti tiiviissä vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa ja asiakkaat voivat olla mistä yhteiskunnallisesta asemasta tahansa.

Koronatilanteen jatkuessa uutta koronavirusta vastaan kehitettiin rokote, joka tuli markkinoille alkuvuodesta 2021. Aluksi koronavirusrokotetta annettiin vain sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille, joilla oli riski työskennellä koronavirustautiin sairastuneiden parissa (Sosiaali- ja terveysministeriö). Haastateltavat lastensuojelun sosiaalityöntekijät suhtautuivat positiivisesti koronarokotuksiin. Muutamat haastatellut sosiaalityöntekijät kuvasivat luottamusta rokotuksia kohtaan ja rokotusten tuomaa suojaa sekä odotuksia rokotuksia kohtaan. Toisaalta haastatteluissa sivuttiin rokotteiden saamista, joka oli ollut kaupungissa haastavaa. Kyseisen kaupungin lastensuojelun sosiaalityöntekijät hoitivat myös kaupungin sosiaalipäivystyksen, jonka vuoksi he olivat oikeutettuja koronavirusrokotteeseen. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi syyllisyyden tunnetta, jonka rokotteeseen aikaisemmin saaminen oli hänelle tuonut. Haastateltavien puheessa rokotteet rinnastuivat työssä jaksamisen tukemiseen.

Mutta että jos miettii jaksamista niin sitten kun on saanut vaikka sen ekan rokotteen niin siitä varmaan kuitenkin se henkisesti auttaa. (H4)

Ja sitten rokotuksia ruvettiin odottamaan kuin kuuta nousevaa. (H5)

- - sit jotenkin luotti myöskin niihin rokotuksiin mitä oli saanut. (H1)

Se tuntui jo tosi pahalta työkaverinakin, sit tuli vähän sellainen syyllinen olo, että mä oon saanut sen rokotteen. (H4)

Oman terveyden kannalta kuormittavaksi eräs sosiaalityöntekijä toi esiin suu-nenäsuojusten eli kasvomaskeiden heikon saatavuuden. Kasvomasteista keskusteltiin molemmissa haastatteluissa erityisesti vuorovaikutuksen näkökulmasta, johon palataan tarkemmin kohdassa 5.2.2. Kysymyksiä kasvomaskeista en erikseen esittänyt haastatteluissa, vaan niiden merkitys arjessa tuli haastateltavilta. Huolta omaan terveyteen liittyen ja huolta sairastumisesta yksi sosiaalityöntekijä kuvasi asiakkaista, jotka eivät ole ottaneet koronarokotuksia tai käyttäneet kasvomaskeja. Asiakastapaamisella toimistolla tai varsinkaan asiakkaiden kotona sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollista velvoittaa kasvomaskeiden käyttöä. Osittain tämä ristiriita kasvomaskeiden käyttämisen velvoitteesta yhteiskunnan taholta ja asiakkaiden kasvomaskeiden käyttämättä jättäminen on mahdollisesti tuottanut moraalista stressiä. Sosiaalityöntekijöillä on aikaisemman tutkimuksen mukaan kokemuksia, että he eivät voi tehdä omaa työtään tarpeeksi hyvin ja eettisesti kestävästi (Mänttari-van der Kuip 2015c). Asiakkaiden kanssa mahdollisesti puutteellisesti työskentely tarvittavien suojavarusteiden puutteen tai niiden käyttämättä jättämisen vuoksi on eettisen työn tekemisen kannalta ristiriitaista. Tämä on tuonut työhyvinvoinnin psykososiaaliseen ulottuvuuteen kuormittavia tekijöitä. Sairastumisen mahdollisuus liittyy voimakkaasti työhyvinvoinnin fyysiseen ulottuvuuteen ja on siihen nähden kuormittava tekijä. Toisaalta haastateltava kuvasi sanalla ”pelko” asiakkaiden, jotka eivät käyttäneet kasvomaskeja tai ottaneet rokotteita, kanssa toimimista. Pelko on vahva tunne eikä liity fyysiseen työhyvinvointiin vaan psyykkiseen hyvinvointiin. Jos työntekijä joutuu tekemään työtään peläten, on sillä varmasti kuormittava vaikutus työhyvinvoinnin kokonaisuuteen. Fyysinen sairastumisen uhka työssä on tuonut psyykkisiä kuormitustekijöitä.

Maskiasia, että sitten kun niitä parempia maskeja vihdoinkin saatiin. Niin saatiinko me niinku muutama kappale per ihminen. (H5)

On se sillä tavalla pelottanut kyllä ja se että tietää, että asiakkaat useinkaan ei ole ottanut rokotteita tai eivät käytä maskia, eikä me voida velvoittaa siihen. (H5)

Yksi haastateltava sosiaalityöntekijä kuvasi psyykkisen terveyden ja jaksamisen näkökulmasta toisen koronakevään tilannetta eli kevättä 2021, jolloin etätyössä oleminen oli aiheuttanut hänelle erityisen paljon negatiivisia tunteita. Haastateltava pohti tilanteen selittäväksi tekijänä

olevan tilanteessa hallinnan tunteen puuttuminen. Kuormittavana hän koki useiden päivien peräkkäin olemisen etänä ja osallistumisen viikkotiimeihin etänä. Sosiaalityöntekijä kertoo tilanteesta, joka on ollut vaikea ja on selvästi pohtinut selittäviä tekijöitä tilanteelleen.

-- ja silloinhan oli myöskin sitä sinä keväänä [2021], että oltiin paljon taas etänä. Mä muistan et sit rupesi jotenkin - - ku sä oot jossain tiimissäkin etänä ja sitten kun sä olet ollut siellä jo monta päivää kotona niin sitten rupesi ärsyttämään asiat ihan eri sfääreissä. Jotenkin varmaan kun ei ollut ehkä semmoista hallinnan tunnetta samalla tavalla. (H4)

Sosiaalityöntekijöiden kokemukset ja asennoitumiset korona-aikaan olivat erilaisia. Osa koki vahvoja negatiivisia tunteita ja kuormitusta. Toisaalta haastateltavien joukossa oli myös sosiaalityöntekijä, joka toi esiin, ettei koronapandemia ollut aiheuttanut hänelle omaan terveyteen liittyviä huolia tai ikäviä tunteita. Sairastumista enemmän haastateltava kertoi kokeneensa epämiellyttävänä ajatuksen koronakaranteeniin joutumisesta, jolloin joutuisi voimakkaasti rajoittamaan esimerkiksi sosiaalista kanssakäymistä kaikkien kanssa sekä muuten arjen tavallista sujumista. Haastateltava myös reflektoi tässä asiassa päässeensä itse melko vähällä, ettei ole ollut ahdistunut tai peloissaan mahdollisesta koronaan sairastumisesta. Haastateltava antaa ymmärtää, että hänen kokemuksensa mukaan koronaan sairastumiseen liittyy monilla ahdistuksen ja pelon tunteita. Nämä tunteet tulivat esiin muiden haastateltavien puheessa.

Eikä ole ollut mitään huolta eikä ahdistusta eikä semmoista, että ehkä jotenkin on päässyt itse asiassa aika vähällä. Jossain kohtaa pelkäsi enemmän sitä, että altistuu ja joutuu kahdeksi viikoksi karanteeniin ja se epäkäytännöllisyys mikä tulee. -- Muuten ei kyllä mitään semmoista ahdistusta tai pelkoa. (H3)

5.1.2 Erityiset suojarusteet

Erityisistä suojarusteista tuli oma erillinen teemansa, sillä siihen liittyviä kokemuksia oli useita. Kasvomaskeihin keskittyvä keskustelu on luettavissa yltä. Suojarusteista tuli keskustelua haastatteluissa spontaanisti, sillä haastattelukysymyksissä ei käsitelty suojarusteita. Suojarusteiden käyttäminen ennen koronapandemiaa on sosiaalityössä varmastikin ollut erittäin vähäistä verrattuna esimerkiksi terveydenhuoltoon.

Ja sitten jotkut yritti tai harjoitteli laittaa niitä kaikkia [suojarusteita] kun oli keltanen oikein semmoinen suoja. - - mutta harjoittelimme sitä, miten ne riisutaan. (H5)

- - hygieniahoitaja opetti meitä, että jos olisi tullut kiireellinen sijoitus, niinhän olisi pakko lapset, vaikka ne olisi koronassa tai perhe koronassa niin sieltä kuitenkin, mennä hakemaan ne lapset. En tiedä mihin ne olisi viety silloin alkuun kun ei ollut varmaan sellaisia mitään paikkoja. (H5)

Haastateltavat kuvasivat kokemuksiaan suojavarusteiden pukemisen ja riisumisen opettelemisesta. Tämä nähtiin tärkeänä, sillä mahdollisesta koronaan sairastumisesta huolimatta lastensuojelun on pystyttävä tarvittaessa hakemaan lapsia näiden kotoa, jos kiireellinen sijoitus olisi ajankohtainen. Haastateltava pohtii, mihin koronaan sairastuneet lapset olisi voinut sijoittaa, sillä aluksi ainakaan ei ollut tällaiseen soveltuvaa paikkaa. Nämä kertovat tilanteesta, jossa sosiaalityöntekijät ovat joutuneet pohtimaan uudella tavalla oman työnsä edellytyksiä suojavarusteiden käytön myötä ja ovat joutuneet opettelemaan uusia tapoja tehdä tuttua työtä. Jälkimmäisessä lainauksessa sosiaalityöntekijä tuo selvästi esiin, että heillä on otettu varautuminen huomioon monipuolisesti ja opetettu toimimaan erilaisessa tilanteessa. Sosiaalipäivystyksen ja lastensuojelun on toimittava kaikissa tilanteissa ja on oltava mahdollisuus muuttaa omaa työskentelyään joustavasti häiriötilanteen vaatimien toimien mukaan. Rapelin väitöskirjan (2017b) mukaan sosiaalityössä varautuminen häiriötilanteisiin olisi tarpeellista, mutta tällä hetkellä se on vaihtelevaa. Työhyvinvoinnin kannalta ajantasainen valmiussuunnitelma ja sen toimien harjoittelu oli suojaava tekijä. Kyseisen kaupungin varautumissuunnitelmaa ei käsitelty haastatteluissa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät on molempien lainauksien perusteella otettu huomioon reagoimisessa uuteen tilanteeseen.

E erityisen suojavarusteiden myötä tuli myös uusia työnteon muotoja ja uusia työtehtäviä, sillä koronaan sairastuneiden perustarpeiden kuten ravinnon toimittaminen oli lastensuojelun sosiaalipäivystyksen tehtävänä. Haastateltava kuvaa kokemustaan:

- - silloin alussa musta tuntu jotenkin, no ehkä se epätodellinen sitä kuvaisi, että kun esimerkiksi jos vietiin ruokakasseja perheeseen, jossa oli koronatartunta ja sitten kun oli ne kaikki suojaavat haalarit ja visiirit ja maskit ja kaikki että se tuntuu kyllä kuin jostain elokuvasta ollut olisi elämä. Ja sitten me jätettiin [ruokakassit] jonnekin rappukäytävän. (H2)

Sosiaalityöntekijä toi esiin, että päivystyksellisten työtehtävien toteuttaminen on tuntunut korona-aikana epätodelliselta. Aiemmin helpon työtehtävän toteuttaminen vaatikin poikkeusaikana raskaita suojavarusteita, joiden kanssakaan ei voinut olla suorassa kontaktissa autettavien kanssa.

Terveysten suojaamisen kategoriassa sosiaalityöntekijät antoivat koronavirukseen sairastumiselle työhyvinvoinnin kannalta merkityksiä kokonaisvaltaisesti kattaen fyysisen,

psykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Pitkittynyt koronapoikkeustilanne näkyi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin fyysisessä ulottuvuudessa mahdollisuutena koronavirukseen sairastumisena tai tartuttamisena. Mahdollisuus koski omaa, asiakkaan tai perheen sairastumista ja sen vaikutusta omaan terveyteen. Psykkistä työhyvinvoinnin ulottuvuutta koski pelko sairastumisesta ja moraalinen stressi mahdollisuudesta työskennellä asiakkaiden kanssa eettisesti kestävästi. Suojaavana tekijänä taas fyysisessä ja psyykkisessä ulottuvuudessa oli koronavirusrokotuksiin luottaminen. Sosiaalista ulottuvuutta työhyvinvoinnista liittyy koronakaranteeniin liittyvä epäkäytännöllisyys. Erityisissä suojarusteissa korostui niiden liittyminen varautumiseen ja työtehtävien hoitamiseen kaikissa tilanteissa. Raskaiden suojarusteiden pukemisen ja riisumisen harjoittelu ja työn tekeminen niissä tuntui epätodelliselta, mutta toi esiin konkreettista varautumista, joka parhaimmillaan vaikuttaa myönteisesti työhyvinvointiin, sillä uusia tilanteita on harjoiteltu ja niihin on valmistauduttu. Aineistossa näkyi myös, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät oli otettu huomioon varautumisen ja valmistautumisen konkretisoimisessa työyhteisössä. Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa korona-aikana on erityisesti näkynyt terveyden suojaaminen koronavirusrokotteiden, kasvomaskien ja erityisten suojarusteiden myötä. Nämä ovat vaikuttaneet kokonaisvaltaisesti työhyvinvoinnin fyysisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Näiden lisäksi palautumisen tärkeys korostui.

5.2 Muuttuneet työtavat

5.2.1 Etätyö

Aiemmassa korona-aikaan keskittyvässä tutkimuksessa puhutaan digiloikasta eli siirtymisestä nopeasti etätyömahdollisuuksiin (Harrikari ym. 2021). Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa korostui etätyö, sen aiheuttamat haasteet kotona ja työpaikalla. Kaupungin lastensuojelun sosiaalityöntekijät siirrettiin nopeasti etätyöhön maaliskuussa 2020 poikkeusolojen julkistamisen aikaan. Haastateltavat kertoivat, että kevään aikana kehittyi uusi työnteon malli, jossa jokaisen rooli ja työn teon paikka muuttuivat päivittäin tietyn rytmin mukaan. Työtä tehtiin pääasiassa työpareittain toimistolla esimerkiksi virka-aikaisen päivystyksen hoitamiseksi. Muut kuin päivystävät sosiaalityöntekijät olivat tällöin kotona etätyössä. Päivystäjät vaihtuivat viikoittain. Järjestelyn tarkoitus oli turvata kaupungin lastensuojelun

toimiminen. Vaikka joku sairastuisi koronavirukseen, tämän ei olisi ollut mahdollista altistaa kaikki työkollegoita.

Tietyllä tavalla se [etätyö] oli tuttua, mutta sitten puhuttiin siitä digiloikasta niin sitä se kyllä oli. Kaikki tällaiset videoyhteydet ja muut. Mä en ollut kyllä yhtäkään palaverin pitänyt enkä osallistunut Skypellä tai millään. Siinä oli semmoinen hämmennys ja sitten ehkä just se epätodellinen olo, että ei saa tavata, ei saa mennä mihinkään, ei saa mennä toimistolle, se tuntuu absurdilta. Ja siinä oli niin paljon semmoista vierasta. Mä ajattelen nyt kun me käytetään Teamsii, mutta [paikkakunnalla] ainakin oli aiemmin semmoinen, että etätapaamisen sai pitää vaan erillisellä pömpelitietokoneella missä oli suojattu yhteys ja niitä oli sitten muutama mitä varattiin ja siinä sai vaan pitää etäyhteystapaamista ja siinä oli jotenkin paljon semmoista kaikkea. Jos ajattelee kuin luonnekasta nyt on tehdä etätyötä, niin kyllä sitä oli aika räpiköintiä silloin. (H3)

Yllä olevassa lainauksessa haastateltava tiivistää kokemustaan etätyöhön totuttelemisesta. Haastateltava kertoo prosessista, jossa aluksi periaatteessa tuttu etätyö kuitenkin tuntui vieraalta ja uusia kommunikaatiovälineitä piti opetella käyttämään. Kokemukseen saattaa vaikuttaa se, että sosiaalityötä pidetään perinteisesti tiukasti kasvokkain tehtävänä vuorovaikutteisena ihmissuhdetyönä (Törrönen 2016). Kommunikoinnin välineinä siirryttiin lähikokousten ja -tapaamisten sijasta käyttämään Skypeä, joka muuttui keväällä 2020 Microsoft Teamsiksi. Teams on viestintä- ja yhteistyöalusta, jolla voidaan järjestää esimerkiksi videotapaamisia. Etätyöhön totumisesta kertoo haastateltavan loppukommentti, jossa tämä vertaa nykyistä ”luonnekasta” etätyön tekemistä alun ”räpiköintiin”. Etätyö on aiemman koronapandemian aikana tehdyn tutkimuksen mukaan tuonut sosiaalialalle joustavuutta työn tekoon (Harrikari ym. 2021). Suoraan tällaista kokemusta ei haastateltavan lainauksesta voi nostaa esiin, mutta etätyöhön on tottunut korona-aikana. Haastateltava vertaa myös yhtäkkiseen etätyöhön siirtymistä koronapandemiaa edeltäneeseen aikaan ja eri paikkakuntaan, jossa etätyötapaamisia sai hoitaa vain toimistolla erikseen varattavalla tietokoneella, jossa on suojattu yhteys. Sosiaalityössä luottamuksellisuus ja tietosuojat ovat tärkeitä asioita, sillä käsiteltävät asiat ovat usein hyvinkin arkaluonteisia. Haastateltava korostaa (alleviivaukset), kuinka hänestä on tuntunut absurdilta, ettei toimistolle ole saanut mennä eikä asiakkaita tai työkavereita tavata. Sosiaalityöntekijä tuo esiin, että koronaviruksen tuomat rajoitukset ovat olleet hyvin kokonaisvaltaisia ja vaikuttaneet moniin asioihin. Rajoitukset ovat voineet olla työhyvinvointia kuormittavia seikkoja, sillä esimerkiksi sosiaalista kanssakäymistä rajoitettiin ankarasti.

-- me oltiin jotenkin musta hirveän sitoutuneita siihen, -- että päivällä paukutti vaan aluksi niitä etätehtäviä, ei suurin piirtein käynyt ruokatauolla eikä vessassa eikä ulkona eikä mitään muutakaan. Mun mielestä otettiin jotenkin kauhean tosissaan se vaan että piti olla koko ajan tavoitettavissa ja tehokkaana. (H7)

Siitä tulee huono omatunto. Et jos mä nyt siellä [etätyön aikana] sitten käyn, vaikka koiraa viemässä nopeasti jossain välissä. (H4)

Yllä olevissa lainauksissa haastateltavat kuvaavat etätyön tekemisen kokonaisvaltaisuutta. Ensimmäisessä lainauksessa haastateltava kertoo, että koki tarvetta olla koko ajan tehokas ja tavoitettavissa. Hän kuvaa sosiaalityöntekijöiden olleen hyvin sitoutuneita etätyön tekemiseen eikä työpäivän aikana kotona tehty muuta kuin ”paukutettu” työtä. Etätyöpäivän aikana haastateltava kertoo ettei syönyt, käynyt ulkona tai vessassa. Nämä kaikki ovat kuitenkin toimia, joita todennäköisesti tekisi toimistolla töissä ollessaan. Toisessa lainauksessa haastateltava kertoo, että hänelle on tullut huono omatunto, jos hän on pitänyt etätyöpäivänä tauon ja vienyt lemmikkiään käymään ulkona. Lainauksista tulee esiin erityinen keskittyminen etätyöhön, jopa siihen asti, ettei normaalista arkitoimista ole tullut huolehdittua. Työhyvinvoinnin näkökulmasta tämä on ongelmallinen toimintatapa, sillä hyvinvointia ylläpitäviä toimia on systemaattisesti ja laajasti jätetty huomiotta. Monet haastateltavat kertoivat taukojen pitämisen vaikeudesta etätyöpäivinä. Taukojen pitämistä on myös pitänyt harjoitella etätyön aikana kuten seuraavista lainauksista ilmenee.

Ja yksi mihin mun piti kiinnittää huomiota silloin alussa, ja nyt no ehkä sitten on tässä oppinut tänä korona-aikana, semmoinen tauottaminen että mä kotona aloin tekemään niin sit mä söinkin siinä koneen ääreellä. (H4)

Mä en pitänyt mitään taukoja ja toki sain hyvin tehtyä. - - että vähän piti opetella sitäkin, että pitää lounastauon ja nousee välillä siitä koneelta ylös --. (H3)

Molemmissa lainauksissa kuvataan taukojen pitämisen tärkeyttä ja sen opettelua. Molemmat haastateltavat ovat esimerkiksi syöneet lounaan työkoneen ääreellä, ilman että ovat pitäneet kunnollisia lounastaukoja. Haastateltavat kuvaavat, että etätyöhön on pitänyt luoda omat tavat ja rutiinit, jotta edes perustarpeista tulisi huolehdittua. Haastatteluista on nähtävissä, että etätyö on ollut niin uutta, että siihen on pitänyt opetella ja kasvaa, jotta se sujuisi. Etätyö kuvautuu merkityksellisenä työhyvinvoinnin kannalta, sillä aluksi työn tekeminen on ollut tauotonta ja tuonut omantunnontuskia.

--ehkä se realisoitu perheenjäsenillekin eri tavalla ikävä kyllä että mitä tämä työ voi olla. Plus että salassapito sitten kun lapset oli etäkoulussa, sä teet etätöitä ja sitten kaikki häiritsi vähän toisiaan, mutta kaikilla se sama ongelma varmaan oli alasta riippumatta. (H7)

Ja sitten siinä etätyössä on vähän semmonen itsellä ainakin että mä yritän varsinkin puheluita tiettyjen asiakkaiden kanssa aika vähän puhua kotona, koska mun mielestä se koti on kuitenkin vähän silleen pyhä paikka, että mä en halua niitä jotenkin sotkea. (H4)

Etätyön tekemisen haasteellisuus kotona konkretisoituu näissä kahdessa haastateltavien lainauksissa. Ensimmäisessä lainauksessa haastateltava kertoo etätyön olleen haastavaa, sillä muukin perhe on ollut etänä kotona suorittamassa koulua. Haastateltava on joutunut pohtimaan miten ajoittaa esimerkiksi puhelut asiakkaiden kanssa, jotta ilmeisesti esimerkiksi tietoturva säilyisi. Toisessa lainauksessa pohditaan myös asiakaspuheluiden soittamista tai vastaanottamista kotona. Haastateltava kuvaa kotia ”pyhänä” paikkana, eikä koe mieluisaksi ajatuksen, jossa kotona pitäisi käydä puheluita asiakkaiden kanssa. Työn tekemisessä kotona näyttäytyy olevan työhyvinvoinnin kannalta kuormittavia tekijöitä, sillä salassapitoa pitää vaalia uudella tavalla. Samalla pitää tehdä rajoja sen kannalta, mitä työtehtäviä kotona haluaa tai pystyy suorittamaan. Nämä ulottuvuudet ovat voineet luoda moraalista stressiä, jos työtään ei ole pysynyt tekemään yhtä hyvin kuin haluaisi. Samalla nämä näyttäytyvät sosiaalityön ja lastensuojelun erityispiirteinä etätyön tekemisessä salassapidon ja luottamuksen kannalta, joita ei monien ammattien etätyössä ole.

Etätyöhön liittyi haastateltavien mukaan monia opeteltavia asioista ja ratkaistavia ongelmia. Etätyöhön sopeutumisen voidaan nähdä kertomuksien pohjalta olevan prosessi, jossa kehitytään esimerkiksi taukojen pitämisessä ja työtehtävien rajaamisessa. Etätyö vaikuttaa selvästi työhyvinvointiin kokonaisvaltaisesti, sillä etätyön oletettu tehokkuusvaatimus sai unohtamaan perustarpeista kuten syömisestä ja liikkumisesta huolehtimisen.

5.2.2 Vuorovaikutus asiakkaiden kanssa

Vastavuoroinen vuorovaikutus on yksi sosiaalityöntekijöiden tärkeimmistä työkaluista asiakastyössä (Törrönen 2016). Vuorovaikutuksessa toteutetaan esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten selvittämistä, palvelutarpeen arviointia, asiakassuunnitelmaa sekä palveluiden toimimisen arvioinnissa. Koronapandemian aiheuttamat muutokset työn tekemisessä kuten siirtymisessä etätyöhön ja kasvomaskien käyttöön heijastuivat myös vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa ja haastateltavat kertoivat kokemuksistaan etäyhteydellä tapahtuvasta elinolojen arvioinnista, lasten reaktioista erityisjärjestelyihin sekä kasvomaskin käyttämisestä asiakastapaamisissa.

- - me [työpari] oltiin yhdessä Teams-palaverissa ja siinä oli se pieni vauva ja me yritettiin arvioida sen puolivuotiaan vauvan elinolosuhteita sen äidin sylissä. Niin me välillä nähtiin sen päälakea ja välillä vähän varpaita, että silleen kattava

kehonkuva. Äidillä oli jotain flunssan oireita niin ei voitukaan mennä kotikäynnille ja siinä he sitten esittäytyi meille. (H7)

Haastateltava kertoo palvelutarpeen arviointiprosessiin kuuluvasta lapsen ja perheen tapaamisesta, joka on vanhemman flunssaoireiden vuoksi siirretty etätapaamiseksi. Haastateltava kertoo huumoria käyttäen, että he saivat lapsesta kattavan kehonkuvan nähdessään ääriosia tämän kehosta. Samassa lainauksessa haastateltava ehkä hieman kritisoi pelkkien etätapaamisten avulla mahdollisuutta saada kokonaiskuvaa lapsesta ja tämän elinympäristöstä. Pelkästään etäyhteydellä tehtävä palvelutarpeen arviointi on voi olla ammatillisesti epämiellyttävää tehdä, sillä kaikki asiat ja koti eivät tule esiin etätapaamisella. Tapaamisia pystyi toisaalta pitämään korona-aikana etänä, vaikka asiakkaalla oli flunssaoireita, joten työt eivät periaatteessa kasautuneet. Lainauksessa tulee esiin, ettei etäyhteydellä tehtävä työ aina sovi lastensuojelun sosiaalityöhön.

Mutta se kyllä jotenkin yllätti, että miten äkkiä lapset jotenkin tottu et sit toi maski oli. Lapset ei sitä sitten juurikaan sen alun jälkeen hämmästelleet ja pienetkin lapset oli aika tottuneita. (H2)

Lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy olennaisesti lasten kanssa työskenteleminen. Lasten kanssa vuorovaikutuksessa oleminen Teamsin välityksellä aiheutti haastateltavissa positiivisia kokemuksia siitä, että lapset oppivat olemaan ”hienosti” mukana Teamsissä. Lisäksi haastateltavan mukaan lapset tottuivat myös kasvomaskeja käyttäviin aikuisiin ja sosiaalityöntekijöihin eivätkä olleet alun jälkeen enää hämmästyneitä. Jo pientenkin lasten ajateltiin olleen tottuneita kasvomaskeihin. Lasten koettiin oppineen nopeasti toimimaan kasvomaskien kanssa. Toisaalta kasvomaskin aiheuttamista vuorovaikutuksen ongelmista kertoi ja kuvaili yksi haastateltava:

Mutta isompi haitta mun mielestä on ollut toi maski kuin etäyhteys, että se vie niin paljon enemmän pois, että sä et nää ihmisestä kun silmät. Sitten jos ollaan etäyhteydellä niin siinä pystyy [näkemään kasvot] vaikka se on aina eri asia - -. Jotenkin itselläkin tulee maskin kanssa semmoinen laimeampi olo - -. (H3)

Haastateltava vertaa kasvomaskin ja etäyhteyden aiheuttamia haittoja ilmeiden tulkinnassa. Hän kokee kasvomaskin olevan haitallisempi, sillä siitä näkee vain silmät, mutta etäyhteydellä näkee kuitenkin koko kasvot. Haastateltava kokee olevansa itse laimeampi kasvomaskin kanssa. Kasvomaskien käyttö työssä on tuonut suojaa koronavirustartunnalta, mutta myös haasteita vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa koronan aiheuttamat poikkeusolot näkyivät sosiaalityöntekijöiden mukaan haasteina lapsen elinolosuhteiden kartoittamisessa etäyhteyksin.

Samalla toisaalta sosiaalityöntekijöiden kokemus erityisesti lasten ja pienten lasten tottumisesta etäyhteyksien käyttämiseen oli positiivinen. Kasvomaskien käyttämisestä vuorovaikutuksessa kokemus oli kasvomaskin ”laimentavasta” vaikutuksesta ja ilmeiden lukemisen haasteista, kun vuorovaikutustilanteessa toisesta on nähtävissä vain silmät. Työhyvinvoinnin kannalta vuorovaikutus asiakkaiden kanssa poikkeusaikana ei näyttänyt tuovan erityisiä kuormittavia puolia. Työhyvinvoinnin kannalta on otettava huomioon etänä tehtävien palvelutarpeen arviointien mahdollinen kuormittava vaikutus, jos sosiaalityöntekijä kokee, ettei voi tehdä työtään niin hyvin kuin haluaisi.

5.2.3 Työn määrä

Aikaisemman tutkimuksen mukaan työn määrä suhteutettuna resursseihin on sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityössä ristiriidassa keskenään. Työtä on enemmän kuin resursseja sen tekemiseen, mikä aiheuttaa moraalista ahdinkoa, sillä työtään ei pysty tekemään eettisesti kestävästi. (ks. esim. Mänttari-van der Kuip 2015; 2016, Piispanen 2018, Saarinen, Blomberg & Kroll 2012). Työn määrällä haastatteluissa ymmärrettiin työtehtävät, asiakasmäärät sekä lastensuojeluilmoitusten määrä. Haastatteluissa työn määrään liittyvä teema korostui koronan aiheuttaman poikkeustilanteen alussa koettu työn määrän väheneminen. Ajallisesti tilanteeseen tottumisen jälkeen ja uusien toimintatapojen käyttöönoton jälkeen haastateltavat kuvasivat töiden kasautumista. Lisäksi haastateltavat pohtivat yhteiskuntaa rajoittavien päätöksiä kerrannaisvaikutuksia ja heijastusta lastensuojeluun. Osa haastateltavista kertoi myös työn määrän heijastuvan siten, että kipeänä kotonakin tulee tehtyä töitä.

Mutta ehkä se eka kevät oli just semmoista, että kaikki oli vaan niin semmoista ihmeellistä ja uutta, ettei siinä ehkä silleen tullut mitään semmoista, ehkä se oli vähän rauhallisempaakin, osittain se työtilanne. (H4)

Koronapandemian aiheuttama poikkeustilanne heijastui sosiaalityöntekijöiden työhön tuoden ”uutta ja ihmeellistä” työhön, mutta kokonaisuudessa työtilanne saattoi olla hieman rauhallisempikin ensimmäisenä koronakeväänä 2020. Aikaisemman tutkimuksen mukaan kriisitilanteissa lastensuojelun tarpeen määrä kasvaa (Rapeli 2017a). Tämä ei saanut suoraan vahvistusta haastatteluissa. Työn määrä ei lisääntynyt, jolloin työn määrän lisääntyminen olisi

kuormittanut enemmän. Koronatilanteen ollessa täysin uusi, valmistauduttiin ja varauduttiin erilaisiin mahdollisuuksiin:

Jotenkin varmaan valmistauduttiin siihenkin, että se korona lastensuojelussa näkyisi enemmän, mutta ei se oikein missään kohtaa ehkä sillä tavalla räjähtänyt. (H5)

Haastateltu sosiaalityöntekijä kertoo, että kaupungin lastensuojelussa oli valmistauduttu ja varauduttu koronapandemian suurempaan näkymiseen työssä. Kokemukseksi jäi kuitenkin, ettei työtilanne ja lastensuojeluilmoitusten määrä missään kohtaa ”räjähtänyt”. Lainauksessa on nähtävissä ajallinen kuvaus alkutilanteesta, jossa oli varustauduttu poikkeustilanteen tuomaan työmäärän kasvuun. Ajan kuluessa ja tilanteen jatkuessa työtilanne ei lisääntynyt suuresti ja nopeasti.

- - mietittiin, että pelottavan hiljaista, jossain kohtaa tulee räjähtämään. Ja edelleen tietysti varmaan seuraukset tulee näkymään - - (H5)

Haastateltava sosiaalityöntekijä tuo esiin, että lastensuojeluilmoitusten määrä ja työtilanne olivat ”pelottavan” hiljaisia. Hetkellinen hiljaisuus koettiin enteilevän räjähdystä eli työmäärän ja lastensuojeluilmoitusten määrän kasvamista jyrkästi. Haastateltavan kuvauksesta on huomattavissa, että työmäärän lisääntymisen odottaminen ja pelkääminen on näkynyt työhyvinvoinnissa kuormittaen psyykkistä varautuneisuutta. Korona-ajan kaikkia seurauksia ei tiedetä ja haastateltava esittää, että seuraukset tulevat näkymään tulevaisuudessa. Seurauksien näkymisestä toinen haastateltava pohti näin:

Välillä tuntuu, että oltiin niissä päätöksessä mietitty niitä kerrannaisvaikutuksia mitä niissä tulee tavallaan sitten mitä paikkailtiin täällä meillä tarvittaessa. (H1)

Erityisenä tähän teemaan liittyvänä seikkana yksi haastateltava toi esiin pohdintansa siitä, olivatko päättäjät miettineet päätöksensä seurauksia ja kerrannaisvaikutuksia. Haastateltava kokee, että päätöksien seurauksia paikkailtiin lastensuojelussa tarvittaessa. Lastensuojelu on erityislain alla toimivaa viimesijaista toimintaa ja tukea, jota ennen pitäisi hyödyntää ennaltaehkäiseviä toimenpiteitä ja peruspalveluita (Lastensuojelulaki 417/2007).

Mutta ehkä tietyllä tavalla töissä on tästä koronasta tullut niitä aikataulusotkuja, että kun ihmiset on altistunut, sairastunut, pitää perua, pitää siirtää. Se on ehkä tuonut semmoisen ekstravivahteen. Tietenkin aina meidän tapaamisten varauksia

peruuntuu, mutta nyt sitä on ollut enemmän ja se tuo ehkä välillä sitä sumaa sinne kalenteriin ja semmoista että monta asiaa samaan aikaan leijuu ilmassa. (H3)

Korona-aikana asiakastapaamisia on sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan peruuntunut enemmän kuin aikaisemmin. Asiakastapaamisten peruuntuminen on aiheuttanut haastateltavan kokemuksella työkalenteriin ruuhkaisia pätkiä sekä epätietoisuuden hetkiä, kun moni asia on työn alla samaan aikaan, mutta niille ei ole pystynyt tekemään tarkkaa aikataulua asiakkaan perumisten vuoksi. Asiakastapaamisten peruuntuminen, siirtely ja kalenterin kasautuneisuus ovat lainauksen perusteella kuormittaneet psyykkisesti haastateltavia. Epävarmuus tuo kuormituksen tunteita.

Seuraavissa lainauksissa haastateltavat kertovat etätyön ja työmäärän yhteensovittamista tilanteessa, jossa on hieman sairas. Työvälineiden ollessa kotona saattaa päätyä tilanteeseen, jossa työtehtäviä tekee kotoa käsin, vaikka olisi sairaana. Toisessa lainauksessa haastateltava kuvaakin mielestään järjetöntä ajatusta, että sairaslomalla olisi oikeus levätä vain silloin, jos on niin sairas, ettei pysty tekemään mitään.

Tai sitten jos oli vähän ehkä kipeä, että joutui jäämään kotiin ja jos se kone oli siellä kotona niin sitten tuli myös kipeänä tehtyä töitä. (H2)

- - sairaslomalla tuli tehtyä töitä nimenomaan jos se kone oli siellä kotona. Ja sitten mietti sitä tavallaan että se on ihan järjetöntä, että sun pitää olla sairaslomalla niin huonossa kunnossa että sä et voi yhtään mitään tehdä niin sitten sinulla on oikeus levätä, mutta jos sä olet semmoisessa kunnossa että sun täytyy vaan olla kotona ja olla vähän rauhallisemmin niin, jos sä voit vähän kuitenkin etänä olla töissä. (H1)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työmotivaatio näyttyy todella korkeana. He ovat valmiita työskentelemään jopa ollessaan sairaina tai heistä tuntuu, että heiltä veloitetaan sitä. Etätyöhön siirtyminen on tuonut aineiston perusteella kuormittavana tekijänä epätietoisuuden missä kunnossa töitä on tehtävä etänä.

Teeman viimeisessä lainauksessa haastateltava tiivistää ajatuksiaan modernista työkuulttuurista, jossa hänen mukaansa on paljon joustoa. Haastateltavan mukaan sosiaalityöntekijöiden työ on kuitenkin niin kuormittavaa, että työssä tulisi säilyttää rajoja. Työhyvinvoinnin kannalta rajojen säilyttämisen voidaan nähdä olevan erityisen tärkeää. Rajojen asettamiseen liittyy esimerkiksi pohdinta siitä, missä kunnossa pystyy tekemään töitä toimistolla tai kotona ja onko tämä kunto sama.

-- varmaan se jollain tavalla on semmoista modernia työkulttuuria, että pystytään niinku tekemään joustamaan ja näin, mutta että meidän työ ehkä on sen verran kuormittavaa, että tässä jotkut rajat olisi tärkeä säilyttää. (H3)

Haastatelluilla sosiaalityöntekijöillä oli eriäviä kokemuksia työn määrästä koronan aiheuttamana poikkeusaikana. Osittain työn määrä esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten osalta oli rauhallisempi ja työntekijät odottivat tilanteen ”räjähtämistä”. Vastoin työntekijöiden odotuksia korona ei ole näkynyt lastensuojelussa vielä kovin paljon, mutta heijastevaikutuksia ei vielä tiedetä. Sosiaalityöntekijät kuvasivat kokemustaan sairasloman määritelmän muuttumisesta ja töiden siirtymisestä etätyönä kotona tekemiseen, vaikka olisi sairaana. Lisäksi aikataulujen yhtensovittaminen korona-aikana tehtyjen asiakastapaamisten perumisten kanssa on aiheuttanut harmia ja toisaalta myös päättäjien päätösten kerrannaisvaikutukset, joita lastensuojelussa on viimesijaisena palveluna paikattu. Osa työn määrän -teemaan liittyvistä lainauksista olisi voinut osoittaa kuuluvan myös johonkin muuhun teemaan, mutta tässä analyysissä nämä tekijät sopivat parhaiten tähän teeman kokonaisuuteen havainnollistamaan työn määrän monipuolisia ulottuvuuksia.

5.2.4 Työn tekeminen korona-aikana

Korona-aikana konkreettinen työn tekeminen muuttui kansallisten ohjeiden ja työpaikkakohtaisten ohjeiden vuoksi. Työn sisältö pysyi suurin piirtein samana, mutta työn tekemiseksi jouduttiin tekemään joustavia mukautuksia. Ohjeiden tarkoitus on ollut suojella asiakkaita ja työntekijöitä. Haastateltavat sosiaalityöntekijät kertoivat konkreettisen työn tekemisen muutoksista ja omista tunteistaan niiden onnistumisesta tai haasteista.

-- mä muistan että palvelutarpeen arviointia varten tavattiin puistossa, koska vanhemmat oli vanhoja ja toivo ulkotapaamisia. (H5)

Haastateltava sosiaalityöntekijä tuo esiin, että konkreettisesti työssä koronapandemia näkyi asiakastapaamisten siirtymisenä etäyhteyksien lisäksi ulkotapaamisiin. Useat haastateltavat kertoivat konkreettisenä työn teon muutoksena tavanneensa asiakkaita ulkona puistoissa tai lastensuojelulaitosten pihapiirissä tai pururadalla. Ulkotapaamisiin vaikutti esimerkiksi tapaamiseen osallistuvien ikä ja kuuluminen eri ohjeiden piiriin iän tai pitkäaikaissairauksien vuoksi. Sosiaalityöntekijöillä oli erilaisia kokemuksia ulkotapaamisten onnistumisesta tai niiden hyödyllisyydestä:

--tuntuu ihan hullunkuriselta, että minä sosiaalityöntekijä vedän neuvottelut vesisateessa laitoksen pihalla. Ei oltu suojassa säältä - - jotain tiettyjä sääntöjä noudatettiin senkin uhalla, että ollaan vesisateessa ulkona ja sitten paperit oli jälkeinpäin koppuraiset. (H2)

Haastateltava sosiaalityöntekijä kertoo kokemuksestaan, että on ollut ”hullunkurista” pitää tapaamista vesisateessa, jotta on pystytty noudattamaan koronaohjeistuksia. Koronaohjeistukset ovat haastateltavien mukaan olleet ristiriitaisia, ja ne ovat rajoittaneet työn tekemistä sekä muuttaneet sitä. Vesisateessa oleminen on tehnyt tapaamisella käytetyistä papereista ja muistiinpanoista ”koppuraisia”. Sosiaalityöntekijän havainnot kertovat sitoutuneisuudesta työn tekemiseen mahdollisimman hyvin, vaikka se vaatisi työn tekemistä vesisateessa ulkona. Lisäksi tämä kertoo ohjeiden noudattamisen merkityksestä, vaikka lopputuloksena olisivat koppuraiset muistiinpanot.

Haastateltavat sosiaalityöntekijät kertoivat etäyhteyksiin siirtymisen toisaalta helpottaneen heidän mahdollisuuksiaan osallistua asiakkaiden verkostoihin joustavammin. Joustavuus näkyy siinä, että heillä on ollut mahdollisuus lyhyemmässä ajassa osallistua moneen etäverkostoon tai etäpalaveriin, sillä ei ole tarvinnut matkustaa tai siirtyä eri paikkaan päästäkseen osallistumaan. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat olevan matalampi kynnyks pyytää etälinkkiä osallistuakseen asiakkaan verkostoon kuin matkustaa paikanpäälle. Ristiriitaisesti työkavereiden kanssa kysymysten esittämisen kynnyksen koettiin olevan korkeampi etäyhteyksillä.

Ja musta tuntuu että verkostoihin pääsee nyt paljon enemmän mukaa kun voi sanoa että 'hei laitanko linkin' kuin se, että mä katson kalenterin että mä en ehdi nyt ajamaan sinne olemaan siellä ja ajamaan takaisin kun sitten mulla alkaa seuraava. Nyt voi sanoa että laita linkkiä. Pääsee joustavasti liikkumaan palaverien välillä, että se on ollut kyllä musta myönteinen juttu. (H3)

Etäpalaveriinkin liittyen sama haastateltava kuvasi, että aiemmin verkostoissa, joissa oma rooli on ollut pieni, on ollut haasteellisempaa löytää aikaa osallistua, sillä verkostoissa saattaa mennä yllättävänkin pitkä aika. Nyt sosiaalityöntekijä kokee olevansa jopa paremmin selvillä asiakkaan asioista ja nykytilanteesta, kun hän pystyy osallistumaan joustavammin myös näihin muiden tahojen koollekutsumiin verkostoihin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhön kuuluu paljon asiakkaiden ja verkostojen tapaamisia, jotka vievät aikaa. Etäyhteyksillä suoritettavien tapaamisten myötä haastateltavat tuntevat työnsä olevan tehokkaampaa, josta on hyötyä sekä sosiaalityöntekijälle että asiakkaalle.

Ja ja sitten on jotain semmosia verkostoja missä niinku välillä on ehkä kokenut että on itse vaan kuulijana ja sitten aikaa saattaa mennä hirveästi. Nyt voit tuppautua sinnekin ja liukua seuraavaa. Silti onkin ehkä vähän paremmin kartalla asioista, kun on itse useammassa paikassa kuulemassa. (H3)

Samana kaltaisia kokemuksia etäpalavereista tai etäverkostoista on myös toisella haastateltavalla. Lisäksi konkreettisenä työn teon muutoksena korona-aikana haastateltava sosiaalityöntekijä tuo esiin yksinkertaisesti ajan säästymisen siinä, ettei tarvitse etsiä parkkipaikkaa toisen yhteistyötahon palaveriin mennessä. Palaveriin voi osallistua etänä, jolloin säästyy aikaa. Ajan säästämisen ajattelu heijastuu mahdollisesti tehokkuusajattelusta, joka on sisäistetty sosiaalityöhönkin, jossa aikaisemman tutkimuksen perusteella resurssit eli työn määrä ja työhön käytettävän aika ovat epäsuhdassa (Mänttari van-der Kuip 2016; Saarinen, Blomberg & Kroll 2012; Salo ym. 2016). Aiemmassa tutkimuksessa tämä resurssien niukkuus ja tehokkuuspaineet on nähty sosiaalityöntekijöitä erityisesti kuormittavana tekijänä. Tämän tutkimuksen sosiaalityöntekijät puolestaan tuovat vahvasti esiin, että työtapojen muokkauksella ja siirtymisellä etäyhteyksin toteutettaviin tapaamisiin on ollut heille helpottava asia. Etäyhteyksien käyttämisen voi varauksella sanoa olleen työhyvinvoinnin kannalta suojaava tekijä ja tuonut lisää aikaa muuhun työhön.

Et aikaisemmin just lähdettiin tuonne sairaalan johonkin palaveriin tai jotain, niin mä välillä ihan tykkäänkin siitä ettei tarvitse lähteä siirtymään välttämättä mihinkään, että pystyy oikeasti olemaan tehokkaampi kun ei tarvitse etsiä jotain autopaikkaa ja sitten istua hiljaa jossain palaverissa. (H5)

Koronakriisin väistyessä haastateltu sosiaalityöntekijä pohti mitä kaikkea on jäänyt koronakriisin varjoon. Hän tuo esiin, että Ukrainan sodan alettua korona näytti jääneen heti tämän aiheen jalkoihin, joten mitä kaikkea tärkeää onkaan jäänyt koronan jalkoihin ja miten tämä tulee näkymään omassa työssä myöhemmin.

Mihin olisi pitänyt ehkä kiinnittää huomiota tai sen huomaa mun mielestä nyt siinä kun maailmassa tapahtuu jotain vielä kauheampaa. Miten korona jäi heti sen varjoon, että siitä saa perspektiiviä, että mitä kaikkea jäikään koronan varjoon tässä kahdessa vuodessa. (H1)

Sama haastateltava kokee, että koronan varjoon on jäänyt asiakasperheiden tilanteita, jotka olisivat muuten tulleet viranomaisten tietoon. Esimerkiksi etäkouluratkaisut ovat saattaneet

tuottaa erilaisia tilanteita lastensuojelun piirissä oleville perheille. Sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan aiemmat julkisen sektorin ongelmat ja psykiatrian ongelmat ovat jääneet koronan varjoon. Lisäksi haastateltava tuo esiin, että joka paikka on ollut täynnä koronaan liittyvää keskustelua ja käsittelyä. Koronavirukseen liittyvältä keskustelulta ei ole voinut juurikaan vältyä, sillä media, sosiaalinen media ja ihmisten keskustelut ovat pitkälti liittyneet siihen. Jatkuva kriisin käsittely ympärillä on voinut tuntua yksilöstä kuormittavalta. Työhyvinvoinnin kannalta sosiaalityöntekijät ovat joutuneet käsittelemään koronan tuomia ilmiöitä jatkuvasti, pysymään perillä ohjeistuksista ja ylipäätään kriisin tilanteesta.

- - lastensuojelussa realisoituu, että mitä on sitten jäänyt [koronan varjoon] esimerkiksi silloin kun on tehty niitä etäkouluratkaisuja, että siinä on varmasti päässyt tapahtumaan, mutta toisaalta piiloutumaan paljon ilmiöitä, mitkä olisi ehkä muuten ollut viranomaisten tietämien perheiden tasolla. Ja onhan tässä varmaan korona peitonnu aika paljon näitä meidän kroonistuneita aiheita psykiatrian jonojen tilanteesta ja ylipäätään resurssipulaa jokaisella julkisella sektorilla, että kuinka paljon kaikki se on jäänyt sen alle, että lehdet ja media ja kahvipöytäkeskusteluissa ollut täynnä korona. (H1)

Korona-aikana konkreettiseen työntekoon liittyen haastateltujen sosiaalityöntekijöiden kokemus oli, että työn tekemisen tapoja piti muokata kuten pitää asiakastapaamisia ulkona säässä kuin säässä. Tapaamisia pidettiin myös enenevässä määrin etäyhteyksillä ja erityisesti etäverkostot olivat sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan hyviä etäyhteydellä, sillä näin ehti osallistumaan useampiin verkostoihin ilman siirtymisiä sekä oli paremmin selvillä asiakkaiden asioista.

5.2.5 Kuormittavat tekijät

Sosiaalityöhön ja lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy paljon kuormittavia tekijöitä, joita on kartoitettu aikaisemmissa tutkimuksissa. Näitä tekijöitä ovat olleet resurssien niukkuus, työn määrä, moraalinen stressi, pohjoismaista suomalaiset sosiaalityöntekijät ovat kaikista kuormittuneimpia, työ on vaativaa ja laadullisesti sekä määrällisesti kuormittavaa (Mänttari van-der Kuip 2015c; 2016, Saarinen, Blomberg & Kroll 2012, Salo ym. 2016). Koronapandemian aiheuttamassa poikkeustilanteessa juuri koronaan liittyviä uusia kuormittavia tekijöitä ovat olleet jatkuvasti muuttuvat ohjeet ja säännöt, kuten sosiaalityöntekijät seuraavissa lainauksissa tuovat esiin.

Sääntöjen ristiriitaisuus mua ainakin on hieman kuormittanut. (H7)

- - hallituksen ohjeet ja niistäkään enää pysy kärryillä ja sitten saatikka mitä on työpaikalla. Ja sitten kuitenkin se on tosi ristiriidassa, että kuitenkin saman työntekijän kanssa voi tulla kotikäynnille autossa, mutta sitten ei kahville. (H5)

Haastateltava tuo ensimmäisessä lainauksessa suoraan esiin, että hän on kokenut kuormittavana sääntöjen ristiriitaisuuden. Toisessa lainauksessa haastateltava kertoo kohdistamastaan kritiikistä samoja sääntöjä kohtaan, joista ensimmäisessä lainauksessa puhutaan. Sosiaalityöntekijä on kokenut, että ohjeista ja säännöistä on ollut vaikea pysyä ajan tasalla. Säännöt ja ohjeet ovat olleet hallituksen taholta sekä oman työpaikan taholta, jotka ovat olleet jonkin verran erilaisia. Nämä kaikki ohjeet ovat olleet ristiriidassa keskenään kuten haastateltavan esiin ottama esimerkki osoittaa. Työn ollessa jo ennen koronatilannetta kuormittavaa voivat uudet ohjeet ja säännöt tuntua vielä entistä kuormittavammilta, sillä niiden seuraamiseen tulee käyttää resursseja.

Työhön liittyen kuormittavia tekijöitä ovat olleet haastateltavan mukaan koronapandemian alun tilanne, jossa sosiaalityöntekijöiltä on kartoitettu muuta työkokemusta tai koulutusta, jotta mahdollisessa kriisitilanteessa työntekijöitä voitaisiin sijoitella uudelleen. Tällainen kartoitus on tuntunut kuormittavalta, sillä tietoa koronaviruksen leviämisestä, vaarallisuudesta tai hoitokeinoista ei vielä ollut. Koronavirustilanne oli ollut erilainen eri maissa ja uutiset muiden maiden, kuten Italian, tilanteesta ovat tuntuneet kuormittavilta, sillä ei ole voitu tietää millainen tilanne Suomessa tulee olemaan.

Alkuun tuli myöskin se kysely mitä [työ]kokemusta on, että jos joutuu paikkaamaan johonkin, mielestäni sekin oli jotenkin aika hurjaa. Kysyttiin työkokemusta ja terveydenhuollon koulutusta ja muuta. Varmaan mietittiin, että jos tämä kaikki räjähtää käsiin kuin Italiassakin, että sitten me joudutaan paikkaamaan. (H5)

Uutena uhkana ja kuormittavana tekijänä haastateltavat kuvaavat helmikuussa 2022 alkanutta Ukrainan sota, jossa Venäjä aloitti hyökkäyssodan Ukrainaan, sillä sen heijastumisesta omaan työhön ja turvallisuuteen ei tiedetty. Koronapandemia näytti hellittävän keväällä 2022 ja haastateltava kuvaa, että oli ajatellut voivansa nauttia kuluva kevästä, mutta toinen kriisi puhkesi. Haastateltava kuvaa myös kokemusta, että Ukrainan sodan alkaessa korona unohtui vain muutamassa päivässä. Kriisien peräkkäisyyden voi nähdä olevan erittäin kuormittavaa, sillä koronapandemian värittämää aikaa oli eletty noin kaksi vuotta ja tilanteesta ei ehditty

juurikaan palautua, kun Ukrainan sota alkoi. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöille tilanne on näyttäytynyt epävarmana, sillä Ukrainan sodan heijastuksia omaan työhön ei ole voinut tietää.

Tässä olisi tää sota sillee uutena, että jotenkin ajatteli että nyt voisi tässä vähän nauttia tästä keväästä ja pääsisi tästä [koronasta], niin sitten tulee uusi kriisi. Jotenkin tässä muutamassa päivässä jotenkin vähän unohtunut tuo korona. (H5)

Kuormittavaksi tekijäksi uuden opettelemisen näkökulmasta haastateltava nostaa esiin työn viemisen kotiin. Haastateltava on halunnut aina pitää työn ja kodin erillään toisistaan, mutta nyt on pakotettuna joutunut viemään työn kodin kontekstiin. Samasta teemasta, töiden viemisestä kotiin, sosiaalityöntekijät puhuivat myös etätyön teeman kohdalla.

*-- se on niin uutta ja semmoista on halunnut aina pitää sen työn ja kodin erillään
-- (H6)*

5.2.6 Suojaavat tekijät

Suojaavia tekijöitä aikaisemman sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointiin liittyvän tutkimuksen perusteella ovat olleet tyydyttävä ja palkitseva työ, koulutuksen ja kokemuksen tärkeys (Varjoranta 2012) sekä lähijohtajan tuki (Mänttari-van der Kuip 2015). Koronapandemian aikana työhyvinvointia suojaavia tekijöitä haastatteluissa tuotiin jonkin verran esille. Suojaavat tekijät liittyivät ammatinvalinnan mielekkyyteen, elämän rauhoittumisesta yksityiselämän puolella ja hetkessä elämisestä.

Mä oon taas ollut tosi onnellinen siitä, että mä olen töissä sosiaalialalla ja lastensuojelussa, jotta mä oon saanut tulla tänne töihin välillä ja nähnyt kuitenkin työkavereita. (H5)

Haastateltava sosiaalityöntekijä kuvaa olevansa onnellinen työnsä vuoksi. Työ on oikeuttanut häntä korona-aikana tulemaan töihin paikanpäälle välillä ja tapaamaan työkavereita. Työn tekeminen toimistolla ja työkavereiden näkeminen ovat toimineet työhyvinvointia suojaavina tekijöinä. Työ näyttäytyy palkitsevana ja työpaikan sosiaalinen pääoma korostuu kuten aikaisemmassakin tutkimuksessa.

- - on tämä tarvinnut tämmöistä joustoa kyllä ja semmosta kykyä muuntautua. Se on vaan kuin toi sote-uudistus, että mä olen suhtautunut näihin juttuihin silleen että mä teen silleen kun käsketään, ettei kannata valmiiks murehtia. (H4)

Haastateltava kertoo joustavuuden ja muuntautumiskyvyn olleen suojaavia tekijöitä koronapandemian aikana. Näiden lisäksi haastateltava kuvaa toimivansa siten kuin käsketään eikä murehdi valmiiksi tulevia muutoksia. Tämä kuvastaa tietynlaista hetkessä elämistä, jossa ei vielä mietitä tulevaisuutta, mikä on toiminut suojaavana tekijänä. Sosiaalityön kentällä on ollut käynnissä monia suuria muutoksia viimeisen kymmenen vuoden aikana kuten sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus ja sosiaalityöntekijöiden ammatilliset pätevyysvaatimukset. Sosiaalityöntekijöiden on näin ollen täytynyt omaksua jatkuvassa muutoksessa eläminen ja työskenteleminen, mistä on saattanut olla hyötyä korona-aikana.

- - elämä on rauhoittunut vapaa-ajallakin, niin sit mä jotenkin ihan tuskailen sitä, että nyt kun pystyisi, niin miten mä jaksan ne kaikki samat asiat mitä ennen piti tehdä? (H5)

Kategorian viimeisessä lainauksessa haastateltava sosiaalityöntekijä kertoo elämän työn ulkopuolella rauhoittuneen korona-aikana. Hän tuskailee nykyisin sitä, miten jaksaa samat asiat kuten harrastukset kuin ennen korona-aikaa. Elämän rauhoittuminen on kuitenkin ollut myös suojaava tekijä, sillä on saanut pysähtyä ja miettiä mitä oikeasti haluaa tehdä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työnteon tavat ovat muuttuneet selvästi koronapandemian aikana. Työn sisältö ei juurikaan muuttunut, mutta tavat tehdä konkreettista työtä muuttuivat. Korona-ajan erityispiirteitä työn tekemisessä ovat olleet näkyvimpänä etätyöhön siirtyminen, etätapaamiset ja tapaamiset ulkona. Etätyö on ollut kokonaisvaltaista, jossa on pyritty olemaan tehokkaita, taukojen ja lounaiden kustannuksella. Etätyöhön tottuminen kuvautuu prosessina, jossa harjoitellaan työn tekemistä työhyvinvointia kohentaen. Asiakkaiden tapaaminen siirtyi myös etätapaamisiin, jossa vuorovaikutuksessa oli haasteita. Lastensuojelussa koronapandemia ei ole näkynyt erityisesti esimerkiksi työn määrän lisääntymisenä, vaikka siihen oli varauduttu. Korona-aikana sosiaalityöntekijät arvelivat monien tilanteiden jääneen viranomaisilta piiloon ja korona-ajan heijastuksia korjattaneen vielä pitkään. Erityisinä kuormittavina tekijöinä työhyvinvoinnin kannalta sosiaalityöntekijät toivat esiin korona-aikaan liittyvien ohjeistuksien ristiriitaisuuksien. Koronakriisin ja Ukrainan sodan kriisien päällekkäisyys helmikuussa 2022 koettiin kuormittavana. Suojaavina tekijöinä

työhyvinvoinnin kannalta taas näyttäytyivät ammatinvalinnan mielekkyys, muuntautumiskyky ja joustavuus.

5.3 Työyhteisön työhyvinvointi

Aikaisempien tutkimuksien mukaan työhyvinvoinnin kannalta työyhteisön tuki on sosiaalityöntekijöille tärkeää (esim. Mänttari van-der Kuip 20151b). Korona-aika on vaikuttanut työyhteisöltä saatavaan tukeen esimerkiksi etätöihin ja etäyhteyksiin siirtymisen myötä. Haastateltavat toivat esiin erityisesti epävirallisen konsultoinnin muutokset sekä yksinäisyyden kokemuksia ja huolta työkavereiden jaksamisesta.

Silloin {koronan alkuaikana keväällä 2020} just aloitin tämän työn, niin oli jotenkin ihan pussissa sen asian kanssa kun yleensä ihmisiä kohtaan livenä ja jotenkin tutustuu niihin. Sit ne olikin yhtäkkiä vaan nimiä ja paikkojen nimiä niin on kestänyt kyllä tutustuminen työyhteisön huomattavasti kauemmin kuin on tehnyt sen näin etänä. (H7)

Muutama haastateltavista oli aloittanut tässä työyhteisössä korona-aikana. Yksi haastateltava kuvaa kokemustaan tulla uuteen työyhteisöön etätöiden aikana. Haastateltavan mukaan työyhteisöön tutustumisessa on mennyt huomattavasti kauemmin etänä ihmisten ja paikkojen olevan lähinnä vain nimiä järjestelmässä. Haastateltava kokee, että tutustuminen sujuu nopeammin lähityössä. Työyhteisöön tutustuminen ja sosiaalisen pääoman kasvattaminen ovat tärkeitä työhyvinvoinnin kannalta, jotta voi tukeutua työyhteisöön. Tämän ollessa hitaampaa tai puutteellista korona-aikana on se voinut heikentää työhyvinvointia erityisesti psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden kannalta.

Ehkä siinä oli se, - - että ei ollutkaan just sitä, että voi heti mennä johonkin jollekin puhumaan siitä. Ja sitten se on kuitenkin isompi kynnyks lähteä soittamaan jollekin. (H4)

Haastateltava kuvaa työkollegoiden läsnäolon antamaa tukea toimistolla, jolloin voi vaikean asiakaskohtaamisen jälkeen mennä heti puhumaan jollekin kollegalle. Etäaikana haastateltava kokee olevan suurempi kynnyks lähteä puhelimitse soittamaan kollegalle samaa asiaa. Tuen puute on vaikuttanut työhyvinvointiin heikentävästi, sillä työn tekemisen ei ole saanut varmistusta. Toinen haastateltava kuvasi saman tapaista tilannetta ja sen aiheuttamia tunteita:

- - mä ymmärrän että ihmiset on kokenut aika eri tavalla sen eli - - kyl mä ainakin oon kokenut ahdistavana juuri sen, että tosi yksin jää pohtimaan monia juttuja

siellä kotona ja normaalitilanteessa voisit mennä viereiseen huoneeseen et 'hei et mitä tää taas touhuu'. Sitten se että nyt lähdet soittamaan ja sit sä tarkistat kalenteria ja sillä on jotain kesken. En mä nyt sitä viitti häiritä ja sitten se jää siihen ja sit sä mietit yksin. (H5)

Haastateltava kuvaa kokeneensa ahdistavana etätyössä tilanteet, joissa on joutunut yksin kotona jäämään pohtimaan asiakasasioita. Normaalisti näissä tilanteissa toimistolla voisi kävellä naapurihuoneeseen purkamaan tilannetta. Etätyössä työkaverin kanssa tapahtuneen purkamisen on haastavampaa, sillä pitäisi soittaa työkaverille ja ensin selvittää kalenterista, onko työkaverilla jotain kesken. Jos kalenterin mukaan jotain on kesken, ei haastateltava kertomansa mukaan tahdo tai uskalla häiritä, jolloin purkamisen tai asian pallottelu jää toteutumatta ja hankalan asian kanssa työntekijä jää yksin. Yksinäisyyden tunteet ja tuen puute heijastuvat työhyvinvointiin nopeasti kuormittavina tekijöinä sekä työn konkreettiseen tekemiseen. Tuen puute työyhteisöltä kuvaa myös sosiaalisen pääoman merkitystä työpaikoilla.

--että kyllä mä niinku ihan myönnän että mä olin tosi huolissani hänen jaksamisestaan välillä. (H5)

Kollegiaalinen tuki on sosiaalityöntekijöiden haastattelujen mukaan ollut erittäin tärkeää. Etätyössä jatkuvasti oltaessa työkavereiden jaksamisen seuraaminen ja tuki ovat olleet puutteellisia. Lainauksessa haastateltava kertoo olleensa huolissaan toisen sosiaalityöntekijän jaksamisesta korona-aikana.

- - että kuitenkin tässä ajassa työyhteisö on tukenut ja niistä työkavereista on saanut voimaa ja niistä kaikkein mustimmista tilanteista on ollut ihan hyvää mustaa huumoria, joka tavallaan auttaa myös jaksamaan ainakin minua henkilökohtaisesti tässä työssä ja työarjessa. (H6)

Haastateltava kuvaa työkavereilla olevan suuri rooli työssä jaksamisessa. Haastateltava kuvaa työkavereista saatua voimaa ja vaikeiden tilanteiden purkamista huumorilla. Huumorilla on ollut työssä jaksamisessa suuri merkitys. Huumorin kuvataan olevan mustaa huumoria ja huumorin keinoin on pystytty käsittelemään työn ”mustimpia tilanteita”. Aikaisemmassa tutkimuksessa huumori ei ole tullut erityisesti esiin sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa. Haastatteluissa työkavereiden merkitys korostui ja tämä tukee aikaisempien tutkimuksien löydöksiä sosiaalisen merkityksestä työhyvinvointiin.

Ajattelen, että mä ainakin kaipasin tosi paljon kollegoiden tukea silloin kun oli paljon etätöitä, niin se jäi kokonaan pois. Semmoinen kuulumisten vaihto ja semmoinen nopea konsultointi tai asiakkaiden tilanteiden päivittäminen. - - sitä

kyllä kaipasin, että semmoinen tietynlainen yksinäisyyden tunne varmasti siinä kasvo, kun oli pois toimistolta. Olihan kaikki puhelimen ja Teamsin päässä niin on siihen joku isompi kynnys kuin siihen, että näkee toisen käytävällä, missä keskustelun aloittaminen on helpompaa. (H2)

Haastateltava lastensuojelun sosiaalityöntekijä kertoo kaivanneensa työkollegoiden tukea etätöiden aikana. Kuulumisten vaihtaminen ja nopea konsultointi tai asiakkaiden tilanteiden päivittäminen epävirallisissa tapaamisissa jäi pois etätöiden aikana. Haastateltava kertoo kokeneensa yksinäisyyttä luonnollisten kohtaamisten jäädessä pois. Haastateltava myös koki suuremmaksi kynnykseksi ottaa yhteyttä työkollegoihin esimerkiksi soittamalla. Soittamisen tai Teamsin kautta yhteyden ottaminen tuntui etätöiden aikana monesta haastatellusta sosiaalityöntekijästä suuremmalta kynnykseltä kuin toimistolla työkaverilta kysyminen. Haastateltava koki kollegoiden kanssa helpommaksi aloittaa keskustelun esimerkiksi toimiston käytävällä.

Yllättävästi sitä sopeutuu, koska silloin alkuun se tuntui kaikkein hankalimmalta, ettei pääse tekemään juuri niitä 'nopeita kysymyksiä'. Tai jossain hetkessä sitten piti melkein odottaa siihen viikkotiimiin. (H3)

Sosiaalityöntekijä kertoo kokevansa, että on yllättävästikin tilanteisiin sopeutunut. Hankalimmaksi haastateltava on kokenut nopeiden kysymyksien kysymisen mahdollisuuden poisjäämisen. Nopeat kysymykset voidaan luokitella työkavereilta tehtäväksi nopeaksi konsultaatioksi. Etänä niiden esittäminen ei ole ollut helppoa, nopeaa ja mahdollista, jolloin kysymykset ovat jääneet odottamaan esimerkiksi viikon tiimikokoukseen, ja työtehtävät ovat saattaneet tällä välin seistä ja jokin asiakastilanne jäädä selvittämättömäksi siksi aikaa. Työhyvinvoinnin kannalta sopeutuminen kertoo mahdollisesti joustavuudesta ja sen tuomasta suojaavuudesta. Kuormittavaksi tekijäksi työhyvinvoinnin kannalta haastateltava tuo esiin konsultoinnin puutteellisuuden etäaikana.

-- ehkä oppisin jotenkin arvostamaan tai ymmärsin työkavereiden merkitystä vielä jotenkin suuremmin sitten kun niitä ei ollutkaan. - - miten suuri osa se on meidän arkea tämä työpäivä ja ne kohtaamiset täällä työkavereiden kanssa ja tiedän miten niillä pienillä hetkillä on tosi iso merkitys siihen omaa jaksamiseen. Mä ajattelin, että tämä työ on ehkä tehnyt sen, että omassa henkilökohtaisessa elämässä ei jaksa välttämättä iltaisin niin paljon tavata kavereita ja muuta, että se on oikeastaan tosi iso osa ne työkaverit ja ne on osa tosi läheisiäkin. (H1)

Haastateltava kuvaa oppineensa ja ymmärtäneensä korona-ajan etätöiden aikana työkavereiden merkityksen laajemmin. Merkitys alkoi realisoitua silloin kun työkavereita ei enää ollutkaan ympärillä. Sosiaalityöntekijä kertoo huomanneensa kuinka iso osa arkea työpäivät ja niiden

aikana tapahtuvat kohtaamiset ovat. Haastateltava korostaa työkavereiden kanssa vietettyjen ”pienien hetkien” merkitystä oman jaksamisen kannalta. Työkavereiden kanssa työskenteleminen vaikuttaa yksityiselämässä omien kavereiden tapaamiseen, sillä työ on sosiaalista. Sosiaalityöntekijä kertoo myös osan työkavereista olevan läheisiä.

Työyhteisön tuki näyttäytyy haastateltavien mukaan erittäin tärkeänä työssä jaksamisen kannalta. Etätyö on vähentänyt nopeiden konsultaatioiden ja asiakastilanteiden purkamista. Etätyössä poissa toimistolta haastateltavat olivat kokeneet yksinäisyyden tunteita. Työkavereihin yhteyden ottamisen kynnys Teamsin tai puhelimen välityksellä kasvoi etätyön aikana verrattuna toimistolla esimerkiksi naapurihuoneeseen kävelemiseen tai käytävällä keskustelemiseen. Työhyvinvoinnin kannalta työkavereiden merkitys näyttää kiistattomalta tässä tutkimuksessa sekä aikaisemmissa tutkimuksissa.

Työyhteisön työhyvinvointiin liittyy myös haastatellun sosiaalityöntekijän lainaus, jossa hän kuvaa tilannetta, jossa töitä tehdään viikkotiimienkin aikana ja yleisesti vaikuttaa ettei työyhteisö kommunikoi keskenään:

Mä muistan niitä tiimejä et kukaan ei sanonut mitään. [Esihenkilö] kysyi jotain ja kukaan ei jaksanut vastata, kaikki teki varmaan omia töitä siellä tiimin aikana. Ettei se ollut enää semmoista vuorovaikutusta tyliin ollenkaan eikä mitään tiettyä työssä jaksamisen tukea. Ei mitään kivaa ollut, kaikki tällaiset yhteiset lounaat tai nekin vähät mitä ollut, niin ei enää samanlaisia. (H5)

Lisäksi sosiaalityöntekijä tuo esiin, että työyhteisö ei ole tarjonnut tarkoituksellista työssä jaksamisen tukea. Sosiaalityössä työnohjauksen tärkeys työssä jaksamisessa on merkityksellistä, mutta korona-aikana työnohjauksen koettiin olevan riittämätöntä. Aikaisemmin ennen korona-aikaa työyhteisöllä on ollut omia yhteisiä lounaita, mutta sosiaalityöntekijän kokemus on, että korona-aikana tällaisia ei ole ollut tai jos on ollut niin ne eivät ole olleet samanlaisia.

Korona-ajan erityispiirteinä työyhteisön työhyvinvointi ja tuki näyttäytyy merkittävästi vähentyneen korona-aikana. Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden kokemus on, että tuki ei ollut riittävää ja tämä on tuntunut kuormittavalta. Useilla sosiaalityöntekijöillä on esiintynyt myös yksinäisyyden tunteita etätyön aikana, jolloin normaali kanssakäyminen työkavereiden kanssa on jäänyt välistä.

5.4 Muistot koronasta

Pyysin haastatteluisissa jokaista haastateltavaa kertomaan jonkin mieleenpainuvan muiston koronapandemiaan liittyen. Tarkempana ohjeena oli, että muisto saa herättää erilaisia tunteita. Kysyin tätä teemahaastatteluiden lopulla ja tarkoituksena oli kerätä muistoja korona-ajasta pieninä tiiviinä erilaisina kertomuksina. Tämän koin tärkeäksi, jotta aikalaiskokemusta tilanteista tulisi dokumentoitua ja toisaalta näistäkin on löydettävissä työhyvinvointiin liitettävissä olevia tekijöitä. Lisäksi halusin tarkastella nousisiko muistoista varautumisen ja valmistautumisen merkityksiä kriisin kokemuksessa, sillä varautumisella ja valmistautumisella erilaisiin yhteiskunnan turvallisuustilanteisiin sekä harjoittelulla voisi olla merkitys työhyvinvoinnille.

Mä muistan sellaisen, et tähän työhön liittyen niin mä oon ajanut tota moottoritietä ja silloin tuli paljon nopeammin. Siis mä tulin varmaan kaks kertaa nopeammin, silloin kun oli se sulku, töihin koska ketään ei ollut missään. Ei ollut mitään ruuhkaa tossa moottoritien alussa. Ja sit mä muistan kun mä ajoin, siellä oli ihan autiota. Ja sitten mä ajattelin, että teen varmaan kyllä tosi tärkeitä työtä, kun mä saan ajaa täällä. Kun kaikki muut oli etätöissä. (H4)

Haastateltava kertoo muistonsa, joka liittyy työmatkojen kulkemiseen. Haastateltava muistaa päässeensä työmatkat nopeammin, sillä muita ei ole juurikaan ollut liikenteessä, sillä toiset ovat olleet etätöissä. Haastateltava kertoo kokeneensa työnsä erityisen tärkeäksi tällöin, sillä hän on saanut liikkua autoilla teillä. Pienellä erityisellä kokemuksella, josta voi havainnoida yhteiskunnassa olevan poikkeustilanteen, on ollut työhyvinvoinnin ja oman työn arvostamisen kannalta suuri merkitys. Henkilökohtainen kokemus oman työn arvostamisesta voi kohentaa työhyvinvointia. Yhteiskunnan taholta on myös ehkä huomattavissa pieni arvostuksen nousu, sillä yhteiskunnan kriittisen toiminnan kannalta merkittävillä aloilla lähityön tekeminen oli sallittua.

Mä vaan muistan [sijaishuollossa] silloin, että sijaisperheet soitteli kun ei tullut niitä kiireellisiä sijoituksia perhehoidon puolelle, että se oli tosi hämmäntävää se kevät. (H6)

Haastateltava sosiaalityöntekijä kertoo olleensa korona-aikana töissä sijaishuollossa, jossa koronapandemia näkyi sijaisperheiden tarpeen vähentymisenä. Haastateltava on sosiaalityöntekijänä saanut vastaanottaa ihmetteleviä puheluita lastensuojelun kriisiperheiltä kiireellisten sijoitusten loppuessa. Muisto havainnollistaa miten perheiden tilanteet eivät

välttämättä tulleet korona-aikana viranomaisten tietoon ja varauduttiin tilanteen nopeaan pahenemiseen.

Mut se et miten paljon maailmankuva on muuttunut ihan tosi lyhyessä ajassa kaikilla, ei vaan suomalaisilla, ja uusi maailmanlaajuinen tuote nämä maskit ja erilaiset testit ja kotitestit. (H5)

Haastateltava kertoo mieleenpainuvana muistona olevan nopean maailmakuvan muutoksen sekä uudet tuotteet kuten kasvomaskit ja erilaiset koronatestit. Haastateltavan lainauksesta voi huomata kuinka koronapandemia on muuttanut kokonaisvaltaisesti maailmankuvaa ja kulutusmarkkinoita. Työhyvinvoinnin kannalta tämä on saattanut kannustaa pohtimaan työtään uusilta puolilta sekä työn arvostamista.

No mä muistan ainakin sen että oli jotenkin epätodellinen olo, että että jotenkin kaikkea rajoitetaan ja menee paikat kiinni ja täytyy sopeutua ihan erilaisiin asioihin kuin koskaan aikaisemmin. (H2)

Haastateltava kertoo muistavansa koronatilanteen aiheuttaneen hänelle epätodellisen olon tunteen. Haastateltava kokee, että hänen on pitänyt sopeutua erilaisiin asioihin kuin aikaisemmin kuten rajoituksiin ja sulkeutuviin paikkoihin. Tämä liittyy mahdollisesti yhteiskunnalliseen muutokseen ja maailmankuvan muutokseen.

Semmoinen pieni maailmanlopun meininki oli siinä vaiheessa. (H1)

Haastateltava kuvaa koronatilanteen alkuaajalta muistoa ”maailmanlopun meiningistä”. Sama haastateltava kuvaa samaa muistoa vielä pidemmin:

16.3.2020 tulee mun aikajanalla loistamaan varmaan aika kirkkaana, koska se oli jotenkin se päivä kun meni ekaa päivää uuteen duuniin. Sitten tuli tämmöiset kaikki uutiset ja tunnelma siellä uuden työpaikan käytävillä - - jostain apocalypse elokuvasta, kun ihmiset säntäilee, että mitä nyt tehdään. - - tätä on vaikea pukea sanoiksi, mutta se semmoinen tunnelma kun kaikki on jotenkin ihan että mitä mitä nyt tapahtuu, mitä tehdään - - kuvasi ehkä sitä alun tunnelmaa. (H1)

Haastateltava kuvaa kokemustaan poikkeusolojen julkistamispäivästä 16.3.2020, jolloin tämä on ollut vaihtamassa työpaikkaa, ja tunnelma uudessa työpaikassa on ollut kuin maailmanloppu. Tämä tunne on muodostunut yleisestä epätietoisuudesta ihmisten keskuudessa. Samalla haastateltava toisaalta myös kuvaa, että tunnetta ja tilannetta on ollut vaikea kuvata sanoilla. Haastateltavan puheesta on huomattavissa reagoiminen uuteen poikkeukselliseen tilanteeseen, jossa ei ole vielä tietoa millainen tulevaisuus on tulossa. Suuret nopeat muutokset ovat

vaikuttaneet sekä henkilökohtaiseen hyvinvointiin ja työhyvinvointiin epätietoisuuden vuoksi. Haastattelusta nousee, että tilanne on täysin uusi ja siihen ei ole osattu varautua etukäteen koko organisaation tasolla.

Omalta kohdalta mä vaihdoin juuri sinä päivänä työpaikkaa kun tuli se sulkutila ja se hämmennys. Onneksi oli tuttu organisaatio, mutta se että mä tulin töihin ja sitten sanottiin että: ei kun nyt täytyy lähteä suurin piirtein heti pois toimistolta ja jotenkin semmoinen epämääräinen ei oikein tiennyt mistä on kyse ja se tuntui silloin niin semmoiselta, että hyvä ettei sireenit soi nyt pois toimistolta ja kotiin ja ei kauppoihin. - - mutta toisaalta tuntuu että siitä on 100 vuotta aikaa, että jotenkin tähän on myös tottunut. (H3)

Toinen haastateltava oli vaihtanut myös samana päivänä työpaikkaa, kun poikkeusolot julistettiin Suomessa 16.3.2020. Haastateltava kuvaa kokemustaan hämmennyksellä ja epämääräisenä, ettei tiennyt kuinka olisi pitänyt toimia. Hän kuvaa myös tunnelmaa, että tuntui kuin sireenit olisivat soineet ja piti mennä suoraan kotiin käymättä esimerkiksi kaupassa välissä. Haastateltava kuvaa samalla, että aikakäsitys on muuttunut, sillä tästä kahden vuoden takaisesta tapahtumasta on hänen tuntemuksensa mukaan ”100 vuotta aikaa”. Haastateltava tiivistää tämän tottumukseen, hän on tottunut korona-aikaan. Myös tästä haastattelusta on nostettavissa valmistautumisen ja varautumisen ennakoivan harjoittelun mahdollinen vähäisyys, sillä tilanne on ollut epämääräinen.

Kyllä mä veikkaan että kun mennään vähän eteenpäin niin näitäkin tarkastellaan samoin silmin kuin nyt niitä alkuajan päätöksiä. Niin että kai siinä vähän semmoinen ihmisten tarpeet on jäänyt koronan jalkoihin joissain määrin ainakin aluksi. (H3)

Haastateltava pohtii, että tulevaisuudessa haastattelunaikaisia koronatoimia tullaan tarkastelemaan samoin, kuin tällä hetkellä tarkastellaan koronapandemian alkuaikoina tehtyjä päätöksiä ja rajoituksia. Jälkeenpäin tilanteiden tarkastelemisessa on haastavaa, että tilanne on ohi ja lopputulos on tiedossa. Tilanteen ollessa akuutti ei ollut tarpeeksi tietoa koronaviruksesta, suojautumisesta, hoitokeinoista tai koronavirusrokotteista. Ilman näitä riski vakaviin koronaviruksen aiheuttamiin komplikaatioihin oli todellinen. Haastateltava sanoittaa, että ainakin koronapandemian alussa ihmisten tarpeet jäivät koronan varjoon.

- - ehkä ilo huomata, että mekin puhutaan jo vähän koronasta menneessä ajassa. (H3)

Haastateltava kuvaa kevään 2022 ajatuksiaan huomiolla, että työyhteisössä ja haastattelussa on puhuttu koronapandemiasta menneessä aikamuodossa. Haastattelussa tuli esiin, että toive koronapandemian hellittämisestä oli haastateltavilla vahva.

Huomaa - - että uutisissa on tärkeämpiä aiheita tai isompia aiheita kuin korona, että jotenkin, vaikka ei itse ole ehkä mihinkään hysteriaan, missään vaiheessa vajonnut tai semmoisen pelkoon, mutta onhan se nyt silti ollut todella isossa roolissa, että seurataan niitä päivän tartuntamääriä. - - Kyllähän se on värittänyt tätä viimeistä kahta vuotta todella suuresti - -. (H2)

Kokemuksena koronapandemiasta haastateltava kertoo nykyhetkisen havainnon siitä, että uutisissa on ollut muitakin aiheita kuin koronapandemia. Haastateltava kuvaa kokemustaan, että koronapandemian seuraaminen kuten esimerkiksi päivittäisten tartuntamäärien seuraaminen on värittänyt viimeisiä kuluneita kahta vuotta.

Koronapandemiaan liittyvät mieleenpainuvat kokemukset lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ovat olleet vaihtelevia. Yksi kertoi kokemuksesta nopeutuneesta työmatkasta, toinen yhteistyötahojen huolestuneista puheluista, maailmankuvan muutoksesta, maailmanlopun tunteista ja toisaalta koronapandemian väistymisestä. Työhyvinvoinnin kannalta näillä kaikilla on ollut merkitystä, sillä hetkellinen suurempi kuormitus alalla, jossa on jo ennen koronapandemiaa ollut korkea kuormittuneisuus, on heijastunut työntekijöiden jaksamiseen. Osasta koronamuistoista on löydettävissä myös varautumisen ja valmistautumisen harjoittelun puutos. Viranomaisilla on lakisääteinen velvollisuus varautua yhteiskunnan eri turvallisuustilanteisiin. Sosiaalityön kohdalla varautumisen ja sen harjoittelun juurruttaminen kentälle ja organisaatioihin on ollut vaihtelevaa (Rapeli 2017b). Toisaalta koronapandemian leviäminen oli todella nopea ja johti poikkeuksellisiin yhteiskunnallisiin sulkutoimiin. Nämä ovat heijastuneet muistojen perusteella eri tavoin työhyvinvointiin, erityisesti tunteisiin. Varautumisen harjoittelulla ei välttämättä olisi merkitystä tunteiden kohdalla.

6 Yhteenveto: johtopäätökset ja pohdinta

Tässä pro gradu tutkielmassa olen halunnut tuoda esiin väistyvän koronapandemian aikalaiskuvausta lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksina. Kokemuksista olen keskittynyt työhyvinvoinnin kokonaisvaltaisiin ulottuvuuksiin. Korona-aikana tehdyn aikaisemman tutkimuksen perusteella työhyvinvointia kuormittavina tekijöinä ovat olleet etätyö, lastensuojeluilmoitusten määrä, vuorovaikutus, työyhteisön tuki ja oma terveys (Forsell 2020, Harrikari et al. 2021, Tiili et al. 2020). Teemahaastatteluissani käsiteltiin näitä samoja teemoja. Tutkimuskysymykseni olivat: miten pitkittynyt koronapoikkeustilanne on näkynyt lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa, millaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on koronan aiheuttamasta poikkeustilanteesta lastensuojelun kontekstissa työhyvinvoinnin näkökulmasta ja millaisia ovat olleet korona-ajan erityispiirteet työn tekemisessä. Tässä luvussa käsittelen haastatteluista saamiani tuloksia tutkimuskysymyksiini vastatakseni sekä käsittelen johtopäätöksiä. Näiden pohjalta tuon esiin miten korona-aika on näkynyt lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnissa. Työhyvinvointiin liittyvät löydökset kietoutuvat haastatteluissa vahvasti työn tekemiseen sekä koronarajoituksiin.

Haastatteluiden analyysissä paikansin kolme kategoriaa: terveyden suojaaminen, työyhteisön hyvinvointi ja muuttuneet työtavat. Nämä kuvasivat koronan näkyvyyttä työssä ja työn tekemisessä. Näiden lisäksi keräsin lisäkategorian lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden muistoista koronasta. Yhteensä teemoja näissä kategorioissa oli kymmenen. Näitä kuvasin luvussa viisi. Haastatteluissa käsiteltiin yksittäisen kaupungin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia työhyvinvoinnista koronapandemian aikana. Tulokset eivät ole yleistettävissä, mutta tuloksissa oli paljon samankaltaisia löydöksiä kuin aikaisemmassa korona-aikana tehdyssä tutkimuksessa.

Keskeisiä tuloksia koronaerityisen työhyvinvoinnin tekijöistä on tutkielmassani luokiteltu teemoittain työhyvinvoinnin kokonaisvaltaisen muodostumismallin eli fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuksien mukaan, sekä keskeisten käsitteiden ja teemojen mukaan. Luokittelun mukaan fyysistä työhyvinvointia ovat haastaneet mahdollisuus sairastua koronavirukseen. Psyykkistä ja sosiaalista työhyvinvointia taas ovat haastaneet pelko koronaviruksesta, etätyön tavat ja työyhteisön vuorovaikutus. Muita teemoja puolestaan ovat olleet kuormittavina tekijöinä koronaohjeistukset ja kokemukset koko korona-ajasta.

Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että koronapandemiolla vuosien 2020 ja 2022 välisenä aikana on ollut merkitystä sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnille. Erityisesti kuormittavana tekijänä näyttäytyi etätyön myötä yksin jäämisen kokemus. Sosiaalinen työhyvinvointi kärsi etätyöstä. Aikaisemman tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden työssä jaksamista ovat nostaneet työkaverit ja sosiaalinen pääoma työpaikoilla (Mänttari van-der Kuip 2015a, Salo ym. 2016). Koronapandemian aikana nämä tekijät kärsivät. Tuloksissa korostui etätyön hyötyinä ajan säästyminen asiakastapaamisilla fyysisten siirtymisten jäätyä pois. Tämä saatiin kokea hyväksi asiaksi sosiaalityöhönkin rantautuneiden tehokkuuspaineiden (Mänttari van-der Kuip 2015b; 2015c) vuoksi.

Sosiaalityön luonteeseen ja reunaehtoihin kuuluu yhteiskunnallisten muutoksien heijastuminen sen asiakkaisiin (Lehto-Lunden & Salovaara 2016). Lisäksi sosiaalityölle on asetettu velvollisuus toimia varautuvana viranomaisena (Rapeli 2017b). Varautuminen tuli esille tutkimuksen vastauksissa, mutta sen koettiin enemminkin kuormittaneen kuin suojanneen uudessa tilanteessa, jossa toimintoja täytyi mukauttaa laajalti.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että kriisitilanteissa lastensuojelun tarve kasvaa (Rapeli 2017a, 338). Tämän tutkielman tulokset eivät suoraan tue tätä aikaisempaa löydöstä. Kuormittavat tekijät työn määrän suhteen muodostuivat työn järjestelemiseen liittyvistä tekijöistä. Varsinaisesti työn määrä ei kasvanut koronapandemian aikana, mutta työt tuntuivat kasautuvan muun muassa herkästi peruuntuneiden tapaamisten vuoksi. Lastensuojeluilmoitusten määrä ei kasvanut koronapandemian aikana kyseisessä kunnassa. Tämä saattaa selittyä etäkoululla ja etätyöllä, jolloin perheen ulkopuoliset tahot eivät päässeet näkemään arjen sujumista.

Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työhyvinvoinnista pitkittyneenä korona-aikana ovat olleet erilaisia. Jollekin lastensuojelun sosiaalityöntekijälle etätyöhön siirtyminen ja läheisen mahdollinen sairastuminen koronavirukseen ovat olleet kuormittavia tekijöitä. Toiselle sosiaalityöntekijälle tilanne ei ole luonut erityisiä pelkoja. Ja kolmannelle koronakriisi on tuonut kokemuksen oman työn tärkeydestä ja sen arvostamisesta. Lastensuojelun kontekstissa koronan aiheuttamassa poikkeustilanteessa sosiaalityöntekijöiden kokemukset liittyivät lastensuojeluilmoitusten määrään vähenemiseen, töiden kasaantumiseen herkästi peruuntuneiden tapaamisten vuoksi ja suojarusteiden käyttämiseen. Korona-ajan erityispiirteitä työn tekemisessä korostui etätyön yksinäisyys ja työyhteisön tuen väheneminen. Tutkimuskysymyksiin liittyvät löydökset ovat osittain päällekkäisiä, joten tämän luvun alaluvut

vastaavat osaltaan jokaiseen kysymykseen. Ensimmäinen alaluku 6.1 keskittyy työhyvinvointiin korona-aikana, toinen alaluku 6.2 käsittelee korona-ajan erityispiirteitä työn tekemisessä, kolmas alaluku 6.3 käsittelee kokemuksia koronakriisistä. Viimeisessä alaluvussa pohdin tutkimusprosessia ja jatkotutkimuksen aiheita.

6.1 Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi korona-aikana

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi korona-aikana on koostunut kuormittavista ja suojaavista tekijöistä. Jokin tekijä on saattanut tuntua toisesta sosiaalityöntekijästä kuormittavalta ja toisesta taas neutraalilta sekä toisin päin eri tekijän kohdalla. Kokonaisvaltaisen työhyvinvoinnin mallin mukaan käyn tässä yhteenvedossa läpi fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden tekijöitä.

Työhyvinvoinnin erottaminen kokonaishyvinvoinnista on keinotekoista, joten myös muun elämän tapojen muutokset tai koronapandemian tuomat rajoitukset ovat heijastuneet työhyvinvointiin. Tutkimuksen sosiaalityöntekijöiden fyysistä työhyvinvointia kuormitti korona-aikana mahdollisuus koronavirukseen sairastumisesta itse tai jonkun läheisen sairastuminen. Fyysiseen työhyvinvointiin on heijastunut vapaa-ajalla urheilun harrastamisen vähentyminen, sillä koronarajoitukset estivät mahdollisuuden lähteä esimerkiksi ryhmäliikuntatunneille. Myös lomamahdollisuuksien kapeneminen on tuonut lisäkuormitusta, jos lomalla on tottunut matkustamaan ja palautumaan näin.

Psyykkiseen työhyvinvointiin liittyen sosiaalityöntekijät kokivat moraalista ahdinkoa tilanteissa, joissa asiakkaat eivät käyttäneet kasvomaskia, vaikka näin oli ohjeistettu. Samoihin tilanteisiin liittyi kuormittavana tekijänä myös pelko koronavirukseen sairastumisesta. Pelkoa lukuun ottamatta tunteiden merkitystä työhyvinvoinnille ei tullut esiin. Aikaisemmassa kansainvälisessä tutkimuksessa on toisaalta kartoitettu tunteiden merkitystä työhyvinvoinnille (Tesi, Aiello & Giannetti 2019). Sosiaalityöntekijät eivät voineet velvoittaa kasvomaskien käyttämistä esimerkiksi kotikäynneillä. Koronavirukseen liittyvät rokotukset toimivat sekä suojaavana että kuormittavana tekijänä. Sosiaalityöntekijä kuvasi luottamusta saamiaan koronarokotteita kohtaan. Samalla kuitenkin kaikki sosiaalityöntekijät eivät saaneet yhtä aikaa rokotteita, joten työkavereista saatettiin olla huolissaan. Kuormittava tekijä oli myös se, etteivät kaikki asiakkaat ottaneet koronarokotuksia.

Sosiaalityöntekijöiden psyykkistä ja sosiaalista työhyvinvointia koetteli erityisesti kokemus yksin jäämisestä vaikeiden asiakastilanteiden ja -tapaamisten kanssa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että etätyötä tehdessään he olivat vaikeiden tilanteiden kanssa yksin ja heillä oli korkeampi kynnyks ottaa yhteyttä etänä puhelimitse tai Teamsilla työkaveriin asian käsittelemiseksi. Monet kuvasivat, että työpaikalla naapurihuoneeseen pistäytyminen tai käytävällä keskusteleminen olivat olleet voimavara, joka nyt puuttui. Suojaavana tekijänä työhyvinvointiin nähden sosiaalityöntekijät toivat esiin mahdollisuuden tehdä esimerkiksi päivystysviikolla töitä työpaikalla, jossa on ollut vähintään toinen sosiaalityöntekijä tukena.

Ristiriitaisesti sosiaaliseen liittyen asiakastapaamiset etäyhteydellä tai asiakkaan verkostoon osallistuminen etänä koettiin sosiaalityöntekijöiden puheessa helpottavana ja työtä joustavammaksi tekivänä aspektina. Sosiaalityöntekijä kokivat olevansa paremmin perillä asiakkaan asioista, kun he pääsivät helpommin osallistumaan asiakkaan verkostoihin, jotka oli kutsunut koolle joku muu kuin sosiaalityöntekijä. Lisäksi etänä verkostoihin osallistuminen säästi muuta työaikaa, sillä siirtymisiä eri paikkoihin ja pysäköintipaikkojen etsimiseen ei tarvinnut varata ylimääräistä aikaa. Vaikean asiakastilanteen purkamiseen taas etäyhteyden ottaminen työkaveriin ei tuntunut helpommalta. Työkaveria ei haluttu häiritä, jos hänen kalenterissaan oli esimerkiksi merkintä varauksesta, heitä ei uskaltanut lähteä tavoittelemaan. Sosiaalityöntekijät saattoivat joutua odottamaan kysymyksiensä kanssa viikoittaiseen tiimikokoukseen, jolloin myös asiakkaiden asioiden käsittely saattoi viivästyä.

Etätyöhön kotona liittyi työhyvinvointia kuormittavina tekijöinä tauottamisen vaikeus, joka liittyy fyysiseen ja psyykkiseen työhyvinvointiin. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että he ovat olleet äärimmäisen sitoutuneita tekemään työtään etänä tehokkaasti ja ovat tavoitettavissa jatkuvasti. Taukojen pitäminen on jäänyt välistä, samoin muut arjen toiminnot kuten lounaan syöminen tai vessassa käyminen. Näihin on täytynyt uudella tavalla opetella ja oppia etätyön aikana. Sosiaalityöntekijät kuvasivat huonoa omaatuntoa, jos he tekivät kotona jotain kodinhoidollista työpäivän aikana. Kotona työskentely on ollut myös kuormittavaa, sillä koti on yksityinen paikka ja siellä asiakaspuhelujen puhuminen on tuntunut sosiaalityöntekijöistä ikävältä. Näiden lisäksi kotona on ollut haasteellista yhdistää etätyöskentely, salassapito sekä muun perheen etätyöskentely tai etäkoulunkäynti.

Suojavarusteiden käyttäminen sosiaalityössä oli uusi koronapandemian tuoma asia ja liittyi fyysiseen työhyvinvointiin. Ennen koronapandemiaa suojavarusteiden käyttäminen ei ole ollut yhtä yleistä kuin esimerkiksi terveydenhuollossa. Koronapandemian alussa erityisten

suojavarusteiden käyttämistä opetettiin myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Tämä kertoo, että sosiaalityö oli otettu huomioon kaupungin varautumissuunnitelman jalkautuksessa pandemian aikana. Kasvomaskit olivat kuitenkin se suojavaruste, jota lähinnä tarvittiin arkityössä. Kasvomaskit aiheuttivat kuormitusta sen suhteen, että ensin niitä ei ollut saatavilla ja myöhemmin niitä sai vain rajoitetusti. Kasvomaskit vaikuttivat sosiaalityöntekijöiden mukaan vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa kuten tunteiden ja ilmeiden tulkitsemiseen.

Varautuminen ja valmistautuminen yhteiskunnan eri poikkeustilanteisiin on viranomaisten lailla säädetty velvollisuus. Aikaisemman tutkimuksen perusteella sosiaalityön varautuminen on ollut vaihtelevaa. (Rapeli 2017ab.) Varautumisen ja valmistautumisen harjoittelulla erilaisiin turvallisuustilanteisiin ja häiriötilanteisiin voitaisiin kohentaa myös työhyvinvointia näissä tilanteissa, kun niissä toimimisen edellytykset eivät tulisi yllätyksenä.

Aikaisemman tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia on parantanut sosiaalisen pääoman suuruus työpaikoilla ja työkavereiden tuki (Salo ym. 2016). Nämä tekijät ovat kärsineet koronapandemian aikana etätööhön siirtymisessä tutkimukseni sosiaalityöntekijöiden kokemusten perusteella. Etätö ei itsessään huononna työhyvinvointia, mutta siihen liittyvät tekijät tuen puutteesta, tauottamisen vaikeudesta ja työn tekemisestä sairaana haastavat työhyvinvointia. Etätööhön liittyi kiinteästi myös kokemus yksinäisyydestä tai yksin jäämisestä. Työhyvinvoinnin kannalta aikaisempien tutkimuksien löydös työyhteisön tuesta ja työkavereihin luottamisesta suojaavana tekijänä sai selvää vahvistusta tässä tutkimuksessa.

6.2 Korona-ajan erityispiirteet työn tekemisessä

Koronapandemian levitessä Suomeen keväällä 2020 siirryttiin koko Suomessa etätösuositukseen ja maalikuusta kesäkuuhun olivat voimassa poikkeusolot ja valmiuslaki oli käytössä. Tästä eteenpäin koronaan liittyviä rajoituksia säädeltiin tartuntatautilailla ja elettiin poikkeusaikaa. Työhyvinvoinnin kannalta nämä asiat liittyivät organisaatioon ja työyhteisöön.

Erytispiirteitä, joita työn tekemisessä aineistossa esiintyi ja liittyivät työhyvinvointiin, painottuivat konkreettiseen työnteon muutokseen. Sisällöllisesti työ ei juurikaan muuttunut, sillä lastensuojelun sosiaalityö on lailla tiukasti säädeltyä esimerkiksi prosessiensa sekä aikarajojensa vuoksi ja näitä oli noudatettava myös poikkeuksellisessa tilanteessa (Lastensuojelulaki 417/2007).

Työnteon tavat muuttuivat konkreettisesti etätöiden ja suojavaarusteiden käytön myötä. Ennakkoletuksista poiketen työn määrä ei lisääntynyt. Kriisitilanteessa aiemman tutkimuksen löydösten perusteella lastensuojelun tarpeen määrä lisääntyy (Rapeli 2017a, 338). Tämän tutkimusten tulosten mukaan näin ei kuitenkaan ainakaan kyseisessä tutkittavassa kaupungissa tapahtunut. Työn määräksi tutkimuksessa määriteltiin työtehtävät, lastensuojeluilmoitusten määrät sekä asiakasmäärät. Poikkeustilanteen alussa koettiin työn määrän vähentyneen ja olevan ”pelottavan hiljaista”. Korona-ajan pitkittyessä otettiin käyttöön uusia toimintatapoja ja tilanteeseen tottumisen jälkeen sosiaalityöntekijät kuvasivat töiden kasaantuvan. Kasaantumiseen vaikutti tapaamisten peruuntuminen esimerkiksi sairastumisten vuoksi. Töiden kasaantuminen johti tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijät tekivät töitä myös kipeänä ollessaan kotona etätöissä. Sosiaalityöntekijöillä oli kokemus, että kotona töitä teki helpommin myös sairaana ollessaan ja tätä jopa odotettiin. Töistä pystyi olemaan poissa vasta kun ei pystynyt tekemään yhtään mitään.

Etätöiden ja -tapaamisten lisäksi sosiaalityöntekijät saattoivat tavata asiakkaita koronatilanteen alussa asiakkaiden toiveesta esimerkiksi ulkona, jos tapaamiseen osallistuvia kuului esimerkiksi riskiryhmään. Tapaamisia pidettiin säässä kuin säässä. Melkein kaksi vuotta myöhemmin sosiaalityöntekijät pitivät tätä ”hullunkurisena”. Tapaamisia pidettiin ulkona kaikissa säissä, vaikka jälkepäin työvälineet olivat kärsineet. Tällaiseen työntekoon liittyi sosiaalityöntekijöiden koronarajoitusten kyseenalaistaminen. Asiakastyön tekemisen tapoja piti muokata ja keksiä uusia tapoja kartoittaa palvelutarvetta ja palvelujen onnistumista. Työn tekeminen korona-aikana on vaatinut joustavuutta ja sosiaalityöntekijöiltä kykyä muuntautua.

6.3 Kokemukset koronakriisistä

Pyysin haastateltavia lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä kertomaan haastatteluiden lopuksi, millaisia muistoja heillä on jäänyt päällimmäiseksi kahden vuoden poikkeusajasta. Monet haastateltavat toivat esiin koronakriisin alun epätietoisuuden tunteet, ristiriitaiset ohjeet ja nopean siirtymisen etätöihin. Näitä voi pitää työhyvinvointia kuormittavina tekijöinä. Toisaalta kokemuksina tuotiin esiin myös vahva kokemus oman työn tärkeydestä, sillä yhteiskunnan toiminnan kannalta kriittisten alojen työntekijät saivat käydä etätöiden ohella työssä myös työpaikalla. Oman työn tärkeyden realisoitumista voi pitää työhyvinvointia kohentavana tekijänä. Henkilökohtaisella tasolla sosiaalityöntekijät kokivat elämänsä rauhoittuneen korona-ajan aikana vapaa-aikanakin.

Korona-aikana sosiaalityössä on tarvittu joustoa ja muuntautumiskykyä, joita haastateltu sosiaalityöntekijä paikantaa kokemuksenaan työskentelystä. Sosiaalityö ja lastensuojelu on aikaa ja paikkaan eli kontekstiin sidonnaista, joten muuntautumiskyky on osa sosiaalityön perusluonnetta (Heinonen 2016, 244). Sosiaalityön toimintaympäristö on jatkuvassa muutoksessa ja yhteiskunnalliset muutokset heijastuvat sosiaalityöntekijöiden työhön, joten koronapandemian tuomat muutokset ovat sosiaalityön kannalta relevantteja.

Koronatilanteen aiheuttaman kriisin päälle alkoi Venäjän aloittama hyökkäys Ukrainaan helmikuussa 2022. Pällekkäiset tai peräkkäiset kriisit muuttivat kokemusta koronasta, sillä uutisoinnista korona katosi nopeasti Ukrainan sodan alettua. Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että heistä tuntuu koronakriisin laimenneen ja uusien kriisien olevan akuutimpi kuormittava tekijä. Sosiaalityöntekijät toivat myös esiin kokemuksensa maailmankuvan muuttumisesta, jossa päivittäin on seurattu koronavirustartuntojen määrää. Ammattinsa puolesta sosiaalityöntekijät myös toivat esiin, ettei kaikkia korona-ajan vaikutuksia voida tietää vielä ja lastensuojelunkin ilmiöitä on voinut jäädä huomiotta poikkeusaikana.

6.4 Pohdinta

Tutkielmani tarkoituksena on ollut tuottaa aikalaisanalyysia koronapandemian heijastuksista pandemian ollessa vielä osa arkea. Tarkoitus on ollut tuottaa tietoa tämänhetkisestä tilanteesta. Korona-ajan pitkäaikaisista vaikutuksista ei voida tietää vielä, mutta on pelätty koronan jättäneen syvät jäljet eri ikäisiin ja eri tilanteissa olleisiin.

Luvussa 4.1 kuvasin, että tutkielmani taustaoletuksena oli, että lastensuojelun tarve kriisin aikana olisi korostunut. Aineiston pohjalta esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten määrä ei ollut kyseisessä kaupungissa juurikaan noussut. Sosiaalityöntekijöiden kokemus oli kuitenkin, että työt kasaantuivat, vaikka määrällisesti lastensuojeluilmoitusten määrä ei noussut. Tutkielmaa ei olisi tämän tuloksen perusteella tarvinnut rajata pelkästään lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin. Toisaalta olisi ollut haasteellisempaa analysoida aineistoa, johon olisi haastateltu eri yksiköissä työskenteleviä ammattilaisia.

Haastattelin tutkielmaani varten oman entisen harjoitteluyksikköni sosiaalityöntekijöitä. Olen käsitellyt tutkimuksen eettisyyttä alaluvussa 4.4. Entisten työkavereiden tai ohjaajien haastattelemisen vaikutusta aineiston keruuseen tai tuloksiin ei voi täysin sivuuttaa. Olen

pyrkinyt objektiivisuuteen, mutta työyhteisön toimintatapojen tunteminen on voinut vaikuttaa tulkintoihini haastatteluista.

Koronakriisin tutkiminen on haasteellista, sillä korona-aika on edelleen jonkin verran syksyllä 2022 läsnä arjessa tai vähintäänkin uutisissa. Edes oikeiden termien löytäminen ja käyttäminen ei ole yksinkertaista. Tutkielmassa olen käyttänyt muun muassa termejä koronapandemia, koronakriisi, korona-aika ja poikkeusaika, joita on käytetty muissa tutkimuksissa, virallisissa ohjeistuksissa sekä uutisissa. Termit ohjaavat kriisin kokemuksen sanoittamista. Termit eivät ole vielä vakiintuneita ja yhdenmukaistettuja. Koronakriisin tuomia kaikkia muutoksia ei vielä tiedetä, mutta esimerkiksi viruksilta suojautumisesta opittiin paljon ja digiloikka suoritettiin monilla aloilla. Uusia toimivia työnteon malleja saattoi myös kehittyä kuten työnteon hybridimalli, jossa osa työstä tehdään lähityönä ja osa etätyönä.

Koronatilanteen ollessa pahimmillaan uutisointi keskittyi terveydenhuollon etulinjaan esimerkiksi teho-osastoille, jossa vakavaan koronavirustautiin sairastuneita hoidettiin. Samalla terveydenhuoltoa supistettiin kiireetöntä hoitoa perumalla, jotta työntekijöitä riittäisi osastoille (Laukkala, Tuisku, Junttila, Haravuori, Kujala, Haapa & Jylhä 2020). Terveydenhuoltoon keskittyminen on ollut tärkeää, mutta saattanut jättää varjoon koronakriisin vaikutuksia muille aloille. Toisaalta olisi tärkeää myös tutkia terveydenhuollon henkilöstön työhyvinvointia koronakriisissä. Terveydenhuollossa työskenteleviltä vaadittiin koronakriisin ollessa pahimmillaan joustavuutta ja siirtymistä eri osastoille. Kriisin pahimman vaiheen jälkeen vuonna 2022 tuli esiin sairaanhoitajien ja lähihoitajien palkkauksen ja työhyvinvoinnin kriisi, jossa hoitajat esimerkiksi lakkoilivat. Koronakriisin vaikutukset sosiaalihuollossa eivät ainakaan vielä ole johtaneet samaan.

Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista koronakriisissä olisi tärkeää tehdä tutkimusta muistakin yksiköistä. Eri sosiaalityön aloista saattaisi tulla erilaisia tutkimustuloksia. Esimerkiksi vammaispalveluiden sosiaalityössä etäyhteyksien käyttäminen palvelutarpeen arvioinnissa asiakkaiden kanssa, joilla on erilaisia vammoja, voisi olla erilaista kuin lastensuojelussa. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin parantamiseksi tulevaisuudessa olisi tärkeää tutkia etätyötä enemmän ja kartoittaa toimivia keinoja, joilla etätyön edut ja haitat saataisiin tasapainotettua. Tämän tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijöiden kokemukset etätyöstä olivat kaksijakoisia ja ristiriitaisia.

Tarkoitukseni on ollut tutkia, toivottavasti ainutlaatuisen, poikkeustilanteen näkymistä työhyvinvoinnissa. Haastattelut on tehty hyvin rajatusta joukosta ja tulokset eivät näin ole

yleistettäviä. Tarkoitukseni on tuoda esiin äkillisen kriisin näkymistä työhyvinvoinnissa ja työtapojen muutoksessa. Kriisin myöhemmät vaikutukset asiakkaisiin ja sosiaalityöntekijöihin voivat ilmentyä vasta pidemmällä aikavälillä. Työtapojen muutoksesta tarvitaan lisää tutkimusta, jotta työhyvinvointia lisääviä työtapoja voidaan ottaa enenevässä määrin käyttöön työyhteisöissä. Työn merkityksellisenä pitäminen kertoo työhyvinvoinnista ja työhyvinvointiin panostamalla voidaan varmistaa, että asiakkaille pystytään jatkossakin tarjoamaan oikea-aikaisia ja riittäviä sosiaalityön palveluja.

Lähteet

- Baldschun, A., Hämäläinen, J., Töttö, P., Rantonen, O. & Salo, P. (2019) Job-strain and well-being among Finnish social workers: exploring the differences in occupational well-being between child protection social workers and social workers without duties in child protection. *European journal of social work* 2019, VOL. 22, NO. 1, 43–58. Saatavilla: <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1357025>
- Calleja, M. (2020) *Korona – virus joka mullisti maailman*. Helsinki: Oppian.
- Eduskunta. (2022) Lastensuojelun vaativa sijaishuolto. Saatavilla: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/lastensuojelun-vaativa-sijaishuolto.aspx luettu 10.10.2022.
- Forsell, M., Kuoppala, T. & Säkkinen, S. (2020) Lastensuojelu 2019. Lastensuojeluilmoitusten määrä on kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa. THL. TILASTORAPORTTI 28/2020. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020070146531>
- Forsell, M., Kuoppala, T. & Säkkinen, S. (2021) Lastensuojelu 2020. Koronavuosi ei korostunut lastensuojelun tilastoissa - vaikutusten odotetaan näkyvän viiveellä. THL. TILASTORAPORTTI 19/2021. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021060734321>
- Hakanen, J. (2011) *Työn imu*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Hämeen-Anttila, L. (2017) Lasten ja perheiden sosiaalipalvelut. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M., & Marjamäki, P. (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 216–246.
- Harrikari, T., Romakkaniemi, M., Fiorentino, V., Saraniemi, S., Tiitinen, L. & Leppiaho, T. (2021) Sosiaaliala ja koronaviruspandemia. Sosiaalialan ammattilaisille 2021 ja 2020 esitettyjen kyselyjen tuloksia. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 46. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

- Heinonen, H. (2016) Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 243–260.
- Hellenberg, T., Talvitie, H., Visuri, P. & Volanen, R. (2011) *Myrskyn silmässä: Suomi ja uudet kriisit* . Jyväskylä: WSOYpro.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2009) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, R. (2001) *Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa* . Tampere: Vastapaino.
- Karisto, A. (2016) Hyvinvointi ja vastavuoroisuus. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 25–38.
- Kaltainen, J. & Hakanen, J. (2023) Työhyvinvoinnin heikentymistä ei ole saatu pysäytettyä. Työterveyslaitoksen mediatiedote 9.3.2023. Luettu 2.4.2023. Saatavilla: <https://www.ttl.fi/ajankohtaista/tiedote/tyohyvinvoinnin-heikentymista-ei-ole-saatu-pysaytettya>
- Karvinen-Niinikoski, S., Rantalaiho, U-M., & Salonen, J. (2007) Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki: Edita.
- Laine, M., Kokkinen, L., Kaarlela-Tuomaala, A., Valtanen, E., Elovainio, M., Keinänen, M. & Suomi, R. (2011) Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen työtiedote 2010: kahden vuosikymmenen kehityskulku. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Laine, P. (2014) Työhyvinvoinnin kehittäminen – mission impossible?. Teoksessa Tilander, E., Ranta, I., & Laine, P. (toim.) *Työhyvinvoinnin keinot*. Helsinki: Fioca, 9–27
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817>
- Lastensuojelulaki 417/2007. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

- Laukkala, T., Tuisku, K., Kristiina, K., Haravuori, H., Kujala, A., Haapa, T. & Jylhä, P. (2020) COVID-19-pandemian aiheuttama psyykkinen kuormitus terveydenhuollossa – seuranta on perusteltua. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Lehto-Lunden, T. & Salovaara, P. (2016) Hyvinvoiva sosiaalityöntekijä. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 165 – 177.
- Littlechild, B. (2005) The Stresses Arising from Violence, Threats and Aggression Against Child Protection Social Workers. *Journal of Social Work*, 5(1), 61–82.
<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/1468017305051240>
- McEvoy, P. 2001, "Interviewing colleagues: Addressing the issues of perspective, inquiry and representation", *Nurse Researcher (through 2013)*, vol. 9, no. 2, pp. 49-59.
- Mänttari-van der Kuip, M. (2015a) Sosiaalityöntekijöiden työyhteisölliset voimavarat subjektiivisen työhyvinvoinnin selittäjänä kunnallisessa sosiaalihuollossa. *Työelämän tutkimus*, 13(1) 3–19.
- Mänttari-van der Kuip, M. (2015b) Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity. Jyväskylän yliopisto, väitöskirja.
- Mänttari-van der Kuip, M. (2015c) Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointi ja toimintamahdollisuudet niukkuuden aikakaudella. *Janus*, 23(3), 329–335.
- Mänttari-van der Kuip, M. (2016) Moral distress among social workers: The role of insufficient resources. *International Journal of Social Welfare*, 25(1) 86–97. doi: 10.1111/ijsw.12163.
- Paasivirta, A. (2012) Miten tullaan lastensuojelun asiakkaaksi? Vastaanottoryhmillä apua nopeasti ja oikea-aikaisesti. Teoksessa Strömber-Jakka, M. & Karttunen, T. (toim.) *Sosiaalityön haasteet: tukea ammattilaisten arkeen*. Jyväskylä: PS-Kustannus. 234–252.

- Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (2011) Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Pehkonen, A., & Väänänen-Fomin, M. (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–10.
- Piironen, H. (2005) Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvun sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 264. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Piironen, H. (2006) 1990-luku sosiaalityöntekijöiden silmin. Yhteiskuntapolitiikka 71, 321–325.
- Piispanen, K. (2018) Sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia selittävät tekijät. Turku: Turun yliopisto: pro gradu tutkielma.
- Pohjola, A. (2016) Sosiaalityön vastuu heikompaan asemaan joutuneista. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 87–96.
- Pohjola, A., Kempainen, T., Niskala, A. & Peronius, N. (toim.) (2019) Yhteiskunnallisen asemansa ottava sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Rapeli, M. (2017a) Sosiaalityö päivystystilanteissa ja varautuminen häiriötilanteisiin. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M., & Marjamäki, P. (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 337 – 343.
- Rapeli, M. (2017b) The Role of Social Work in Disaster Management in Finland. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Romakkaniemi, J. (2020) Koronakriisin globaalit vaikutukset. Valtioneuvoston kanslia, julkaistu 15.5.2020. Saatavilla: <https://vnk.fi/talousneuvosto/talouspolitiikka-sarja/aiemmat-kirjoitukset/-/blogs/koronakriisin-globaalit-vaikutukset> luettu 30.9.2022
- Ruusuvuori, J. (2019) Litteroijan muistilista. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P., & Hyvärinen, M. (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 424–431.

- Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. (2009) Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV kvalitatiivisten menetelmien verkko-oppikirja. Tampereen yliopisto: Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 2009.
- Saarinen, A., Blomberg, H. ja Kroll, C. (2012) ”Liikaa vaadittu? Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa”, Yhteiskuntapolitiikka, 77, 403–418.
- Salo, P., Rantonen, O., Aalto, V., Oksanen, T., Vahtera, J., Junnonen, S-R., Baldschun, A., Väisänen, R., Mökkönen, K. & Hämäläinen, J. (2016) Sosiaalityöntekijöiden hyvinvointi - sosiaalityön kuormittavuus, voimavaratekijät ja sosiaalityöntekijöiden mielenterveys. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Seeck, H. (toim.). (2009) Kriisit ja työyhteisöt: kriisijohtaminen työyhteisöjen tukena. Helsinki: Työterveyslaitos. Print.
- Shier, M. L. & Graham, J. R. (2011) Work-related factors that impact social work practitioners’ subjective well-being: Well-being in the workplace. Journal of Social Work, 11(4), 402–421. <https://doi.org/10.1177/1468017310380486>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) Tiedote: Koronarokotuksen on saanut tähän mennessä noin 7000 terveydenhuollon ammattilaista – rokotusvauhti riippuu Suomeen saatavista rokotemääristä. Saatavilla: <https://stm.fi/-/koronarokotuksen-on-saanut-tahan-menessa-noin-7000-terveydenhuollon-ammattilaista-rokotusvauhti-riippuu-suomeen-saatavista-rokotemääristä> (luettu 15.11.2022).
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2022b) Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus (sote-uudistus). Saatavilla: <https://stm.fi/soteuudistus> (luettu 16.11.2022).
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2022a) Työhyvinvointi. Saatavilla: <https://stm.fi/työhyvinvointi> (luettu 10.10.2022).
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki>

Suomen Akatemia, Strateginen tutkimus. (2022) Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena, PANDEMICS. Saatavilla: <https://www.aka.fi/strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus/strateginen-tutkimus-pahkinankuoressa/ohjelmat-ja-hankkeet/pandemics/> (luettu 11.10.2022).

Suomen perustuslaki 1999/731. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L11P124> (viitattu 18.2.2022).

Tartuntatautilaki 2016/1227. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161227> (viitattu 11.10.2022).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2022a) Muuntuneet koronavirukset. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/ajankohtaista/ajankohtaista-koronaviruksesta-covid-19/tarttuminen-ja-suojautuminen-koronavirus/muuntuneet-koronavirukset> (luettu 26.1.2022).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2022b) Hyvinvointi ja terveyserot. Keskeisiä käsitteitä. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/keskeisia-kasitteita> (luettu 10.10.2022).

Tesi, A., Aiello, A. & Giannetti, E. (2019) The work-related well-being of social workers: Framing job demands, psychological well-being, and work engagement. *Journal of Social Work*, 19(1), 121–141. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/1468017318757397>

Tiili, A., Paasivirta, A., Kuokkanen, J., Eriksson P. & Nelimarkka S. (2020) Koronan vaikutukset lastensuojeluun. Tutkimuksesta tiiviisti 34/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140789/TUTI2020_034_Koronan%20vaikutukset%20lastensuojeluun_korjattu_s.pdf?sequence=4

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2013) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10. uud. p. Helsinki: Tammi.

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*.
Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019.
- Työterveyslaitos. (2021) Miten Suomi voi? tutkimushanke. Luettu 15.9.2021. Saatavilla: <https://www.ttl.fi/tutkimushanke/miten-suomi-voi/>
- Törrönen, M. (2016) Johdatus vastavuoroiseen sosiaalityöhön. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lundén, T., Salovaara, P., & Veistilä, M. (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus. 11–21
- Valmiuslaki 1552/2011. Saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111552#O2L14P95>
- Valtioneuvosto. (2020) Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi. 16.3.2021. Tiedote 140/2020. Luettu 15.9.2021. Saatavilla: <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi>
- Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja. (15/2007) Valtionhallinnon viestintä kriisitilanteissa ja poikkeusoloissa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Valtioneuvoston periaatepäätös. (2.11.2017) Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Turvallisuuskomitea. Saatavilla: https://turvallisuuskomitea.fi/wp-content/uploads/2018/02/YTS_2017_suomi.pdf luettu 30.9.2022
- Varjoranta, J. (2012) Työniloa etsimässä: sosiaalityöntekijöiden näkemykset työhyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Turku: Turun yliopisto pro gradu tutkielma.
- Viinamäki, T. (1997) Opettajien ja sosiaalityöntekijöiden psyykkinen rasittuneisuus. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Virolainen, H. (2012) Kokonaisvaltainen työhyvinvointi. Helsinki: BoD - Books on Demand.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuskutsu

KUTSU HAASTATTELUTUTKIMUKSEEN

Hei lastensuojelun sosiaalityöntekijä!

Tervetuloa osallistumaan pro gradu -tutkimukseeni, jonka tarkoitus on tutkia suomalaisten lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia poikkeusaikana. Poikkeusajalla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan koronavirus, covid-19, aiheuttamaa pandemiaa vuosien 2020 ja 2021 aikana. Näiden vuosien aikana yhteiskunnassa jouduttiin tekemään nopeasti palveluiden mukauttamista pandemiaan.

Tutkimus toteutetaan teemahaastattelemalla keskikokoisen suomalaisen kaupungin lastensuojelun alku- ja avohuollon sosiaalityöntekijöitä. Tutkimuksen taustalla olevat teoriat ovat lastensuojelun ja sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä ja asema sekä työhyvinvoinnin määritteet.

Haastattelu on puolistrukturoitu teemahaastattelu. Teemahaastattelut voidaan toteuttaa läsnä pienryhmissä ja tarvittaessa yksilöhaastatteluina. Jos pandemiatilanne vaatii, voidaan haastattelut pitää myös etänä. Ryhmähaastatteluihin kannattaa varata vähintään tunti ja yksilöhaastatteluihin noin puoli tuntia. Molemmissa tapauksissa haastattelut nauhoitetaan ja litteroidaan myöhemmin tekstitiedostoksi. Litteroinnin aikana tutkimusaineisto anonymisoidaan ja haastateltavien nimet korvataan numeroilla (esimerkiksi haastateltava1, haastateltava2). Tutkimuskutsun liitteenä on myös tietosuojaseloste henkilötietojen käsittelystä.

Haastatteluun ei tarvitse valmistautua etukäteen! Vaatimuksena on vain, että olet toiminut sosiaalityöntekijänä tai sosiaalityöntekijän sijaisena alku- ja avohuollon lastensuojelussa vuosien 2020 tai 2021 aikana.

Sovitaan yhdessä sopivat haastatteluajat ja suuret kiitokset jo ennakoon osallistumisesta!

Ystävällisin terveisin,

Suvi Kainukangas

(yhteystiedot)

Turun yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Liite 2. Tutkimuksen suostumuslomake

Tietoa tutkimukseen Lastensuojelun Sosiaalityöntekijöiden Työhyvinvointi Poikkeusaikana osallistuvalla

Sinut on kutsuttu osallistumaan tutkimukseen. Osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Voit keskeyttää osallistumisesi milloin tahansa tutkimuksen aikana. Jos vetäydyt tutkimuksesta, sinuun ei kohdistu mitään negatiivista seurausta.

Tutkimuksen kuvaus: Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvointia Suomen ja koronapandemian vuosien 2020 ja 2021 kontekstissa. Tutkimuskysymys keskittyy lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin. Aineistona yleisestä sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnista toimivat aikaisemmat tutkimukset aiheesta. Lisäksi juuri poikkeusajan vaikutuksista teemahaastatellaan työntekijöitä ryhmissä.

Selvitys aineiston käytöstä, tallennuksesta ja tietosuojasta:

Tutkimuksessa henkilötietojasi käsitellään sillä perusteella, että henkilötietojen käsittely on tarpeen yleisen edun mukaisen tarkoituksen, eli tieteellisen tutkimuksen, suorittamiseksi (käsitteilyn oikeusperuste: tieteellinen tai historiallinen tutkimus tai tilastointi, tietosuojalain 4 §:n 3 kohta). Aineistoa käytetään vain tieteellistä tutkimusta (tutkielmaa) varten ja sitä käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Aineistoa käsitellään niin, ettei tutkittavia voi tunnistaa tutkimusraportista. Tutkimusaineisto säilytetään salasanalla suojattuna ja se tuhoetaan tutkimuksen päätyttyä. Tutkittavan yhteystiedot säilytetään erillään tutkimusaineistosta. Tietoja ei luovuteta ulkopuolisille henkilöille. Tutkimuksessa noudatetaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittämää hyvää tutkimustapaa.

Tutkimuksen vastuhenkilö: Suvi Kainukangas, (yhteystiedot)

Tutkimukseen osallistuva täyttää:

- Olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojen käsittelystä.
- Olen ymmärtänyt, että voin milloin tahansa ilmoittaa, etten enää halua osallistua tutkimukseen, mutta siihen asti kerättyjä tietoja voidaan hyödyntää tutkimuksessa.
- Olen ymmärtänyt yllä olevat tiedot ja haluan osallistua tutkimukseen.

_____ (Paikka ja aika)

_____ (Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus)

_____ (Nimenselvennys)

Liite 3. Teemahaastattelurunko

HAASTATTELURUNKO SOSIAALITYÖN PRO GRADU 2022

Teemahaastattelun teemoja ovat aikaisemman poikkeusaikana tehdyn tutkimuksen (Forsell 2020, Harrikari et al. 2021, Tiili et al. 2020) pohjalta etätyö, lastensuojeluilmoitusten määrä, yhteistyötahot poikkeustilanteessa, vuorovaikutus, kuormittavat tekijät, työyhteisön tuki ja oma terveys.

MITÄ ON TYÖHYVINVOINTI? työhyvinvoinnin kokonaisvaltaisuus, psyykkinen, fyysinen ja sosiaalinen + oma elämä

ETÄTYÖ etätyön puitteet, sujuvuus, häiriötekijät, tunteet kotona tehtävästä työstä

LASTENSUOJELUILMOITUSTEN MÄÄRÄ onko tuntunut muuttuneen? miten? millaisia ongelmia?

YHTEISTYÖTAHOT POIKKEUSTILANTEESSA, ovatko muuttuneet (terveydenhuolto, koulu, nuoristotoimi, päiväkotiki, poliisi, ensihoito, pelastuslaitos)? tullut uusia, joitain jäänyt pois? miten yhteistyö on toteutunut uudessa tilanteessa? vastuunjako? asiakkaiden tilanteet, jatkoapuun pääseminen

VUOROVAIKUTUS, miltä vuorovaikutus on tuntunut? millaisia kokemuksia esim. puhelimen / teamsin välityksellä tehtävästä työstä ja vuorovaikutuksesta siinä?

KUORMITTAVAT TEKIJÄT, kiire, epävarmuus, riittämättömyyden tunne sekä työn laadullinen ja määrällinen kuormitus (asiakasmäärät?), eettisyys, mielenterveys

SUOJAAVAT TEKIJÄT, tuki, ammatillisuus, yhteistyö, tyydyttävä ja palkitseva työ, koulutuksen ja kokemuksen merkitys

TYÖYHTEISÖN TUKI, esihenkilön tuki? työkaverit? tiimit? onko muutoksia, millaisia, miten, miksi?

OMA TERVEYS, onko tilanne herättänyt huolta omaan terveyteen ja sairastumisriskiin liittyen? millaisia? miten siitä on selvinnyt? onko otettu huomioon?

UUSI TAPA TEHDÄ TYÖTÄ millaista on ollut? miten näkynyt? millaista ylipäätään? hyvää/huonoa, jääkö käyttöön jotain elementtejä

OPETUKSET mitä kriisiaika on opettanut? miltä tuntunut?

MUUTA muita oivalluksia, kerrottavaa

KERRO AJATUKSISTASI KORONAAN LIITTYEN nyt kahden vuoden jälkeen

JOKIN TIETTY MIELEENPAINUVA HETKI VUOSIEN VARRELTA, miksi tämä hetki?
millaista, miten